

TARTU ÜLIKOOL
FILOSOOFIATEADUSKOND
GERMAANI-ROMAANI FILOLOOGIA OSAKOND

Mari Laan

REAALIDE TÕLKIMINE
HISPAANIAKEELSE KIRJANDUSE EESTINDAMISEL

Magistritöö

Juhendaja professor Jüri Talvet

TARTU 2006

SISUKORD

SISUKORD	2
LÜHENDID.....	3
1 SISSEJUHATUS.....	4
TEKSTIVÄLISED JA TEKSTILISED TEGURID	5
<i>Kultuuriline distant</i>	5
<i>Romaanidest</i>	7
<i>Tõlkepoetika ja tõlkija poeetika</i>	8
2 TÕLKETEOREETILINE TAUST.....	11
2.1 REAALID JA NENDE TÕLKIMINE	11
2.2 REAALID TÕLKETEADUSES	12
2.2.1 <i>Lühikäsitte reaali uurimisest</i>	12
2.2.2 <i>Terminist</i>	14
2.2.3 <i>Ajaline ja ruumiline parameeter</i>	15
2.2.4 <i>Raskused reaali piiritlemisel</i>	16
2.2.5 <i>Reaali tüpoloogia</i>	18
2.3 REAALIDE TÕLKIMISE MEETODID	21
2.3.1 <i>Normatiivsus ja deskriptiivsus</i>	21
2.3.2 <i>Tõlkemeetodi mõiste</i>	21
2.3.3 <i>Meetodite valik</i>	22
2.3.4 <i>Lokaalsed meetodid</i>	24
2.3.5 <i>Globaalsed strateegiad</i>	28
3 TÕLGETE ANALÜÜS	33
3.1 ANDMETE KOGUMINE JA ESITAMINE	33
3.2 REAALIDE TÜPOLOGIA.....	35
3.2.1 <i>Pärisnimed</i>	36
3.2.2 <i>Terminilaadsed reaali</i>	37
3.2.3 <i>Kõrtsi ja mõisa tüüpi reaali</i>	38
3.2.4 <i>Rahvast või päritolu näitavad reaali</i>	40
3.2.5 <i>Tiitlid ja kõnetlussõnad</i>	40
3.2.6 <i>Raha- ja mõõtühikud</i>	41
3.3 REAALIDE TÕLKIMISE STRATEEGIAID	44
3.3.1 <i>Kommentaariid</i>	45
3.3.2 <i>Tunnustatud vasted</i>	52
3.3.3 <i>Laensõnad ehk transkribeerimine</i>	55
3.3.4 <i>Adaptatsioon</i>	60
3.3.5 <i>Kalka ehk tõlkelaen</i>	62
3.3.6 <i>Neutraalsed vasted</i>	63
3.3.7 <i>Asendamine sihtkultuuri reaali</i>	68
3.3.8 <i>Asendamine teise lähtekultuuri reaali</i>	69
3.3.9 <i>Väljajätmine</i>	70
3.3.10 <i>Lisamine</i>	72
3.3.11 <i>Analoogia alusel kasutatavad reaali</i>	73
3.3.12 <i>Ühe reaali tõlkimine erinevate vastetega</i>	74
3.4 INTERVJU TÕLKIJAL RUTH LIASEGA	78
4 KOKKUVÕTE.....	80
KIRJANDUS.....	86
ELEMENTOS CULTURALES EN LAS TRADUCCIONES AL ESTONIANO DE AUTORES HISPANOAMERICANOS. RESUMEN.....	90
LISAD	92
1. <i>Ladina-Ameerika proosatõlked hispaania keelest eesti keelde</i>	92
2. <i>Korpus</i>	95

LÜHENDID

DA: Diccionario de americanismos
DB: Donja Bárbara
DRAE:Diccionario de la Real Academia Española
DS: Don Segundo Sombra
EE: Eesti Entsüklopeedia
EKK:Eesti keele käsiraamat
HES: Hispaania-eesti sõnaraamat
LA: Lituma en los Andes
OO: Ott Ojamaa
RL: Ruth Lias
SS: Eesti kirjakeele seletussõnaraamat
TA: Eestikeelsete taimenimede andmebaas
TH: Tatjana Hallap
WM: Woldemar Mettus
VS: Võõrsõnastik
ÕS 76: 1976. aasta õigekeelsussõnaraamat
ÕS 99: 1999. aasta eesti keele sõnaraamat

1 SISSEJUHATUS

Käesolev magistritöö uurib reaali tõlkimise võimalusi hispaania keelest eesti keelde tõlgitud Ladina-Ameerika kirjanike romaanide näitel. Reaalid on tihedalt teatud kultuuriruumi olme, ühiskonna või loodusega seotud mõisted (sööki, taimede, mõõt- ja rahaühikute nimetused, kõnetlussõnad jpm), millele teistes keeltes enamasti vastet pole, kuna puudub ka vastav nähtus või objekt ise. Seega on tegemist ühe huvitavama probleemiga tõlkimise juures, mille lahendamiseks kohtame tõlketeooria alases kirjanduses tervet rida võimalikke meetodeid: transkribeerimine, asendamine neutraalse vastega, väljajätmine jt.

Selle töö eesmärk ongi välja selgitada, millised on reaali tõlkimisel sagedamini kasutatavad meetodid, samuti püütakse tõlkija meetodieelistuste põhjal hinnata, kas tegemist on pigem võõrapärastava, st lähtekultuuri- ja keelt rõhutava või kodustava, st tõlkekeelt esikohale seadva lähenemisega. Töö ei ole suunatud mitte olemasolevatele tõlgetele hinnangu andmisele ega ka tulevaste tõlgete tarvis näpunäidete jagamisele, vaid eesmärgiks on seatud kasutatud tõlkestrateegiate kirjeldamine ja võimalike seaduspärade otsimine.

Analüüsiks on valitud kolme Ladina-Ameerika autori romaani neli tõlget – need on Woldemar Mettuse ja Tatjana Hallapi tõlked Ricardo Güiraldese romaanist *Don Segundo Sombra*, Rómulo Gallegose *Donja Bárbara* Ott Ojamaa tõlkes ja Mario Vargas Llosa *Lituma Andides* Ruth Liase eestinduses. Sellise valiku aluseks oli eelkõige nimetatud romaanide olustikulisus ja sellest tulenev reaali kui kohaliku koloriidi kandjate rohkus ja olulisus.

Magistritöö koosneb neljast osast. Esimeses antakse ülevaade tõlkimise kontekstist üldisemalt, sealhulgas eesti lugeja suhtest Ladina-Ameerikaga ja Ladina-Ameerika kirjandusega, samuti tutvustatakse lühidalt analüüsitavaid teoseid ja nende tõlkijaid. Teine osa puudutab erinevaid reaali tõlkimise käsitlusi tõlkealases kirjanduses (põhirõhk on sellistel autoritel nagu Vinay ja Darbelnet, Newmark, Vlahhov ja Florin), reaali tüüpe ning võimalikke tõlkemeetodeid, samuti kodustavat ja võõrapärastavat strateegiat nii kultuuriuuringute kui funktsionalistliku koolkonna seisukohast. Kolmas osa on pühendatud nimetatud neljas tõlkes esinevate reaali analüüsile, eelkõige peamiste tõlkemeetodite

väljaselgitamisele, samuti on lisatud Ruth Liasega tehtud intervjuu kokkuvõttena tõlkija seisukohad selle teemaga seoses. Viimane, neljas osa sisaldab järeldusi reaalide tõlkimisel kasutatud meetodite kohta üldiselt ja igale tõlkijale omase lähenemise kokkuvõtet. Kõik nimetatud tõlgetes esinevad reaaliid hispaania ja eesti keeles koos kasutatud meetodi kirjeldusega on toodud magistritöö lõpus lisana, samuti on lisatud eesti keeles ilmunud Ladina-Ameerika kirjanduse nimekiri.

Tekstivälised ja tekstilised tegurid

Alustuseks peatume kõige üldisematel teguritel, mis otsesemalt või kaudsemalt nii tõlkeprotsessi tervikuna kui ka konkreetsemate tõlkeprobleemide – sealhulgas reaalide – lahendamist mõjutada võivad. Tekstist olenemata sõltub tõlge ja tõlkija töö muuhulgas lähte- ja sihtkultuuri suhetest, aga ka ühiskonnas kehtivatest tõlkekonventsioonidest ja –normidest. Konkreetsemalt on aga kahtlemata oluline nii tõlgitava teose žanr ja teema kui ka tõlkija eelistused, oskused ja teadmised – niisiis tutvumeigi ka analüüsitavate teostega ja tõlgete autoritega.

Kultuuriline distants

Peaaegu kõik (ilukirjanduslikud) tekstid kannavad mingi ajastu, koha või kultuuri märki. Snell-Hornby (1988) kinnitab, et tõlkimist ei saa käsitleda mitte kui kahe keele, vaid kui kahe kultuuri vahelist protsessi. Sealjuures on oluline roll nii teksti iseloomul kui lähte- ja sihtkultuuri vahelisel kaugusel: „the extent to which a text is translatable varies with the *degree* to which it is embedded in its own specific culture, (and) also with the distance that separates the cultural background of source text and target audience in terms of time and place“ (Snell-Hornby 1988: 41).

Frank (1988: 27) väidab, et on otsene korrelatsioon kultuuride vahelise distantsi ja kultuuriliste muudatuste (*reculturings*) hulga vahel, mis tõlkija peab tegema (viidatud Leppihalme 1997: 133 järgi). Ladina-Ameerika (nagu ka üldisemalt hispaaniakeelse maailma) puhul on tegemist Eesti lugeja jaoks üsnagi võõra ja eksootilise kultuuriga. Juba ruumiliselt on distants märkimisväärne, samuti on olnud minimaalsed nii ajaloolised kui keelelised kokkupuuted.

Niisiis võime eeldada, et tõlke lugejal Eestis (nii 1960ndatel kui ka 1990ndatel aastatel) on enamasti võrdlemisi napid eelteadmised Ladina-Ameerika elu-olust, loodusest ja ühiskonnast ning suur osa sealse eluga seotud reaale on tema jaoks tundmatud. Nagu öeldud, ei ole reaaliid mitte ainult keeleline element, kuid originaali keelt tundes või olles sellega eelnevalt mingil määral kokku puutunud, on ka võõrad mõisted kahtlemata kergemini haaratavad, seostatavad ja meelde jäävad: häädust tundes ei mõju kirjanilt liialt võõrastavalt (*chicha*, *quena*), mitmed reaaliid muutuvad läbipaistvaks (*kampo*, *pueblo*). Hispaania keele oskus ja õppimise võimalused on Eestis aga hakanud pisut laiemalt levima alles viimasel aastakümnel, seega on tõlkijad tõlkestrateegiate valikul pidanud lähtuma eeldusest, et nii Ladina-Ameerika olustik kui hispaania keel on valdavale osale lugejaskonnast tundmatu. Ilmselt pisut erinev Hallapi, Ojamaa ja Liase oletatavasti suhteliselt homogeenest potentsiaalsest lugejaskonnast on Mettuse Argentiinas tõlgitud ja Torontos välja antud tõlke auditoorium, mida on oluliselt keerulisem määratleda.

Kahetsusväärset väike on olnud ka hispaania keelest eesti keelde tõlgitud kirjanduse osakaal – esimesed Ladina-Ameerika autorite tõlked jõudsid eesti keelde alles kuuekümnendatel aastatel ja praeguseks on kokku tõlgitud napilt poolsada teost (vt lisa 1). Analüüsitavatest romaanidest kaks – Ricardo Güiraldese *Don Segundo Sombra* Tatjana Hallapi tõlkes (1963) ja Rómulo Gallegose *Doña Barbara* Ott Ojamaa ümber panduna (1964) – olid esimeste seas, mis Ladina-Ameerika kirjanike teostest Eestis ilmusid.

Viidates veel kord eelpool toodud Snell-Hornby tsitaadile, on lisaks lähte- ja sihtkultuuri suhtele oma roll ka tekstimaailma, st kirjandusteoses loodud virtuaalreaalsuse ja reaalse maailma suhtel. Koha ja aja suhtes neutraalseid tekste esineb harva (nt lastejutud vms), kuid kultuuriliste markerite tähtsus tekstides on erinev. Nordi hinnangul (1997: 87) on kultuurilist distantsi kolme erinevat liiki:

- 1) tekstimaailm langeb kokku lähtekultuuri reaalsusega – seega tekstimaailm on lähteteksti lugejale lähedane, samal ajal kui tõlketeksti lugeja peab pingutama, et seda vahemaad ületada;
- 2) tekstimaailm ei ühti lähtekultuuri reaalsusega – autor annab eksplitsiitse kirjelduse tekstimaailma kohta, lähteteksti ja tõlketeksti lugejad on samas olukorras;

- 3) tekstimaailm küll ühtib lähtekultuuri reaalsusega, kuid on üldistav või neutraalne (*deculturized*), ühiskondlik-kultuuriline keskkond ei ole teksti vastuvõtmise seisukohast oluline.

Sageli tõlkele esitatavat nõuet – luua sama efekt, edastada sama teadmist kui originaal – saab tegelikult täita vaid juhul, kui originaali ja tõlke lugeja asetsevad tekstimaailmast ühekaugusel (Nord 1997: 90). Mida „universaalsem” on lähtetekst, seda suurem on võimalus saavutada ekvivalentset efekti ja vastupidi – mida lokaalsem, sihtkultuuri jaoks ajas või ruumis kaugem see on, seda keerulisem on sama efekti loomine.

Selles magistritöös on analüüsiks valitud kultuurilise distantsi seisukohast esimest tüüpi tekstid, kus lähteteksti maailm on tihedalt seotud lähtekultuuri olustikuga ja tõlke lugejale kaugel. Sedalaadi teostes võib kohata rohkesti reaale (ja neil on sealjuures ka tekstis oluline roll) ning seega pakuvad nad meid huvitavaid tõlkeprobleeme.

Romaanidest

Käsitleme kolme Ladina-Ameerika kirjaniku romaani tõlkeid eesti keelde – need on kahekümnendatel ilmunud Ricardo Güiraldese *Don Segundo Sombra* ja Rómulo Gallegose *Donja Bárbara* ning oluliselt hilisem, üheksakümnendatel kirjutatud Mario Vargas Llosa romaan *Lituma Andides*.

Argentiina kirjaniku Ricardo Güiraldese „gautšoromaan“ *Don Segundo Sombra* (1926) on lugu poisist, kes rändab viis aastat koos vana gautšo Segundo Sombraga mööda Argentiina pampat. See on ainuke hispaaniakeelne romaan, millest eesti keeles on avaldatud koguni kaks tõlget – Tatjana Hallapi 1963. aastal XX sajandi raamatu sarjas ilmunud eestindus ja Woldemar Mettuse 1961. aastal paguluses Torontos avaldatud tõlge. Seega pakub see romaan erandlikku võimalust ühe teose kahe erineva eestinduse kõrvutamiseks.

Don Segundo Sombra kõrval kuulub Ladina-Ameerika kirjandusklassikasse Venetsueela autori Rómulo Gallegose *Donja Bárbara* (1929), mis eesti keeles nägi trükivalgust 1964. aastal Ott Ojamaa tõlkes, samuti XX sajandi romaani seerias. Teose süžeeks on lühidalt peategelase vastasseis oma koduküla naiskassiike, ohtliku ja julma donja Bárbaraga. Mõlemas

romaanis on tähtsal kohal rohtlate loodus, gautšode või ljaneerode igapäevaelu ja tööde realistlik kirjeldus. Need on teosed, mis on väga tihedalt seotud konkreetse aja ja kohaga ja milles lokaalsel koloriidil on määrav roll. Sellest tulenevalt võib romaanides ohtralt kohata koloriiti edasi andvaid ja tõlke sihtkultuuris tundmatuid piirkondlikke (ja ajaloolisi) reaale.

Neljandaks käsitletavaks tõlkeks on jätkuvalt tegutseva ja Eestiski juba varem mitme tõlkeraamatuga tuntud Peruu kirjaniku Mario Vargas Llosa romaan *Lituma Andides* (1993), mille Ruth Liase tõlkes 1998. aastal avaldas kirjastus Varrak (järelsõna autor ja konsultant Ricardo Mateo). Olgugi, et romaan on teistest nii ilmumise kui käsitletavate sündmuste osas märkimisväärselt hilisem – tegevus toimub 1980. aastatel Peruu Andides –, on kõigi nende ühiseks jooneks tihe seotus konkreetse ruumi ja ajaga.

Tõlkepoetika ja tõlkija poetika

Torop (1989: 358-59) nimetab tõlkepoetikaks „antud kultuuri või ajastu piires käibivaid üldisi reegleid teatavat tüüpi tekstide tõlkimiseks“, tõlkija poetika all mõistab ta aga konkreetse tõlkija tõlkemeetodi eripära. Iga konkreetne tõlge on kahtlemata hetkel valitseva tõlkekultuuri, tõlkenormide ja -konventsioonide vili. Kindlas ajas ja kohas valitsev (ja ajas muutuv) tõlkekultuur määrab ära (hea) tõlke mõiste, tõlkija positsiooni ühiskonnas, lugejate ootused jm.

Tõlkenormide mõiste tõi sisse Gideon Toury 1980. aastal. Hiljem on hakatud tegema vahet konventsioonide ja normide vahel (Nord 1997, Chesterman 1993, Hermans 1996). Konventsioonid on "implicit or tacit non-binding regulations of behaviour, based on common knowledge and the expectation of what others expect you to expect them (etc.) to do in a certain situation" (Nord 1997: 53). Tõlkekonventsioonid puudutavad tõlke mõistet üldiselt, aga ka konkreetsete tõlkeprobleemide (nt pärisnimed, reaaliid, fraseologismid jm) lahendamise meetodeid. Kui konventsioonid ei ole eksplitsiitselt sõnastatud ega kohustuslikud, siis normid seevastu on tugevamad ja siduvad. Samas võib sõnastatud normide ja normidest juhenduva tõlketegevuse vahel olla üsna suur erinevus (Hermans 1996: 39).

Kultuurilise ja tõlkekultuurilise konteksti raames mõjutab tõlget alati loomulikult ka konkreetne tõlkija oma individuaalsete inimlike teadmiste ja oskustega. Tõlkija on üks

paljudest lugejatest ja tal on lähtetekstist oma individuaalne arusaam, mis saab tõlke aluseks. Lugeja, kes sageli ei teadvustagi, et ta loeb tõlget, aktsepteerib seda kui autori teksti, tegelikult on tema ees aga tõlkija tõlgendus sellest (Nord 1997: 85). Talveti (2006: 355-356) sõnul „enam-vähem iga tõlkija, kes teadlikult tegeleb ilukirjanduse vahendamisega, kujundab endale oma tegevuse vaimsed põhimõtted, oma teooria, mis peegeldub tema tõlkepraktikas.“ Kahjuks kohtame vähe kirjutisi, kus tõlkijad ise oma põhimõtteid ja teooriat lahti mõtestaksid ehk siis puudub see, mida Torop nimetab formuleeritud ja eksplitsiitseks poetikaks ja mis on esitatud ees- ja järelsõnades, kommentaarides, aga ka retsensioonides jm. Põgusa sissevaate tõlkija mõttemaailma võimaldab käesoleva töö raames läbi viidud intervjuu Ruth Liasega, peamiselt saame aga tegeleda tõlkija implitsiitse poeetika, st tõlkimise varjatud põhimõtete analüüsiga, püüdes rekonstrueerida tõlkemeetodit (Torop 1989: 360).

Selles magistritöös puutume kokku nelja tõlkijaga: Ott Ojamaa, Tatjana Hallap, Woldemar Mettus ja Ruth Lias. Torop (1999: 72) leiab, et „tundub otstarbekas vaadelda eraldi pidevaid ja juhuslikke tõlkijaid“ – esimeste hulka arvame Hallapi, Ojamaa ja Liase, Mettust aga võime pidada pigem juhutõlkijaks. Tõlkijatest kaks – Ott Ojamaa (1926-96) ja Tatjana Hallap (sünd. 1928) – on hariduselt prantsuse filoloogid ja professionaalsed ilukirjanduse tõlkijad. Mõlemad tegutsesid peamiselt prantsuse keelest tõlkimisega, kuid jõudsid alates kuuekümnendatest aastatest kahe aastakümne jooksul ümber panna ka Ladina-Ameerika – vähem Hispaania – kirjandust (esimesel 7 raamatut, sealhulgas on olulisel kohal kolm Borgese novellikogumikku, viimasel 5 romaani, mille seas võib esile tuua Rulfo *Pedro Páramo*, ja 3 novellikogu; vt ka lisa 1). (Eesti kirjanike leksikon 2000, Talvet 1993)

Erinevalt Ojamaast ja Hallapist, ei ole ei Liase ega Mettuse biograafias tõlkimine suveräänsel esikohal. Suure osa elust füüsilisega tegelema Ruth Lias (sünd. 1926) pühendus ilukirjanduse tõlkimisele alles pärast pensioneerumist (varem oli ta küll tõlkinud aimekirjandust erinevatest keeltest) ja on alates kaheksakümnendate lõpust eestindanud 13 Ladina-Ameerika teost, omandades hispaania keelest tõlkijate seas väga kaaluka positsiooni. 1949. aastal Argentiinasse elama asunud Woldemar Mettus (1894-1975) oli sõjaeelses Eestis tuntud aga eelkõige teatritegelasena, hiljem paguluses ka memuaarikirjanikuna ja on lisaks *Don Segundo Sombra* eestindanud vaid väga üksikuid teoseid (sh mõned näidendid). Hispaania keelest on see tema ainus tõlge. Reaalide tõlkimise kui lähtekultuuri olustikuga tihedalt seotud valdkonna seisukohast võiksime tõlkijate eluloolistest seikadest esile tuua ka seda, et Woldemar Mettus oli *Don Segundo Sombra* eestindamise ajaks juba üle kümne aasta

Argentiinas elanud ja seega ilmselt romaani tegevuspaiga reaalsusega lähedalt tuttav. Ruth Liase puhul tasub aga ära mainida koostöö Peruu päritolu Ricardo Mateoga, kes on kirjutanud eessõna mitmele tema Peruu autori tõlkele ja olnud konsultandiks ka romaani *Lituma Andides* tõlkimisel.

Käsitletavatest tõlgetest vanim on Mettuse *Don Segundo Sombra* eestindus (Toronto 1961). See langeb küll samasse kümnendisse Tatjana Hallapi vahendusega samast teosest (1963) ja Ott Ojamaa *Donja Bárbara* tõlke ilmumisega (1964), kuid tuleb silmas pidada, et Mettus on ülejäänud kolmest tõlkijast ealiselt põlvkonna jagu vanem ja – eriti olulise aspektina – oli Eestist lahkunud juba 1944. aastal.

Kahjuks ei anna selles magistritöös kasutatav vähene andmestik võimalust teha suuremaid üldistusi selle kohta, kas ja kuidas meie tõlkepoetika muutunud on – vaid nelja tõlkija tööde põhjal ja intuitsioonile tuginedes ei saa me öelda, kus lõpeb tõlkija poetika ja algab tõlkepoetika. Seame endale eesmärgiks anda lihtsalt ülevaade nelja erineva tõlkija lähenemisest ühele tõlkeprobleemile nelja tõlke põhjal.

2 TÕLKETEOREETILINE TAUST

2.1 *Reaalid ja nende tõlkimine*

Reaalid on tihedalt konkreetse keskkonnaga seotud esemed või nähtused, millel on teatud keelekogukonnas või kultuuriruumis oluline koht, samas kui teises keeleruumis need puuduvad või ei siis oma kaugeltki sellist kaalu või tähendust. Tõlketeaduse seisukohast on reaalid huvipakkuvad just seetõttu, et objekti või nähtuse puudumisel ei ole teises keeles sageli olemas ka vastavat mõistet või sõna, millega niisuguseid nähtusi tähistada, st reaalid on niivõrd seotud konkreetse piirkondliku (või ajaloolise) olustikuga, et täpseid ekvivalente teises keeles pole tavaliselt võimalik leida, ilma et mõiste kaotaks sealjuures oma identiteeti. Nii mõnedki teoreetikud leiavad, et kultuuriga – mõeldud on elu-olulist, mitte kõrgkultuuri – seotu võib põhjustada tõlkimisel rohkem raskusi kui süntaktilised või semantilised tõlkeprobleemid (vt nt Leppihalme 1997: 2) – ehk just seetõttu on sellele aspektile tõlketeoorias nii palju tähelepanu osaks saanud.

Niisiis muudab reaalide tõlkimise keeruliseks nii objekti mittetundmine sihtkultuuri lugeja poolt kui sellest tulenev objekti tähistava sõna keelelise vaste puudumine sihtkeeles. Florin (1993: 125) väidab koguni, et reaalid ongi oma olemuselt reeglina tõlkimatud. Hakkamata siinkohal arutlema tõlkimise kui sellise võimalikkuse või võimatuse üle laiemalt, nimetan edaspidi siiski reaalide ülekandmist teise keelde – tõlkestrateegiast või –meetodist olenemata – tõlkimiseks, olgugi sealhulgas tegemist laenudega, mida mitmed autorid tõlkemeetodiks ei pea.

Teiseks reaalide tõlkimise omapäraks on see, et lisaks sõna semantilise tähenduse edastamisele peetakse teisalt vajalikuks ka „kohaliku koloriidi“ säilitamist, lähtekultuuri maailma toomist tõlke lugejani koos sealsete väärtuste, kommete ja füüsilise keskkonnaga. Laias laastus võib tõlkija siinkohal valida ühe kahest põhimõttelisest suunast – kas „kodustada“ tundmatud mõisted, st muuta võõras kultuur „omaks“ või vastupidi rõhutada teksti võõrapärasust. Koloriidi säilitamine on võtmesõnaks suure osa reaalide tõlkimist puudutavate autorite käsitlustes.

Selle peatüki eesmärgiks ongi tutvustada käesoleva töö teoreetilist baasi: teha kokkuvõtte olulisemate autorite lähenemisest reaaside tõlkimisele, peatudes sealjuures mõnel lahkavamusi tekitaval teemal (reaali mõiste, selle piiritlemine), ning seejärel anda ülevaade tüüpilisematest reaaside valdkondadest ning võimalikest lokaalsetest ja globaalsetest tõlkestrateegiast nende tõlkimisel.

2.2 Reaalid tõlketeaduses

2.2.1 Lühiülevaade reaaside uurimisest

Reaalidel tõlkeprobleemina¹ on tõlketeaduses võrdlemisi oluline koht. Seda on puudutanud paljud teoreetikud: Vinay ja Darbelnet, Vázquez Ayora, Newmark, Vlahhov ja Florin, uuematest ulatuslikumatest käsitlustest võib teiste seas nimetada Leppihalmet (1997), Katanit (1999), Martinit (1997) jt, lisaks on teemat põgusamalt puudutanud ka paljud teised tõlketeadlased.

Nn **nõukogude ehk slaavi koolkond** (Fjodorov jt) tõlketeoorias (vt Vlahhov, Florin 1980: 15) on reaaside tõlkimist käsitlenud juba vähemalt alates 1950ndatest aastatest ja praktiliselt kõik hilisemad nõukogude autorite poolt välja antud tõlkeõpikud puudutavad eraldi ka reaaside tõlkimist². Nõukogude autoritele on omane komparativistlik lähenemine ja oma ideed reaaside tõlkimisest vormistavad nad käsiraamatute või õpikutena. Selles koolkonnas tehakse alati selgelt vahet tähistatava (reaali) ja tähistaja (reaalilekseemi) vahel. Nõukogude koolkonnaga võib üsna tihedalt siduda nn Leipzigi koolkonna (vt Mayoral 1999/00: 68), mis tugines peamiselt Otto Kade seisukohtadel (kasutas mõistet *nullekvivalents*, mis lisaks reaasidele hõlmab ka muid „lünki“ sõnavaras), kelle artiklid aastatest 1964 ja 1968 olid mõjukad kõigis sotsialistliku leeri maades ja võeti kohe omaks ka slaavi koolkonna poolt.

¹ Mõistet „tõlkeprobleem“ on töös kasutatud selles tähenduses, nagu see esineb Nordil (1997: 64-68): need on objektiivselt eksisteerivad probleemid, mis tõlkija peab tõlkeprotsessi käigus lahendama, et valmiks adekvaatne tekst. Tõlkeprobleeme tuleks eristada konkreetsetel tõlkijal ette tulevatel „tõlkeraskustest“ (nt tundmatu sõna vms).

² Kasutavad ka mõisteid *eksotismid*, *lokalismid*, *etnograafismid*, *mitteekvivalentne leksika* (Romanov 2002: 71; Vlahhov, Florin 1980: 44-55).

Lääneriikides on esimeseks oluliseks tähiseks kahtlemata **J.P. Vinay' ja J. Darbelnet' võrdlev stilistika** (*Stylistique comparée du français et de l'anglais*; esmatrükk 1958), mis oli tõlketeoorias – eriti didaktikas – pikki aastaid väga olulisel kohal, näinud mitmeid kordustrukke (viimane neist veel aastal 2003) ja mida kriitikast hoolimata tsiteeritakse tänini. Need prantsuse lingvistid võrdlesid prantsuse- ja ingliskeelseid tekste, käsitledes muuhulgas ka reaale. Võrdlevast lingvistikast tõukub ka Ameerika Ühendriikide hispaaniakeelse kogukonna taustaga **Vázquez Ayora**, kes 1977. aastal viib läbi inglise-hispaania kontrastiivse uurimuse, muuhulgas ka leksika tasandil, uurides tõlkevõimalusi rakenduslingvistika haruna. Võrdleva stilistika esindajate peamiseks huviobjektiks on niisiis konkreetsete keelepaaride võrdlemine tõlkesituatsioonis ja ekvivalentide otsimine võrdlusel ilmnevate lünkade täitmiseks.

Üks reaalide tõlkimisega põhjalikumalt tegelenud tõlketeadlasi on samuti võrdlevast keeleteadusest lähtuv **Peter Newmark** (1981, 1988), kes on olnud (eriti tõlkedidaktikas) väga populaarne, kuid keda viimasel ajal on samuti kritiseeritud liigse normatiivsuse pärast. Bulgaarlased **Vlahhov ja Florin** on reaalist kirjutanud alates 1960. aastast, 1980. aastal ilmub nende ulatuslikum venekeelne käsitlus „tõlkimatutest“ elementidest tõlkes (reaalid ja fraseologismid). Eestis on reaale süsteemsemalt puudutatud 1972. aastal ilmunud Lehtsalu ja Liivi *Ilukirjanduse tõlkimisest inglise keelest eesti keelde*, mis samuti sisaldab leksikaalsete tõlkeprobleemide raames eraldi peatükki reaale tähistavate leksikaalsete ühikute tõlkimisest eesmärgiga anda (üliõpilastele) praktilisi nõuandeid eesti keelde tõlkimisel.

Uuematest uurimustest näeme, kui erinevalt on võimalik reaalide tõlkimisele läheneda ja kuivõrd see sõltub muuhulgas

- reaalide tüübist (nt institutsioonilised reaamid; vt Martin 1997, 2000),
- tõlke ajaloolisest ja kultuurilisest kontekstist (nt rahvuskeelse kirjanduse tekkeperiood; vt Paloposki, Oittinen 2000; Hagfors 2003),
- teksti žanrist (nt näitekirjandus; vt Leppihalme 2000; Paloposki, Oittinen 2000),
- lugejast (nt lastekirjandus; vt Paloposki, Oittinen 2000; Hagfors 2003; Nord 2003),
- teksti funktsioonist või *Skopos*'est (nt edastada olustikku või sõnumit; vt Johnsen 2000) jne.

Kui varasemad käsitlused lähtusid reaalide tõlkimist puudutades eelkõige lingvistilistest alustest ja keeltepaaride võrdlusest ning püüdsid sõnastada juhiseid ja otsida ekvivalente, siis

alates 1990ndatest on tõlketeaduses toimunud pööre **kultuurilise** vaatenurga poole³. Lisaks puudutatakse tõlkeprobleemidena selliseid reaaliidega külgnevaid aspekte nagu pärisnimed (Cartagena 1992; Nord 2003), allusioonid (Leppihalme 1997) jm.

2.2.2 Terminist

Erinevad autorid ja koolkonnad kasutavad reaali tähenduses erinevaid termineid. Sõna ise tuleb ladinakeelsest sõnast *realis*, mitmuses *realia*, ning tähendab ÕSi definitsiooni kohaselt „tõelisi esemeid“ või „tõsiasju“. Toogem siinkohas paljude definitsioonide seast välja Bulgaaria tõlketeadlase Florini oma (1993: 123):

„Realia (from the Latin *realis*) are words and combinations of words denoting objects and concepts characteristic of the way of life, the culture, the social and historical development of one nation and alien to another. Since they express local and/ or historical color they have no exact equivalents in other languages.“

Sellise mõiste all ja selles tähenduses on vene keeles kirjutavad tõlketeoreetikud reaale käsitlenud juba 1950ndatel aastatel (vt Vlahhov, Florin 1980: 14-15)⁴. Ka eestikeelsetes käsitlustes näib olevat eelkõige kasutuses termin *reaalid*, ka *kultuurilised reaaliid* või *reaaliad* (vt nt Kaldjärv 2000; Torop 1998; Raud 2000).

Väljaspool nn nõukogude koolkonda terminoloogiline ühtsus puudub ja, nagu öeldud, on (enam-vähem) samas tähenduses kasutusel arvukalt termineid, mille hulgast võiks esile tuua *kultureemid* (Vermeer, Reiss, Nord) ja *kultuuriga seotud sõnad* – viimasel on terve rida varjundeid, sõltuvalt autorist ja sageli ka autori erinevate perioodide käsitlustest: *cultural features* (Nida 1964), *cultural words* (Newmark 1988; sama autor eristab 1981 *cultural terms* ja *national institutional terms*), *culture specific items* (Franco 1996), *culture-bound lexis* (Katan 1999), *referencias culturales* (Mayoral 1999/00), *culture specific elements* või *culture-bound elements* (Hagfors 2003), *marcadores culturales específicos* (Herrero 2000) jne. Selles töös on otsustatud *reaalide* kasuks, mis – nagu ülalpool viidatud – on eestikeelses tõlkealases kirjanduses kõige levinum ning ka piisavalt täpne ja äratuntav, nii et muude terminite sisse toomine ei tundu põhjendatud.

³ Mary Snell-Hornby võttis 1990. aastal kasutusele mõiste „the cultural turn“ (Munday 2001: 127).

⁴ Samas mitmed Lääne riikides tegutsevad teoreetikud on mõiste kasutusele võtjatena nimetanud just Vlahhovit ja Florini (vt nt Hurtado 2001: 608).

Siinkohal tuleb ära märkida, et rangelt võttes tähistatakse terminiga *reaalid* kahte mõistet: ühelt poolt (teatud piirkonnale, rahvale või ajastule omaseid) materiaalse ja vaimse kultuuri objekte, st esemeid või nähtusi, ja teiselt poolt sõnu (reaalilekseeme), millega neid objekte tähistatakse. Suur osa teemat käsitlevaid teoreetikuid niisugust eristust oluliseks ei pea, kuid siiski hoitakse (eriti varasemates käsitlustes, näiteks nõukogude ja Leipzigi koolkonnas) lahus *reaali* ja *reaalilekseemi* (vt Mayoral 1999/00); ka Lehtsalu ja Liiv (1972: 19-26) räägivad konkreetsemalt *elu-oluga seotud reaale tähistavatest leksikaalsetest ühikutest*. Nüüdisaegsematel autoritel niisugust eristust enamasti ei kohta ja nii ka selles töös viitab *reaal* eelkõige objekti tähistavale lekseemile, mitte niivõrd tähistatavale endale.

2.2.3 Ajaline ja ruumiline parameeter

Reaalide tuntus nii lähte- kui tõlkekeeles ei ole ajas stabiilne – olude muutudes vajuvad mõned oma kultuuriruumi reaali unustusse (muutuvad ajaloolisteks reaaliideks), kontaktide kasvades ületavad aga mitmedki mõistetest keelepiirid ja võõrad reaaliid saavad omadeks (leksikaliseeruvad).

Vlahhov ja Florin (1980: 81) jagavad reaaliid tuntuse alusel – tunnistades, et tegemist on formaalse ja skemaatilise lähenemisega – kaheks: 1) **tuttavad** reaaliid, st sellised, mis on aja jooksul tõlkekeeles omaks võetud ja aktsepteeritud ka selle keele sõnaraamatutes (siesta, sombreero, matšete) ja 2) **tundmatud**, sihtkeelele võõrad reaaliid (baba, alpargaadid). Kahtlemata on reaali „tuntus“ suhteline mõiste – ka see, et sihtkeele autoriteetsed sõnaraamatud sõna aktsepteerivad, ei tähenda sugugi, et see ka keskmisele lugejale „tuttav“ on (nt ljaneero, peoon). Siiski on reaali aktsepteeritud kuju olemasolu oluline tõlkijale, kes tõlkestrateegia valimisel kasutab väljakujunenud vaste olemasolul (väga sageli) just seda, välistades teised strateegiad. Martin (1997: 65) eristab tuntud reaaliid seas ka ametlikke ja väljakujunenud vasteid: esimesed on keelekorraldusliku organi poolt heaks kiidetud, teisel juhul on tegemist (juba) üldkasutatava vastega, mida pole (veel) ametlikult aktsepteeritud. Selles töös märgime eraldi ära ainult esimest tüüpi vasted, kuna viimaste kindlakstegemiseks oleks vajalik suurem korpus.

Tuntus on loomulikult parameeter, mis ajas muutub – tundmatud reaaliid võivad sihtkeele lugejale tuttavaks muutuda ainult aja möödudes, sõnade sagedasel kasutamisel

(ilukirjanduslikes) tõlgetes, filmides, meedias, reisidel jm: „[...] a component in the nature of a culture-specific item is the course of time and the obvious possibility that objects, habits or values once restricted to one community come to be shared by others.” (Aixela 1996: 58). Sõna, mis 1960ndatel aastatel ilmunud tõlgetes vajab tekstivälist kommentaari, võib praegusele lugejale juba tuttav olla (sangriia/sangria), mõnigi laen on ametliku vastena sõnaraamatutesse sisse viidud (gringo).

Ruumilise leviku järgi jaotab Florin (1993: 124) reaaliid rahvuslikeks, lokaalseteks, mikrolokaalseteks ja rahvusvahelisteks. Hispaaniakeelne maailm on väga eripalgeline ja hõlmab paljusid riike – nii võime Florini põhimõtet edasi arendades rääkida 1) kõigile hispaaniakeelsetele maadele (leegua, patio), 2) kõigile Ladina-Ameerika hispaaniakeelsetele maadele (peoonid), 3) ühele Ladina-Ameerika regioonile (puuna) ja 4) ühele Ladina-Ameerika riigile (sol) omastest reaaliidest. Lisaks kohtame juhuseid, kus sama referendi tähistamiseks on piirkonniti kasutusel erinevad tähistajad (**ollucos** Peruus = *mellocos* mujal Ladina-Ameerikas) või vastupidi – sama lekseem tähistab tegelikult erinevaid referente (**caña** – Hispaanias klaas õlut, Argentiinas jm suhkruroost alkoholne jook).

Võib arvata, et eesti lugeja jaoks on selline tasandite eristus siiski võrdlemisi adumatu ja et tõlkestrateegia valikul mängib see rolli ainult sedavõrd, kui see seostub reaali tuntuusega. Seetõttu ei ole käesolevas töös reaaliid ruumilist parameetrit arvesse võetud, küll aga on analüüsist välja jäetud muukeelsed rahvusvahelised reaaliid, st sellised, mis ei ole omased mitte (ainult) originaalteksti kultuuriruumile vaid mõnele kolmandale keelele-kultuurile, mis võib nii lähte- kui tõlketeksti lugejale ühtviisi tuttav olla ning on juba originaaltekstis sees (kolmanda kultuuri) reaalina (jänki). Samal põhjusel ei ole arvestatud seda, kas tegemist on kaasaegsete või ajalooliste reaaliidega (vt Florin 1993: 124), eeldades, et erinevalt originaali lugejaskonnast⁵ ei taju tõlke lugeja reaali arhailisust või kohaspetsiifilisust.

2.2.4 Raskused reaaliid piiritlemisel

Joone tõmbamine reaaliid ja mittereaaliid vahele on sageli üsna tinglik. Erinevad autorid piiritlevadki neid erinevalt – lisaks tavapärasematele klassifikatsioonidele on reaaliidena

⁵ Mitmeid *Don Segundo Sombra* ja *Donja Bárbara* hispaaniakeelseid väljaandeid on täiendatud joonealuste märkuste või glossaariga, kus seletatakse ajalisest või ruumilisest distantsist tingitult ka originaalkeele lugejale võõramaid reaale.

käsitletud ka pärisnimesid, koguni žeste ja kombeid. Peatume järgnevalt kahel valdkonnal, mis selles osas rohkem küsitavusi tekitavad.

Üks kategooriatest, mille liigitamise osas reaali hulka on erinevaid seisukohti, on **pärisnimed**. Newmarki (1981: 70) suhtumine on üsna ühene:

„The basic distinction between proper names and cultural terms is that while both refer to persons, objects or processes peculiar to a single ethnic community, the former have singular references, while the latter refer to classes of entities. In theory, names of single persons or objects are 'outside' languages, belong, if at all, to the encyclopaedia not the dictionary, have [...] no meaning or connotations, are, therefore, both untranslatable and not to be translated.“

Martin (1997: 44) on vastupidisel arvamusel – kuigi pärisnime on tavaliselt käsitletud pelgalt denotatiivsena ja tõlkimatuna, on selge, et ka pärisnimel võib olla tähendus ja konnotatsioon, ja seega peaks Martini hinnangul neid käsitlema sarnaselt teiste tekstielementidega. Pärisnimede tähenduse ja konnotatsiooni olemasolu on raske vaidlustada, eriti kui lisaks kõige tüüpilisematele, isiku- ja kohanimedele, kaubamärkidele jms, hõlmata siia kategooriasse ka asutuste, koolide, ülikoolide, haiglate jms, ajalehtede-ajakirjade ja tuntud kunstiteoste nimed ning kõnetlussõnad (Newmark 1981), samuti rühmituste (parteid, organisatsioonid, ühingud, muusikakollektiivid jms), haldusüksuste (tänavad, hooned, linnaosad jms) ja sündmuste (ühiskondlikud, majanduslikud, spordi-, kultuuri-, sõjalised jms) nimed (Cartagena 1992: 101). Ei saa ju eitada, et ka kõige tüüpilisemad pärisnimed – toponüümid ja isikunimed – kuuluvad sageli tõlkimisele (**Andes** > Andid /RL/; **El Brujeador** > Nõiduja /OO/ jms), hoolimata sellest, et nad viitavad üksikobjektidele ja mitte klassidele. Selles magistritöös on otsustatud pärisnimede valdkond välja jätta – eelkõige sellepärast, et vastasel juhul paisunuks analüüsiv materjal liialt suureks. Siiski on järgmises peatükis sellel (vt 3.2.1) teemal põgusalt peatutud.

Reaali ja mittereaali piiril balansseerivad sageli ka **terminid**. Need on küll teatud piirkonnale ainuomased ja sihtkultuuris puuduvad nähtused, kuid sageli on need laiemalt ka teistes kultuurides tuntud ja päritolumaa keelel tuginev vaste on leksikaliseerunud ka teistes keeltes. Eelkõige puudutab see geograafia (pampa, selva) ja eluslooduse (vikunja, mango) valdkonda kuuluvaid reaale (vt 3.2.2) nagu tõdevad ka Vlahhov ja Florin, kes peavad termini ja reaali ranget eristamist teatud kontekstis praktiliselt võimatuks (1980: 59). Oleme siiski kõik sedalaadsed reaali analüüsi hõlmanud, kuna piiri tõmbamine kahe kategooria – reaali ja terminite – vahele oleks üsna keeruline.

2.2.5 Reaalide tüpoloogiad

Järgmiseks vaatame, milliseid valdkondi reaaliid hõlmavad ja milliseid tüüpe on tõlketeoreetikud reaalide analüüsimisel välja toonud. Mitmed autorid on avaldanud kahtlust, kas selline klassideks jagamine on tulemusrikas (Martin 1997; Mayoral 99/00), ja nende väitel pole põhjust eeldada, et ühe teema piires kasutatakse sarnaseid lahendeid – st tõlkestrateegiaid –, mis on ju analüüsi tegelikuks huviobjektiks. Samas tuleb mõnda, et teemati lähenemine on kirjanduses üsna sage ja aitab analüüsivat materjali korrastada, seega on ka käesolevas töös püütud reaale selliselt lahterdada, võttes aluseks Newmarki ja (eelkõige) Vlahhovi-Florini tüpoloogiad kui kõige ammendavamad.

Newmark tegi varasemas käsitluses vahet kultuurilisel (1981: 81-83) ja institutsioonilisel (*ibid.* 74-81) reaalidel (*cultural terms* ja *institutional terms*), hiljem aga pakub Nidale tuginedes välja järgmise klassifikatsiooni (1988: 95):

- loodus (taimestik, loomastik, tuuled, tasandikud, mäed);
- materiaalne kultuur (söök, jook, riietus, hooned ja linnad, transport);
- ühiskondlik kultuur (töö ja vaba aeg);
- organisatsioonid, tavad, tegevused, mõisted (poliitilised ja administratiivsed, religiooni ja kunstiga seotud);
- žestid ja kombed.

Detailsem on **Vlahhovi ja Florini** (1980: 59-64) tüpoloogia, mis on üldjoontes ka selle magistr töö juures aluseks võetud ja mida on siinkohal illustreeritud näidetega analüüsivatest teostest.

- 1) geograafilised reaaliid:
 - a) füüsiline geograafia ja meteoroloogia (sierra),
 - b) inimtegevusega seotud geograafilised objektid,
 - c) endeemid, st ainult mingis piirkonnas esinevad taime- ja loomaliigid (vikunja, mango).
- 2) etnograafilised reaaliid:
 - a) olme:
 - söögid, joogid (sangriia)
 - igapäevaeluga seotud asutused (pulperiia),

- riietus (pontšo),
- elamud, mööbli- ja tarbeesemed (patio/paatio),
- transport (bongo),
- muu;

b) tööga seotud reaaliid:

- töötavad inimesed (peoon),
- tööriistad,
- tööga seotud asutused (estanssia);

c) kunsti ja kultuuriga seotud reaaliid:

- muusika ja tantsud (kopla),
- muusikainstrumentid (charango),
- folkloor,
- teater,
- muud kunstiliigid,
- kunstiga tegelevad inimesed,
- tavad ja rituaalid (siesta),
- peod ja mängud (sõrmusejooks),
- mütoloogia (pishtaco),
- kultusega seotud isikud ja esemed (Roosikrantsi Neitsi),
- tähtpäevad (Isamaapäevad);

d) etnilised nimetused:

- rahvanimetused (ketšua),
- hüüdnimed, enamasti naljatlevad või solvavad (gringo),
- nimetused elukoha järgi (piuratar);

e) mõõtühikud ja raha:

- mõõtühikud (leegua),
- rahaühikud (peeso).

3) ühiskondlik-poliitilised reaaliid:

a) administratiiv-territoriaalsed reaaliid:

- administratiiv-territoriaalsed üksused (departemang),
- asulad (pueblo),
- asula osad (Plaza de Armas);

b) võimuorganid ja võimukandjad;

c) ühiskondlik-poliitilist elu puudutavad reaaliid:

- poliitilised organisatsioonid ja ühendused (Sendero Luminoso),
 - patriootilised ja ühiskondlikud liikumised (terrukad),
 - sotsiaalsed nähtused ja liikumised,
 - aunimetused, kraadid, tiitlid, kõnetlussõnad (donja, senjoor),
 - ametiasutused,
 - haridus- ja kultuuriasutused,
 - seisused, kastid ja sinna kuuluvad inimesed (kassiiked, kogukonnaindiaanlased),
 - seisuse märgid ja sümbolid;
- d) sõjaga seotud reaaliid (sõjalised üksused, relvad, mundri osad, sõjaväelised seisused).

Loomulikult ei ole analüüsitavates tõlgetes esindatud kõik ülaltoodud teemad, samuti tuleb silmas pidada, et selliste klassifikatsioonide eesmärk ei ole välja pakkuda suletud „kaste“ ja et iga konkreetse reaali kuulumine ühte või teise kategooriasse on sageli väga tinglik.

2.3 Reaalide tõlkimise meetodid

2.3.1 Normatiivsus ja deskriptiivsus

Tõlkestrateegiatest rääkides on äärmiselt oluline silmas pidada, et tegemist ei ole mitte „näpunäidete“ või juhistega tõlkijale, vaid tulemi – valmis tõlke – kirjeldamisega: „The purpose of translation theory [...] is to reach an understanding of the processes undertaken in the act of translation and, not, as is so commonly misunderstood, to provide a set of norms for effecting the perfect translation“ (Bassnett-McGuire 1980: 37). Tõlkemeetodite süstematiseerimise eesmärk on analüüsida tõlketulemit (ja selle kaudu püüda heita pilk ka tõlkeprotsessile ehk sellele, kuidas tõlkija oma töö käigus otsuseid langetab) ning praktiline väärtus tõlkija (eelkõige algaja või õppiva tõlkija) jaoks võib seisneda ehk selles, et meetodite sõnastamine aitab tal mõtiskleda selle üle, milliseid strateegiaid ta tõlkeprobleemide lahendamisel kasutab, teadvustada, sõnastada ja põhjendada teadlikumalt oma valikuid.

Varasemate teoreetikute algne eesmärk oli küll just nimelt didaktiline – sageli vormistatigi oma ideed tõlkeõpikute või –käsiraamatutena (Vinay ja Darbelnet, Vázquez-Ayora, Newmark) või lihtsalt avaldades soovi tõlkemeetodeid kirjeldades tõlkija elu lihtsamaks teha (nt Vlahhov, Florin 1980: 89). Üldiselt aga näeme, kuidas tõlketeoreetikud on liikunud normatiivsuselt deskriptiivsuse suunas ja igasugusele normatiivsuse taotlusele on saanud osaks võrdlemisi karm kriitika (vt nt Mason 1994: 53).

2.3.2 Tõlkemeetodi mõiste

Lörscheri (1991: 76) definitsiooni järgi on tõlkestrateegia „a potentially conscious procedure for the solution of a problem which an individual faces with when translating a text segment from one language into another“. Määravaks parameetrik on meetodite ja strateegiate juures on süstematiseeritus, st tõlkeprobleemide lahendamine, rühmitades neid erinevate lahendusviiside kaupa, selle asemel et läheneda igale konkreetsele probleemile eraldi.

Nagu muudeski aspektides puudub ka tõlkemeetoditest või –strateegiatest rääkides terminoloogiline ühtsus: lisaks mainitutele on kasutusel ka mõisted tõlketehnikad, -taktikad, tõlkimise viisid jne, kusjuures sama termin võib erinevatel autoritel olla erineva sisuga või vastupidi – sisuliselt sama mõiste olla sildistatud erinevalt.

Sageli tehakse vahet ühelt poolt teksti kui tervikut puudutavate üldiste otsuste kogumil ja teisalt konkreetsete üksikute tõlkeprobleemide lahendamisel vastu võetud otsustel. Seistes silmitsi tõlkeprobleemiga, on tõlkijal selle lahendamiseks valida terve rea lahenduste ehk meetodite vahel (nt transkribeerimine, väljajätmine, asendamine neutraalse vastega jpt). Iga probleemi lahendamiseks kasutatavad konkreetsed meetodid alluvad üldisematele, hierarhiliselt kõrgemal seisvatele põhimõtetele või strateegiatele (nt kodustav vs võõrapärastav jm). Lörscher (1991: 71) väidab Hönigit ja Kußmauli (1982) tsiteerides, et „translation strategy logically (but not necessarily temporally) precedes the process of transfer and of target-language text production.“

Sarnaselt Lörscheriga kasutavad ka Vinay ja Darbelnet (1977) esimeses tähenduses *strateegiat*, mis omakorda jaguneb konkreetsemateks *meetoditeks*. Newmark (1988) kasutab terminit *methods* rääkides kogu tekstist tervikuna, samas *procedures* viitab lausete ja väiksemate keeleühikute kohta. Leppihalme (1997) ja Hagfors (2003) aga eristavad *globaalseid* (tõlketerviku kohta tehtavad otsused) ja neist otseselt sõltuvaid *lokaalseid strateegiaid* (hierarhiliselt madalamal, süntaksi või leksika tasandil).

Samas võime nõustuda Martiniga (1997), kes leiab, et tegemist on siiski sisuliselt samade mõistetega ja nende üle vaidlemine ei ole kuigi viljakas. Niisiis kasutame sarnaselt Martiniga ülaltoodud termineid sünonüümidenä, tehes vajadusel vahet lokaalsetel ja globaalsetel strateegiatel või meetoditel, kuna see viimane eristus – lokaalse ja globaalse vahel – näib kõige ühesemalt mõistetav.

2.3.3 Meetodite valik

Tõlkeprobleemi lahendamisel ei saa tõlkija tavaliselt rakendada üht etteantud meetodit, vaid teeb valiku mitme võimaliku variandi seast, otsustades tema hinnangul parima võimaluse kasuks (Chesterman 1993: 13). Sarnaselt Leppihalme (1997) ja mitmete teiste autoritega

usume, et meetodite valik ja kasutamine tõlkija poolt on sageli intuiitiivne või automatiseeritud. Tõlkija ei pruugi meetodi valikul sugugi olla teadlik tõlkeprobleemist või vaagida teadlikult erinevaid strateegiaid. Ent nii või teisiti sõltuvad otsused erinevatest teguritest, sealhulgas (ajas muutuvatest) sihtkultuuri normidest – domineerivad strateegiad on domineeriva tõlkekultuuri vili.

Tuginedes Francole (1996: 65-70), Vlahhovile ja Florinile (1980: 105) ning Newmarkile (1992: 145), vaadeldes järgnevalt, millised tegurid võivad tõlkemeetodi valikul kaasa mängida, töötagu need siis alateadvuses või mõjutagu teadlikke otsuseid.

1) Tekstivälised tegurid:

a. kultuurilised ja keelelised tegurid:

- tõlkekeele võimalused: grammatika, sõnamoodustus jms,
- tõlkekeele normatiivsuse aste ja vastuvõtlikkus neologismidele,
- sihtkultuuri kirjandus- ja keeletraditsioon,
- kultuurilised, poliitilised jne sidemed lähtekultuuriga (domineeriv vs vähemuskultuur/keel, kultuuriline/keeleline lähedus/kaugus jm);

b. tõlkekultuurilised tegurid:

- mida mõistetakse (hea) tõlke all,
- tõlkija töötingimused, haridus ja ühiskondlik staatus,
- lugejaskonna ootused,
- tõlkeprotsessi algataja ootused;

2) tekstilised parameetrid:

a. meedium,

b. žanr,

c. tõlketeksti funktsioon (nt adaptatsioon)

d. teksti ja selle autori staatus sihtkultuuris,

d. eeldatav lugejaskond (lugejate motiveeritus, kultuuriline, keeleline jm tase);

3) reaali olemus:

a. väljakujunenud vaste olemasolu,

b. tuntuse aste sihtkeeles,

c. reaali läbipaistvus,

d. reaali kategooria (ajalooline vs kaasaegne jms),

e. reaali register;

4) tekstisisesed parameetrid:

- a. reaali funktsioon ja olulisus,
- b. korduvus,
- d. koherentsus.

Tekstiväliseid ja tekstilisi parameetreid puudutasime põgusalt sissejuhatuses, reaali olemust ja selle positsiooni tekstis püüame võimaluse piires arvesse võtta teises peatükis konkreetsete näidete juures.

Järgnevalt annamegi ülevaate erinevate autorite poolt välja pakutud tõlkestrateegiast ja -meetoditest. Esialgu on tegemist meetoditega, mis puudutavad tõlkimist üldiselt, ent rakenduvad muuhulgas (osaliselt) ka reaali tõlkimisel; hilisemad autorid on käsitlenud juba reaale konkreetsemalt.

2.3.4 Lokaalsed meetodid

Üks esimesi katseid tõlkemeetodeid süstematiseerida oli 1958. aastal Vinay' ja Darbelnet' **võrdlev stilistika**. Kõigepealt eristavad need prantsuse autorid kahte tõlkestrateegiat (1977: 46-55): otsetõlget (*traduction directe ou littérale*) ja kaudset tõlget (*traduction oblique*)⁶. Esimene neist hõlmab kolme tõlkemeetodit ja on kasutusel siis, kui lähtekeele sõnumit on võimalik probleemideta sihtkeelde üle viia:

1. laen (*emprunt*): lähtekeele sõna kantakse otse üle sihtkeelde; aitab säilitada originaalteksti koloriiti;
2. kalka (*calque*): teatud liiki laen – lähtekeelne väljend või struktuur võetakse üle sõnasõnalise tõlkena;
3. sõnasõnaline tõlge (*traduction littérale*): enamasti võimalik sugulaskeelte vahel; Vinay' ja Darbelnet' hinnangul „hea tõlge“, mida võimaluse korral peaks alati eelistama.

Kui otsetõlke strateegiat pole võimalik rakendada, s.o juhul, kui tõlkija leiab sihtkeeles lüngad, mis sarnase efekti saavutamiseks tuleb lähtekeeles täita ekvivalentsete

⁶ *Otsetõlge* tähendab eesti keeles enamasti küll „otse, mingi kolmanda keele vahendusega“ tehtud tõlget (SS), *kaudtõlge*, vastupidi, „mingi kolmanda keele vahendusel tehtud tõlget“ (*ibid.*). (*Vrd direct/direct/directa vs indirect/indirect/indirecta ja literal/ littérale/literal vs oblique/oblique/oblicua* teistes keeltes.) Kasutame siiski otse- ja kaudtõlget selles tähenduses nagu Vinay ja Darbelnet neid mõistavad.

vahenditega, tuleb Vinay' ja Darbelnet' sõnul kasutada kaudset tõlget ja selleks on omakorda neli meetodit:

4. transpositsioon (*transposition*): grammatilise kategooria muutmine, nt verb asendatakse nimisõnaga, määrsõna verbiga jne;
5. modulatsioon (*modulation*): semantiline muudatus, nt konkreetne > abstraktne, tagajärg > põhjus, tervik > osa, osa > teine osa, vastandi kasutamine, vastupidise eitus, aktiiv > passiiv (ja vastupidi; Newmark käsitleb seda transpositsioonina), aeg > ruum, sümboli muutmine jm (teisel lisavad autorid siia kategooriasse veel meetodeid, mille seast reaalide tõlkimise seisukohalt olulisena võib ära märkida üldistamise (üldisema vaste kasutamine) ja selle vastandi täpsustamise (konkreetsema vaste kasutamise);
6. (sihtkultuuri) vaste kasutamine (*équivalence*): eriti idioomide ja vanasõnade tõlkimisel;
7. adapteerimine (*adaptation*): situatsiooniline vaste ehk kohandamine sihtkultuuri keskkonnale, sh reaalide muutmine, kui lähtekultuurile omane situatsioon sihtkultuuris puudub.

Lisaks ülaltoodud meetoditele nimetavad Vinay ja Darbelnet võimalust meetodeid kombineerida. Olulise parameetrina teevad nad vahet ka kohustuslike või mittekohustuslike muudatuste vahel. Esimesed sunnivad peale erinevused kahe keelesüsteemi vahel, teised on tõlkija enda stiili ja eelistuste tulemus.

Vinay' ja Darbelnet' järgedes käib ka Vázquez-Ayora (1977), kes sarnaselt prantsuse uurijatega eristab otsest (*literal*) ja kaudset (*oblicua*) tõlget ja kasutab samuti osa nende meetoditest (transpositsioon, modulatsioon, vaste kasutamine, adaptatsioon), lisades omalt poolt

- laiendamise (*amplificación*),
- eksplitseerimise (*explicitación*),
- väljajätmise (*omisión*) ja
- kompenseerimine (*compensación*).

Võrdleva suuna esindajaid puudutav kriitika on (muuhulgas) eelkõige suunatud just normatiivsusele – pakutakse välja *a priori* reeglid selle kohta, mida peaks konstateerima *a posteriori*. Niisiis võime öelda, et Vinay' ja Darbelnet', aga ka teiste komparativistide tööde

väärtus ei ole mitte tõlkemetoodika väljapakkumises nagu autorid ise endale eesmärgiks on seadnud, vaid kahe staatilise keeleprodukti deskriptiivses võrdluses (Mason 1994: 53).

Vinay' ja Darbelnet' meetoditele tugineb teiste seas ka **Peter Newmark**, kes pakub välja üldised tõlkemeetodid (1988: 81-93) ja konkreetsemalt reaali tõlkimiseks sobivad meetodid (*ibid.* 103). Anname nende kahe nimekirja alusel järgmise ülevaate:

1. laen või transkriptsioon (*transference*): (siia alla kuulub ka translitereerimine teistest alfabeetidest);
2. naturaliseerimine (*naturalisation*): lähtekeelne sõna kohandatakse (kõigepealt) sihtkeele hääldusele ja (seejärel) morfoloogiale;
3. sihtkultuuri vaste (*cultural equivalent*): algteksti reaali ligikaudne tõlkimine sihtkeele reaali kaudu; sihtkultuuri vastete mõju on lugejale suurem kui kultuuriliselt neutraalsete terminite puhul, kuid nende kasutamise miinusena nimetab Newmark ebatäpsust;
4. neutraliseerimine (*neutralisation*): funktsionaalne või kirjeldav vaste;
5. kalka (*through-translation* või *literal translation*);
6. tunnustatud tõlge (*accepted standard translation*);
7. ajutine tõlge (*translation label*): enamasti sõnasõnaline tõlge ja jutumärkides;
8. kompenseerimine (*compensation*): tähenduse, kõlaefekti, metafoori või pragmaatilise efekti kompenseerimine mõnes teiseses lauseosas või teises lauses;
9. analüüs osade kaupa (*componential analysis*);
10. meetodite kombineerimine (*couplet*): kahe või enama meetodi kombineerimine ühe tõlkeprobleemi lahendamisel, eriti sage Newmarki sõnul reaali tõlkimisel, näiteks laensõna kombineerituna funktsionaalse või kultuurilise ekvivalendiga;
11. parafrasid, märkused ja seletused (*paraphrase, gloss, notes, etc*): teksti sees, joonealuse märkusena, raamatu lõpus.
12. väljajätmine (*deletion*),
13. üldnimetuse kasutamine (*classifier*).

Võib vaielda, kas ajutist tõlget, tunnustatud tõlke kasutamist või erinevate meetodite kombineerimist käsitleda eraldi meetoditena - nii ajutise kui tunnustatud tõlke puhul võib tegemist olla erinevate meetoditega ja ka meetodite kombineerimiseks on mitmeid võimalusi. Newmarki meetodid on enamasti deskriptiivsed mitte normatiivsed, samas nimetab ta meetodite sõnastamise olulisust just tõlkedidaktika seisukohast, kuna see on üheks

võimaluseks algajale tõlkijale või tõlkeõpilasele saada aimu tema ees seisvatest valikuvõimalustest. Konkreetselt reaalide tõlkimisel kirjeldab Newmark (1988: 96) võimalikke meetodeid kui skaalat, mille ühes otsas on laen (annab edasi kohalikku koloriiti ja atmosfääri, on lühike ja konkreetne, kuid samas raskendab arusaamist, rõhk on kultuuril, mitte sõnumil ja kommunikatsioonil) ja teises äärmuses on analüüs osade kaupa (kõige täpsem, rõhk on sõnumil ja mitte kultuuril, ebaökoonoomne, puudub pragmaatiline efekt).

Vlahhov ja Florin (1980: 97-105) käsitlevad juba konkreetselt reaalide tõlkimist ja jaotavad võimalused nende ülekandmiseks sihtkeelde esmalt kaheks: ühelt poolt transkribeerimine või translitereerimine (esimene tähendab häälduse järgi, teine täht-tähelt ülekandmist) ehk sisuliselt „mitte tõlkimine“ ja teisalt tõlkimine (asendamine):

1. transkribeerimine (translitereerimine): reaalide mehhaaniline ülekandmine,
2. tõlkimine
 - a) neologismi abil:
 - kalka: (sõna või) sõnaühendi sõnasõnaline tõlkimine komponentide kaupa,
 - poolkalka: tõlgitakse ainult üks komponent ja teine transkribeeritakse,
 - adaptatsioon: tuletised muutelõppude ja / või liidede abil,
 - semantiline neologism: kalkast eristab seda etümoloogilise sideme puudumine originaalkeelse sõnaga;
 - b) asendamine sihtkultuuri reaaliga;
 - c) ligikaudne tõlge: autorite sõnul kõige sagedamini kasutatav, koloriit ja konnotatsioonid jäävad edasi andmata, neutraalne, nullkonnotatsioon:
 - üldistamine,
 - funktsionaalne analoog: lähtekultuuri reaali asendamine sihtkultuuri reaaliga, ehkki ei pruugi olla sama tähendusega (seega ei ole neutraalne nagu Newmarkil),
 - kirjeldus või seletus;
 - d) tõlkimine konteksti abil: puudub konkreetne vaste, reaali sisu või tähendus edastatakse konteksti kaudu.

Autorid esitavad nimetatud meetodid sellises järjekorras nagu nad nende kasutamist soovivad (rõhutades küll sealjuures, et lahendus sõltub alati konkreetsest olukorrast), st eelistavad transkribeerimist, soovitudes tõlkimist vaid juhul, kui transkribeerimine pole võimalik. Oma eelistust põhjendavad nad rahvusliku koloriidi säilitamise olulisusega,

kinnitades, et (eriti) ligikaudse ja kontekstilise tõlkimise puhul on tulemuseks „originaali kahvatu asendaja“ (1980: 104).

Nagu näeme võivad samad mõisted olla vägagi erineva sisuga (vrd adaptatsioon Vinay’l ja Darbelnet’l või Vlahhovil ja Florinil), samuti võime täheldada, kuidas kasutatakse (implitsiitselt või eksplitsiitselt) suunavat, mitte kirjeldavat hoiakut, näiteks esitades strateegiaid soovitatavas järjestuses või ignoreerides selliseid taunitavaid, samas aga kasutatavaid strateegiaid nagu väljajätmine. Lisaks ülalloodutele võib kohata arvukalt enamasti mitte nii detailseid klassifikatsioone (vt ka Mayoral 1994, Franco 1996, Leppihalme 1997, Martin 1997), mis mõnede variatsioonidega kordavad juba nimetatud strateegiaid. Peaaegu kõik autorid on ühel meelel, et erinevad meetodid ei ole üksteisest sõltumatud ja sageli võib ühte tõlkija tehtud valikut kirjeldada ja sildistada mitmeti.

Põhjalikumalt käsitleme eeltoodud meetodeid järgmises peatükis koos korpuse analüüsiga, sealjuures tuleb silmas pidada, et lähtunud ei ole ühest konkreetsest ülalloodud klassifikatsioonist vaid eelkõige olemasolevast korpusest – st eesmärk ei ole mitte analüüsitavaid andmeid kategooriatesse suruda, vaid leida andmetes seaduspärasused ja anda neile ühised nimetajad. Seega pole kaugeltki esindatud kõik (teoreetiliselt) võimalikud tõlkemeetodid, vaid üksnes need, mida on rakendatud konkreetsetel vaadeldavate tõlkijate poolt nendes konkreetsetes tõlgetes.

2.3.5 Globaalsed strateegiad

Nagu eespool öeldud, sõltuvad kirjeldatud lokaalsed meetodid tõlketeadlaste sõnul tõlkija üldisest lähenemisest tõlkimise ja tõlgitavasse teksti ehk tema globaalsest tõlkestrateegiast. Vaatame strateegiaid kahe tõlketeaduse koolkonna – kultuuriuuringute (*Cultural Studies*) ja funktsionalistide – vaatepunktist. Asetamaks lokaalseid tõlkemeetodeid laiemasse konteksti, vaatame neid tinglikul skaalal, mille ühes otsas paikneb **kodustav** (*naturalizing, domesticating*) või mugandav ja teises **võõrandav** (*foreignizing, alienating*) või eksotiseeriv tõlkeviis. Viimane tähendab sihtkultuuri jaoks võõra ja lähtekultuurile ainuomase ja tüüpilise säilitamist, kodustav strateegia aga püüab võõrapärasust tasandada ja tõlke lugejale lähemale tuua. Konkreetsete tõlkeprobleemide lahendamisel (sh meetodi valikul reaalide tõlkimiseks) lähtub tõlkija – olgu siis teadlikult või intuiitiivselt – globaalsest strateegiast, mis võib olla kodustav(am) või võõrapärastav(am).

Kodustavat ja võõrapärastavat lähenemist on käsitlenud Schleiermacherist⁷ Venutini. Schleiermacher leiab oma 1813. aasta essees „Tõlkimise erinevatest meetoditest“ (*Über die verschiedenen Methoden des Übersetzens*), et tõlkimine näib peaaegu võimatu, kuna lähteteksti tähendus on tihedalt seotud mitte ainult keele, vaid ka kultuuriga ja keskseks küsimuseks on, kuidas lähteteksti kirjutaja ja tõlke lugeja omavahel kokku viia. Selleks on tema sõnul kaks võimalust: viia lugeja kirjaniku juurde või tuua kirjanik lugeja juurde. Schleiermacher eelistas esimest varianti ehk võõrandavat tõlkimisstrateegiat, mis väärtustab võõrapärasust ja kannab selle üle sihtkeelde.

Romantismiaegse Saksamaa poole pöördudes taunib 1980ndatel ka Venuti eelkäija ja mõjutaja Berman üldist suundumust kasutada võõrapärasust eitavat naturaliseerivat tõlkestrateegiat: „A bad translation I call the translation which, generally under the guise of transmissibility, carries out a systematic negation of the strangeness of the foreign work.“ (1992: 5). Enam poleemikat ja agressiivseid vastureaktsioone on tekitanud aga Ameerika kultuuriteoreetiku ja tõlketeadlase Lawrence Venuti (1995, 1998) seisukohad võõrandava ja kodustava tõlketraditsiooni osas, kes väidab, et praegu domineerivaks tõlkekonventsiooniks Euroopas ja Ameerikas⁸ on ladusus – heaks tõlkeks peetakse keeleliste ja stiililiste iseärasusteta teksti, mis jätab mulje, et „tõlge ei ole tegelikult tõlge vaid „originaal““ (Venuti 1995: 1) ja tõlkija positsioon sealjuures on „nähtamatu“. Venuti süüdistab sellist naturaliseerivat strateegiat etnotsentrismis ja imperialismis ning kaitseb tulisel „võõrandavat“ lähenemist, mis püüdleb mitte ladususele vaid vastupidi, teksti keeleliste ja kultuuriliste erinevuste edastamisele.

Venuti seisukohtadele vastukaaluks juhib Katan (1999: 156) tähelepanu sellele, et võõrapärastav tõlge, mille eesmärk on Venuti sõnul hoiduda etnotsentrismist ja viia lugeja lähemale võõrale kultuurile, võib saavutada täpselt vastupidise efekti – rõhutada stereotüüpe ja jätta lähtekultuuri tõlke lugeja jaoks võõraks ja arusaamatuks⁹. Sama mõtet väljendab ka Raud, kes leiab, et nõ akadeemiline (st naturaliseerimata, kommenteeritud) tõlge „ei mõju

⁷ „Võõrapärastamisest“ hakati Schleiermacherile viidates rääkima alles XX sajandil, termin ise ei kuulu temale.

⁸ Venuti - ja mõnedki teised – peab võõrapärastavat („resistentset“) tõlkestrateegiat traditsiooniliselt omaseks saksa kultuurile, kodustavat („alistavat“) aga inglisi- (ja prantsus)keelsele tõlketraditsioonile (1995: 309; vt ka Baker 1998: 241).

⁹ Tegelikult möönab ka Venuti, et „the heterogeneity needn't be so alienating as to frustrate a popular approach completely; if the remainder is released at significant points in a translation that is generally readable, the reader's participation will be disrupted only momentarily“ (1998: 12).

kultuurile sugugi paremini kui võõra nivelleerimine, sest tõlke põhimine ülesanne – avardada oma kultuuri vaimumaailma piire – jääb ikkagi suurema osa inimeste jaoks täitmata.“ (2000: 150).

Samuti esitavad Venuti angloameerika perspektiivist sündinud üldistavatele seisukohtadele vastuväiteid mitmed nõ väiksemate keelte esindajad – Masnerová (1989), Paloposki ja Oittinen (2000), Leppihalme (2000) –, kaitstes kodustavat strateegiat kui teatud lugejagrupi (nt lastekirjandus), žanri (nt draama) või ajajärgu (nt rahvusliku ilukirjanduse tekkeperiood) jaoks sobivamat. Seega võib tõdeda, et globaalse strateegia valikul tuleb silmas pidada ka tõlke *skopos*'t¹⁰ - see on aga juba funktsionalistliku koolkonna sõnavarasse kuuluv mõiste.

Funktsionalistlikust seisukohast kajastavad sisuliselt sama dihhotoomiat House'i *overt* ja *covert translation* (1981: 185-211, viidatud Reiss, Vermeer 1996: 39-40 järgi), Reissi ja Vermeeri filoloogiline ja kommunikatiivne (1996: 120-21), Newmarki semantiline ja kommunikatiivne tõlge (1981: 39) ning Nordi dokumentaalne ja instrumentaalne tõlge (1997: 47-51). Neid kõiki seob vastandus, kus esimese tõlkemeetodi puhul on tõlke lugeja tunnistajaks originaali autori ja originaali lugeja vahelisele suhtlusele ja teise puhul on tõlketekst vahendiks, mis tekitab uue ja vahetu kommunikatsiooni autori ja tõlke lugeja vahel. Olgu siinkohal kõigi nimetatud autorite seisukohad lühidalt lahti seletatud.

House selgitab nimetatud vastandust järgmiselt (viidatud Reiss, Vermeer 1996: 39-40 järgi):

„An *overt* translation is one in which the TT [translation text] addressees are quite 'overtly' not being directly addressed; thus an *overt* translation is one which must overtly be a translation, not, as it were, a 'second original'. [...] A *covert* translation is a translation which enjoys or enjoyed the status of an original ST [source text] in the target language. [...] A *covert* translation is thus a translation whose ST is not specifically addressed to a target culture audience, i.e., not particularly tied to the source language community and culture.“

Reissi ja Vermeeri käsitluses (1996: 120-21) vastab filoloogiline tõlge Schleiermachi eesmärgile „viia lugeja autori juurde“, see tähendab anda tõlketeksti lugejale informatsiooni selle kohta, kuidas originaali autor suhtleb originaalteksti lugejatega, kommunikatiivne tõlge aga on võimeline sihtkultuuris vahetult toimima, täites sama funktsiooni kui originaal lähtekultuuris. Ka Reissi ja Vermeeri hinnangul peetakse tänapäeval just viimast ideaalseks

¹⁰ „*Skopos*: Greek for 'purpose'. According to *Skopostheorie*, the theory that applies the notion of *Skopos* to translation, the prime principle determining any translation process is the purpose (*Skopos*) of the overall translation action“ (Nord 1997: 140).

strateegiaks (niisiis jagavad nad Venuti arvamust), põhjendades seda ühelt poolt nn tehniliste tekstide kasvava hulga ja teisalt taidetõlgete lugejaskonna muutunud ootustega – rohkem on lugejaid, kes eeldavad, et tõlge peaks olema „nagu originaal.“

Nord eristab analoogilises tähenduses dokumentaalset ja instrumentaalset tõlget, esimese puhul „dokumenteerib“ tõlge lähtekultuuri autori ja lähtekultuuri lugeja vahelist suhtlust, teise puhul on tõlge „vahendiks“, mis loob uue kommunikatsiooni lähtekultuuri autori ja sihtkultuuri lugeja vahel, kandes edasi originaalteksti funktsiooni.

„On the one hand, a translation is a text which is intended to function for the target receivers and, as such, may be intended for any communicative reason. On the other, a translation is a kind of target-culture representation or substitute for a source-culture text. As such, it may carry out quite different functions with regard to the source.“ (Nord 1997: 46)

Dokumentaalse tõlkestrateegia ühe tüübina nimetab Nord ka „eksotiseerivat“ tõlget. Sellisel juhul jääb lähtekultuuri keskkond muutumatuks ja loob tõlke lugejale eksootilise ja võõrastava mulje, toob esile kultuurilise distantssi. Selle, kas tõlkija peaks tekstimaailma jätkma muutumatuks, selgitades vajadusel mõnda detaili, seda neutraalsemaks muutma või mugandama, saavutamaks originaaliga võrdväärset efekti või täitmaks sama funktsiooni, määrab Nordi sõnul ära teksti üldine eesmärk (*skopos*).

Funktsionalistid ei lähtu globaalse strateegia valikul niisiis mitte teksti tüübist (ilukirjandus, akadeemiline või tehniline tekst jne) vaid selle funktsioonist, kusjuures sihtteksti funktsioon ei pruugi nende arvates olla tingimata sama mis originaalil. Nordi sellekohane näide (1997: 50) – teksti apellatiivne funktsioon (tekitada lugejas äratundmine tuttavast maailmast) asendub informatiivse funktsiooniga (kirjeldada lugeja jaoks tundmatut lähtekultuuri) – sobib ka käesolevas magistritöös käsitletavate romaanide tõlgete kirjeldamiseks. Vastupidiselt Venutile väidab Nord (1997: 103), et praegu kehtiv tõlkekonventsioon soosib dokumentaalset ja eksotiseerivat lähenemist. Ta rõhutab, et tänapäeva lugejad ei vaja „poputamist“ ning aktsepteerivad uudsust ja võõrapärasust, samuti toob Nord esile võõrapärasust tõlke rolli sihtkeele rikastamisel.

Olgugi, et Venuti lähenemine on pigem teoreetiline kui rakenduslik, on selles magistritöös eelistatud just kodustava ja võõrandava tõlkestrateegia mõisteid, pidades kultuuriuuringute lähtepunkti sobivamaks just taidetõlke ja eriti niivõrd kultuurispetsiifilise aspekti kui reaaliid

kirjeldamiseks. Võõrapärastavale tõlkimisviisile on omane võõrapäraste elementide teadlik kasutamine, eesmärgiga aidata lugejal tajuda, et ta loeb võõrast keskkonnast pärineva teose tõlget. Näiteks käsitleb Venuti selliste elementidena lähteteksti struktuuri säilitamist, kalkade ja arhaismide kasutamist jne. Venuti ei paku küll välja konkreetset metodoloogiat tõlkeanalüüsiks, kuid tõlke kallet kodustavama või võõrapärastavama strateegia suunas võib uurida mitmel moel: võrreldes keeleliselt lähte- ja sihtteksti, küsitledes tõlkijaid või kirjastajaid, jälgides tõlgitavate ja müüdavate raamatute valikut ja hulka, hinnates tõlkija nähtavust trükises (tiitelleht, eessõnad jne), analüüsides tõlkekriitikat (Munday 2001: 156).

Selles magistritöös püütakse tõlkijate võõrapärasema või kodustavama strateegia eelistust hinnata reaalse tõlkimise meetodeid analüüsides. Reaale võib pidada võõra kultuuri edasi andmisel oluliseks teguriks, kuna nad kannavad endas just lähtekultuurile ainuomaseid jooni.

3 TÕLGETE ANALÜÜS

Selles peatükis on analüüsitud konkreetsetes tõlgetes – Woldemar Mettuse ja Tatjana Hallapi *Don Segundo Sombra* tõlked ning Ott Ojamaa *Donja Bárbara* ja Ruth Liase *Lituma Andides* eestindused – esinevaid reaale. Peatüki esimene osa käsitleb tõlkimist reaali tüüpide, teine osa kasutatud lokaalsete meetodite kaupa.

3.1 *Andmete kogumine ja esitamine*

Just nende nelja tõlke valimist analüüsiks on põhjendatud töö sissejuhatavas osas. Igast romaanist on kogutud kokku 55 erinevat hispaaniakeelses originaalis leiduvat reaali (sealhulgas on ka üksikud sõnad, mis tegelikult ei tähista reaale, aga mida tõlgetes on sellistena käsitletud, vt 3.3.3). Arvestatud on kõiki reaale, mis raamatu algusest kuni 55. reaalinii tekstis esinevad ja lisa 2 toodud tabelites on ära märgitud nii iga reaali erinevad vasted kui nende esinemise arv selles romaani osas. Üldine statistika kajastab eestikeelsete vastete koguhulka koos väljajätmiste ja lisamisega, st arvestatud ei ole mitte reaali esinemiskordade vaid reaali erinevate tõlkevariantide koguarvu. Kombineeritud tõlkemeetodite puhul (enamasti transkriptsioon + tekstiväline kommentaar) on arvesse võetud ainult põhimeetodit (nt transkriptsioon), kommentaaride osas peetakse eraldi arvestust.

Iga romaani reaali kohta on lisa 2 tabel, milles reaali on rühmitatud teemade kaupa. Romaanis *Don Segundo Sombra* esinevate reaali tabelis on paralleelselt nii Woldemar Mettuse kui Tatjana Hallapi tõlked. Tabelid sisaldavad hispaaniakeelset reaali, selle eestikeelset vastet, reaali tüüpi ning kasutatud tõlkemeetodit. Samuti on tabelis eraldi numeratsioon nii originaalis esinevate reaali kui tõlgetes esinevate vastete kohta (kuna sama tõlkija on mitmeid reaale tõlgenud erinevate vastetega, siis on eestikeelseid reaali tõlkeid rohkem kui hispaaniakeelseid reaale). Kuna paljusid laensõnu on tõlkijad raamatu lõpus glossaaris, joonealuses märkuses või eessõnas lahti seletanud, siis ka need märkused on tabelis vastava reaali juures ära toodud. Vajadusel on lisatud ka muid kommentaare – hispaaniakeelsetele sõnadele *Diccionario de Real Academia Española /DRAE/* ja *Diccionario de americanismos /DA/* sõnaseletusi või romaani hispaaniakeelses versioonis toodud

allmärkusi või seletusi ning eestikeelsete sõnade kommenteerimisel on kasutatud *Eesti kirjakeele seletussõnaraamatut* /SS/, 1999. aasta *Eesti keele sõnaraamatut* /ÕS 99/ ja 1976. aasta *Õigekeelsussõnaraamatut* /ÕS 99/, kohati ka *Võõrsõnastikku* /VS/, *Hispaania-eesti sõnaraamatut* /HES/ ja eestikeelsete taimenimede andmebaasi /TA/.

Töö põhiosas on hispaaniakeelsed näitesõnad esitatud **paksus kirjas**, eestikeelsed allajoonituna ja nende järele on märgitud kaldkriipsude vahel tõlkija initsiaalid (/WM/ - Woldemar Mettus, /TH/ - Tatjana Hallap, /OO/ - Ott Ojamaa, /RL/ - Ruth Lias) või lähtekeelse originaali puhul pealkirja lühend (/DS/ - *Don Segundo Sombra*, /DB/ - *Doña Bárbara*, /LA/ - *Lituma en los Andes*). Juhul, kui vajalik on tunda konteksti, milles reaali on kasutatud, on toodud ka näiteks mõni lause tekstist, mis vastavat tõlkestrateegiat või reaali kasutust illustreerib, sealjuures on samuti märgitud ära romaani pealkirja või tõlkija initsiaalid ja vastav leheküljenumber. Meetodeid käsitlevas osas on laialdasema kasutusega meetodite puhul kõik tõlgetes esinevad näited esitatud vastava teema lõpus tabelis. Nende meetodite puhul, kus näiteid on vähe, on neid kommenteeritud teksti sees. Lisaks on representatiivsema näidete hulgaga andmeid, mis võimaldavad põhjendatumaid üldistusi teha, illustreeritud joonistega.

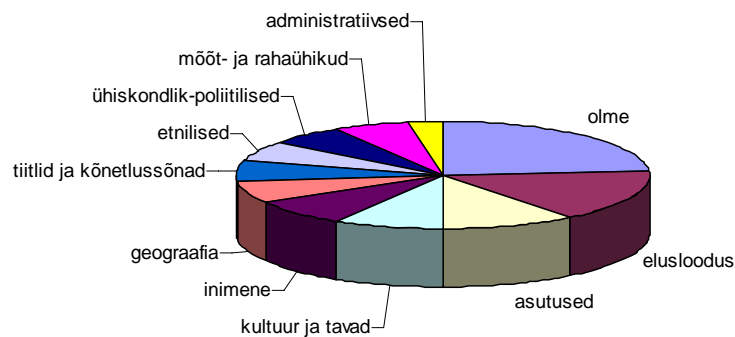
3.2 Reaalide tüpoloogia

Selles osas vaatame, kas ja milliseid seaduspärasusi võib täheldada teatud kindla valdkonnaga seotud reaalide tõlkimisel. Reaalide temati käsitlemise miinuseks on eelkõige klasside raske määratletavus, seega tuleks selles analüüsis sildistatud klasse vaadata üsna tinglikult. Tuleb tunnistada, et nii mõnegi reaali klassifitseerimine võib näida pisut vägivaldne, samuti on mitmeid selliseid mõisteid, mis sobiksid erinevate teemade alla, kuid siiski täidab tüpologiseerimine oma eesmärgi – andmeid süstematiseerida. Nagu juba eespool viidatud (vt 2.2.5), ei pea osa tõlketeadlasi sellist klassifitseerimist otstarbekaks, kuid mõnikord võime siiski täheldada just ühele kindlale tüübile iseloomulikke seaduspärasusi ja oletada, et nende tõlkimisel eksisteerivad teatud normid ja ühtsed valikud.

Nagu öeldud, saab sellest, millistest valdkondadest reaale analüüsitavales romaanides esineb, ülevaate lisas 2, kus on temati rühmitatuna toodud kõik romaanides esinevad reaaliid. Kasutatud on (eelkõige Vlahhovile ja Florinile tuginedes, vt 2.2.5) järgmist skemaatilist tüpoloogiat: elusloodus (taime- ja loomariik), füüsiline geograafia, olme (rietus, söök-jook, arhitektuurilised reaaliid, sõiduvahendid, tarbeesemed), asutused (parema vaste puudumisel hõlmab see kategooria peamiselt kõrtsi ja mõisa tüüpi reaale), inimesed (st ameti või muu järgi eristuvad inimtüübid), rahvust ja päritolu näitavad (etnilised) reaaliid, tiitlid ja kõnetlussõnad (tiitlid ei tähista siin mitte seisust, need on enamasti **señor/señora/señorita** ja **don/doña** tüüpi sõnad), kultuur ja tavad (mütoloogia, kommete, mängude, muusikaga ja tantsuga seotud reaaliid), ühiskondlik-poliitilised, administratiiv-territoriaalsed ning raha- ja mõõtühikuid tähistavad reaaliid.

Nendes neljas romaanis kokku jaotuvad reaaliid erinevatesse valdkondadesse üldjoontes selliselt nagu on näidatud joonisel 1, st kõige enam on olmega seotud reaale, järgnevad taime- ja loomariiki puudutavad ja muude teemadega seotud reaaliid. Kõigi reaaliitüüpide lähem käsitlemine ei tundu mõttekas, seega kommenteerime ainult neid teemasid, mis pakuvad arvukamalt näiteid ja on konkreetselt piiritletavad või mille puhul on võimalik välja tuua mingisuguseid ühisjooni. Kõigepealt aga tuleb lühidalt juttu reaalide ja mittereaalide piiril

paiknevast (vt 2.2.4) pärisnimede klassist, mis tervikuna on mahukas teema ja seega analüüsitavas korpus ei sisaldu.

Joonis 1. Peamised reaali valdkonnad

3.2.1 Pärisnimed

Nagu töö eelmises osas nimetatud, esineb tõlketeoorias vastakaid arvamusi nii pärisnimede piiritlemise kui ka nende kuuluvuse kohta reaali hulka (vt 2.2.4). Siinkohal puudutan ainult selliseid pärisnimesid, mille ülekandmisel on tõlkijal valida erinevate strateegiatega vahel, jättes välja need, millele kehtib üldiselt ühene mittetõlkimise reegel (eelkõige isikunimed ja vähemtuntud toponüümid).

Ehkki normiks on isikunimesid mitte tõlkida, ei saa me mööda vaadata nende tähenduslikust poolest. Heaks näiteks on romaan „Donja Bárbara“, kus juba pealkirjaski sisalduv peategelase nimi kannab endas kogu romaani seisukohalt olulist tähendust. Tõlkija on lähtunud isikunimede mittetõlkimise tavast, kuid kasutanud nime konnotatsioonide edasi andmiseks tekstivälise kommenteerimise võimalusi järelsõnas: bárbara on hispaania keeles teatavasti ka omadussõna – „barbaarne, metsik“ /OO 301/. Selliseid tähenduslikke isiku- ja kohanimesid leiab kahtlemata veelgi, kuid alati ei pruugi neil olla romaani terviku seisukohast suurt kaalu.

Küll aga on enamasti tõlgitud hüüdnimed: **El Brujeador** > Nõiduja /OO/, **Chanco** > Orikas /RL/ jm.

Vähemtüüpilisi pärisnimesid (kaubamärgid, rühmitused, haldusüksused, tähtpäevad, asutused jm) esineb ainult romaanis *Lituma Andides* ning valdavalt on tõlkija kasutanud kas transkribeerimist:

- **Sendero (Luminoso)** > Sendero (Luminoso) (lisatud kommentaar saatesõnas ja glossaaris; sellisel kujul ka eesti keeles laiemalt käibel),
- **Inca Cola** > Inca Cola (võib pidada läbipaistvaks reaalsiks),
- **Plaza de Armas** > Plaza de Armas (lisatud joonealune märkus; liiginimest on saanud pärisnime osa),

või kalkat:

- **Virgen del Rosario** > Roosikrantsi Neitsi,
- **Fiestas Patrias** > Isamaapäevad (lisatud joonealune märkus),
- **Corazón de Jesús** > Jeesuse Süda.

3.2.2 Terminilaadsed reaaliid

Terminilaadsed, st geograafiat või elusloodust puudutavad reaaliid moodustavad kokku üle viiendiku kõigist neljas teoses esinevatest reaaliidest. Terve rida füüsilise geograafia valdkonda kuuluvaid reaale eesti keeles mugandunud kujul (terminitena) omaks võetud ja seega endast tõlkeprobleemi ei kujuta (pampa /TH, WM/, ljaano /OO/, selva, puuna /RL). Lisaks aktsepteeritud vastetele on kasutatud transkribeerimist (banko /OO/) ja neutraalseid, üldisemaid vasteid (mäed, rohtla, kiltmaa jm).

Kõige mitmekesisemaid strateegiaid on selles valdkonnas kasutanud OO, kuna romaani hispaaniakeelses tekstis esineb mitmeid sünonüümse või sarnase tähendusega reaale – **llano**, **llanura** (sünonüümid, tähenduses tasandik /DRAE/), **sabana** (üksikute puudega suur tasandik /DA/) – ning nende mõistete (osalisest) tähenduslikust kattuvusest tulenevalt on tõlkija kasutanud varieeruvaid meetodeid: lisaks neutraalsetele vastetele (rohtla, legendik, rohuma) ka väljakujunenud vasteid (savann, ljaano) või tundmatu reaali asendamist tuntuga (**llanura** > ljaano).

Ka looma- ja taimenimetuste seas esineb laenudena eesti keelde üle võetud vasteid (nandu /TH/, kaiman /OO/, vikunja, viskatša, laama, mango /RL/). Aktsepteeritud tõlke puudumisel on tõlkijad kasutanud väga erinevaid meetodeid:

- transkribeerimist: lukuma, tširimoia, marakujaa, ullukus /RL/; baba, samuriito, kariibe, paraguataan, parapara, sarraapia, jakaboo /OO/, alfalfa /WM/;
- ligikaudset või üldistavat vastet (kaneelipuu, kaktus, mimoos /TH/, metskana, elektriangerjas, puu /OO/, jaanileivapuu /RL/);
- kalkat: paradiisipuu /WM/;
- väljajätmist:

[1] El callejón habíase hecho calle; las quintas, manzanas; los los cercos de **paraísos**, como los tapiales, no tenían para mí secretos. /DS/

Tee oli muutunud tänavaks, aiakrundid majasargadeks, ja hekkidel nüng müüridel ei olnud minu ees saladusi. /WM/

3.2.3 Kõrtsi ja mõisa tüüpi reaaliid

Kõrtsi- ja mõisatüüpi asutused moodustavad kogu korpusest 10% ning nende tõlkimisel valitsevad eelkõige kaks vastandlikku meetodit: transkriptsioon ja kodustav/neutraalne tõlge, samuti on võimalik hüperonüümide kasutamine (pood, kauplus). Tuleb mõõnda, et kõrtsi, mõisa ja häärberi käsitlemine kodustava tõlkestrateegiana ei ole ainumõeldav ja tegemist ei ole väga tugevalt sihtkultuuriliselt markeeritud reaaliidega.

Nii TH kui OO kasutavad eksotiseerivat transkriptsiooni pulperii (söögi ja esmatarbekaupade pood /DA/). TH kasutab sama vastet ka teiste sarnase tähendusega reaaliide tõlkimisel (**boliche**, **almacén** > pulperii), WM eelistab samas olukorras kodustavamaid vasteid (**pulpería**, **boliche** > kõrts). Kuna nii **pulpería** kui **boliche** viitavad samale asutusele („La Blanqueada“), on mõistetav kahe erineva reaali tõlkimine sama vastega:

[2] Oímos un galope detenerse frente a la **pulpería** [...] /DS 45/

Kuulsime, kuidas pulperii ees katkes hobuse kapak [...] /TH 16/

Kuulsime üht neljajooksu peatuvat kõrtsi ees [...] /WM 33/

[3] Para vencer el encandilamiento fruncí como jareta los ojos al entrar al **boliche**. /DS 43/

Pulperiasse sisse astudes vidutasin tugevasti silmi, et pimestavast valgusest võitu saada. /TH 14/

Et mitte lasta end pimestada, litsusin kõrtsi astudes mõlemad silmad kitsaiks laskeavadeks kokku. /WM 31/

Almacén'i (esmatarbeasjade kauplus /DRAE/) tõlkimist samuti pulperiiaks /TH/ tingib ilmselt kontekst – vajadus loetelus kordustest hoiduda (vrd WM kauplus, segakauplus):

[4] En el **Almacén**, en la Tienda, el Correo, me trataron con afecto. /DS 37/

Pulperiias, poes ja postimajas koheldi mind sõbralikult. /TH 9/

Sega- ja riidekaupluses ning postil koheldi mind sõbralikult. /WM 23/

Tõlkekeelset reaali **cantina** > kõrts on kasutanud ka RL, ent kui **pulpería**, **boliche** ja **almacén** on Ladina-Ameerika reaali, siis **cantina** on neutraalsem ja üldisem ning kodustavama meetodi kasutamine seega põhjendatud. Seevastu **chichería** kui Ladina-Ameerika reaali on RL tõlkinud chicha-baariks, transkribeerides ühe sõnaosa (reaal *chicha* on juba tekstis kasutusel) ja tõlkides sõnalõpu morfeemi.

Estancia ülekandmisel eelistab TH samamoodi võõrapärastavat (estanssia) ja WM kodustavamat (mõis) tõlget. OO kasutab **hato** tõlkimisel mõlemat meetodit: mõis, aga ka hacienda, kuid sagedamini väldib üldse reaali sisse toomisest, kasutades kontekstilist tõlget (isakodu, see jm):

[5] Kord kui terve kuu post jällegi Caracasest kohale jõudis, luges noormees juba nägemist kaotama hakkavale isale ajalehte ette. /OO 19/

[6] Sõidu ajal, kui silme ees seisis inimtühja lagendiku troostitu vaatepilt, mõtles ta paljustki – kas asuda elama oma isakoju ja alustada võitlust vaenlastega. /OO 24/

Kontekstilist tõlget on kasutanud ka TH (vahest ka aimamata, et tegemist on reaaliga):

[7] De vuelta al pueblo conservé un luminoso recuerdo de aquel paseo y lloré, porque vi el **puesto** en que me había criado ... /DS 36/

Linna tagasi tulnud, jäi mulle helge mälestus sellest külaskäigust ja ma nutsin, sest vaimus nägin paika, kus olin kasvanud ... /TH 8/

vrd WM kirjeldav tõlge:

Kui olin linna tagasi tulnud, jäi see väljasõit mulle säravaks mälestuseks; ma nutsin, sest arvasin nägevat toda abimõisakest, kus olin üles kasvanud ... /WM 23/

3.2.4 Rahvust või päritolu näitavad reaaliid

Nii nagu terminisarnaste mõistete, nii ka rahvust näitavate reaaliide puhul on tõlkijal sageli võimalik lähtuda eesti keeles juba omaksvõetud laensõnadest (inka, ketšua), päritolule (linnale, riigile) viitavate reaaliide puhul rakendatakse aga eesti keele sõnamoodustuse väljakujunenud põhimõtteid (piuratar, abancayalane, puertoriiko; vt 3.3.4) või parafraasi (pärit Piurast). Niisiis tegutseb tõlkija sellist tüüpi reaaliid edasiandmisel suuresti etteantud normide raames.

Rohkem sõltub konkreetse tõlkija eelistustest vähemtuntud ja väljakujunenud vasteta rahvust tähistavate reaaliide tõlkestrateegia valik. Siin on ühe võimalusena kasutatud transkribeerimist koos tekstivälise selgitusega: tšiino /TH/, guaate /OO/ (viimasele on lisatud ka tekstisisene laiendus mägilane). *Don Segundo Sombras* on korduvalt esinev **tape** (guaranii hõimu indiaanlane teatud Brasiilia osast /DRAE/) tõlgitud üldisema mõistega guaranii /TH/ või veelgi üldisemalt indio /WM/, samuti on tõlkijad sageli selle reaali pärisnime ees hoopis välja jätnud (**tape Burgos** > Burgos).

3.2.5 Tiitlid ja kõnetlussõnad

Hispaania keeles on kaht tüüpi kõnetlussõnu (kui ei ole tegemist pöördumisega, nimetagem neid tinglikult „tiitliteks“): **don/doña** ja **señor/señora/señorita**. Neist esimese, ainult eesnime ees kasutatava **don/doña** tõlkimisel valitseb muutumatult väljakujunenud reegel: kõikidel juhtudel on kasutusel mugandatud transkriptsioon don/donja (kahe erandi puhul on tõlkija pärisnime asemel kasutanud üldnime ilmselt lihtsalt varieerimise soovist).

Señor/señora/señorita puhul (nii kõnetlussõnana, nime ees kui eraldiseisvana) on asi keerulisem: näeme, et varasemates tõlgetes (TH, OO) on valdav mugandatud transkriptsioon senjoor/senjoora/ senjoriita¹¹:

¹¹ Vahetut ülekandmise reeglit 60-70ndate tõlkenormides võime näha ka Lehtsalu ja Liivi juures: „Tavaliselt kantakse üle olustikulise värvingu säilitamiseks tavalisemad tiitlid ja nimede ees kasutatavad kõnetussõnad“ (1972: 20).

[8] „Ei ole minul siin midagi ütlemist, bongo on üüritud senjoorile, kes tahab sõita üksinda.“ /OO 10/

samas kui RL uuemate tõlgete esindajana eelistab eestipäraseid vasteid, st härra/proua, kui tegemist on kõnetlussõnaga, ja muudel juhtudel neutraalne naine või pärisnime ees emand (pisut vanamoodne emand on kooskõlas vastava tegelaskuju kõrtsiperenaise ja ennustaja emand Adriana tüpaažiga) vm. Vanemates tõlgetes domineerivad laensõnalisi vasteid on RL kasutanud ainult välismaalaste suus, rõhutades nii nende eksotiseerivat suhtumist Peruu:

[9] „Oleme prantsuse turistid. Ei mõista hispaania keelt, senjoriita.” /RL 16/

Teistest erineva strateegiaga torkab silma WM, kes (kõnetlussõnana) nimetatud tiitlid eelistab välja jätta:

[10] „Ärge kartke – ma võin ka aupaklik olla.“ /WM 46/

vrđ sama lause:

„Ärge seda arvake, senjoor, ma võin ka viisakas olla.“ /TH 25/.

3.2.6 Raha- ja mõõtühikud

Raha- ja mõõtühikud on üks väheseid valdkondi, mille puhul teoreetilises kirjanduses on antud üksikuid „näpunäiteid“: Vlahhov ja Florin (1980:179) soovivad mõõtühikuid tõlkida, rahaühikuid aga transkribeerida, ka Lehtsalu ja Liiv leiavad, et „ilukirjanduslikus tõlkes on kohatu säilitada muutumatul kujul [inglise keele] keerukat mõõtühikute süsteemi“ (1972: 22), st mõlemal puhul soovitatakse hoiduda mõõtühikute transkribeerimisest, kuid samas jääb tõlkijale terve rida teisi strateegiaid.

Rahaühikute puhul ongi pilt üsna ühene – enamik romaanides esinevatest näidetest on transkriptsioonid, seda enam, et nii peso kui sentaavo eesti keeles omaks võetud vasted. Samuti on RL transkribeerinud Peruu endise rahaühiku sol. Erandi sellele reeglile leiame WM tõlkest, kus centavo on asendatud neutraalse sendiga.

Mõõtühikute puhul on pilt strateegiate osas märksa kirjum (kuues näites on kasutatud koguni viit erinevat strateegiat), seega ühelgi tõlkijal pole üldist strateegiat mõõtühikute tõlkimiseks, vaid lähtunud on alati konkreetsest reaalist ja selle rollist kontekstis – kas mõõt on antud täpse või umbkaudsena, kas olulisem on säilitada koloriiti või anda lugejale aimu tegelikust kaugusest vms. Üheks põhjuseks globaalse strateegia puudumisel on see, et analüüsitavates teostes esinevatest mõõtühikutest pole ühelgi üldtunnustatud eestikeelset vastet, mistõttu iga tõlkija on iga näite lahendanud iseseisva probleemina.

Transkribeerituna esineb (WM-l üksühene, OO-l ja TH-l mugandatud variant tekstivälise selgitusega) pikkusühik **legua** – põhjuseks võib pidada selle mõõtühiku sagedat esinemist nii nendes teostes kui ka hispaania keelest tõlgitud kirjanduses üldse. Seega võime leegua arvata „väljakujunenud“, kuid mitte „ametlike“ vastete hulka (2.2.3). Harvem esinevate pikkusühikute tõlkimisel kasutatavad strateegiad on mitmekesisemad – võrreldes *Don Segundo Sombra* esimese lause kaht varianti:

[11] Linna taga, kahe ja poole kilomeetri kaugusel keskvaljakust, viis üle jõe vana kaarsild, mis ühendas eeslinna maju vaikse kampoga. /TH 7/

Linnakese ääremail, umbes kümme kvaadrit selle keskkohas asetsevast platsist, heidab vana sild oma kaare üle jõe, ühendades aiakrunte maa vaikse arvarusega. /WM 21/

WM kümme kvaadrit (originaalis **diez cuadras**) jääb tekstis lugeja jaoks täiesti läbipaistmatuks (seletuse leiab eessõnast), esimene variant on aga justkui täpsem (ehkki kui lähtuda DRAE definitsioonist, siis on üks **cuadra** 100-150 m, st kümme ühikut oleks kilomeeter kuni poolteist; teisel on TH sama vahemaa tõlkinud ligi kilomeeter), samas võib eeldada, et täpne kaugus keskvaljakust polegi nii oluline ja mõeldavaks tõlkeks võiks olla ka paari kilomeetri või mõne kilomeetri kaugusel.

Vastupidiseks näiteks eelmisele, kus tõlkija on otsustanud ümberarvutuse kasuks, on järgmine OO „kodustav“ variant:

[12] [...] la bala fue a dar como a **tres brazas** del rollo de caimanes /DB 127/

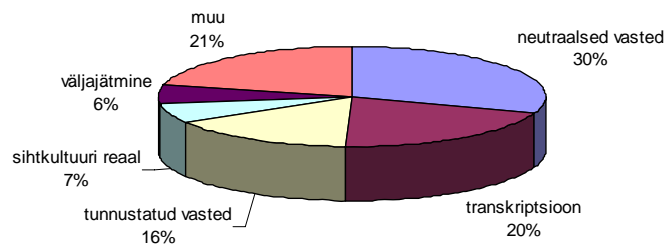
[...] ja ikkagi lendas kuul kaimanitest kolme küünra kauguselt mööda /OO 16/

Siin on rangelt võttes peategelase laskmistäpsus tõlkes küll kordades paranenud (vrd **braz** – 1,618 m /DRAE/ ja küünar – u pool meetrit /SS/), kuid lause mõte (hea laskur ei tabanud märki) sellest ei muutu.

Teised kategooriad on killustatumad ja üldiseid tähelepanekuid on raske teha. Kokkuvõttes võib öelda, et ei ole ühtegi teemat, mille raames võiks öelda, et üks tõlkestrateegia märgatavalt domineeriks, ei kõigi tõlgete võrdluses ega ka ühe tõlkija töös. Sellest, millisesse valdkonda reaal kuulub, on märksa olulisem konkreetse reaali iseloom ja tema positsioon lauses või tekstis. Ainsana võib täheldada, et tõlkija järgib kindlat strateegiat, tiitlite ja kõnetlussõnade puhul, aga see on ka kategooria, kus erinevaid reaale on väga vähe ja pealegi korduvad nad tekstis üsna sageli.

3.3 Reaalide tõlkimise strateegiad

Analüüsi teises osas vaatame tõlgetes esinevaid reaale kasutatud tõlkemeetodite kaupa. Ehkki erinevate tõlkijate eelistused mõnevõrra erinevad, võib üldiselt öelda, et kaheks peamiseks suunaks (vt joonis 2) on ühelt poolt transkriptsiooni (koos juba leksikaliseerunud laenudega moodustavad 36% reaalide tõlgetest) ja teisalt neutraalsete vastete (30%, sh kirjeldused, üldistused jm) kasutamine.

Joonis 2. Peamised reaalide tõlkimise meetodid

Märkimisväärset kohal on ka kahe strateegia kombineerimine – enamasti on tegemist tekstiväliselt kommenteeritud transkriptsioonidega. Kombineeritud strateegiad ei kajastu üldises statistikas – arvestatud on põhistrateegiat (nt transkribeerimine), kommentaare käsitletakse aga omaette.

Järgnevalt vaatame iga meetodit eraldi, peatudes pikemalt levinumatel strateegiatel – kõigepealt anname ülevaate, milline on vastav strateegia tõlketeadlaste käsitluses, seejärel toome välja analüüsitavate tõlkijate eelistused ja lisame vastavad näited (arvukamate näidete puhul tabelis).

3.3.1 Kommentaarid

Kommentaaride kasutamise ehk laiendamise all mõistame tõlkijapoolsete selgituste ja kommentaaride lisamist tõlkele. Tõlketeoreetikute seas võime kohata selles osas väga erinevat suhtumist – ühed peavad tõlke laiendamist hädavajalikuks, teised pigem taunivad seda. Viimaste hinnangul võib selgituste lisamine (eriti ilukirjanduses) osutada mõnevõrra delikaatseks teemaks, kuna ühelt poolt võib sõnum lugejale informatsiooni puudumisel kättesaamatuks jääda, teisalt on oht solvata lugejat liigsete selgitustega. Siin võiks delikaatseks keskteks olla selgituste viimine teose lõppu allmärkuste kasutamise asemel – sellega on lugejale antud konsulteerimiseks võimalus, häirimata sealjuures oluliselt lugemisrütmi. Leppihalme poolt soome tõlkijate seas läbi viidud küsitluse põhjal (1997: 88) selgub, et tõlkijad peavad kommentaaride lisamist õigustatuks juhul, kui need on vajalikud teksti terviku mõistmisel, kuid tingimusel, et see toimub varjatult – tõlkijapoolsed lisandused ei tohiks mõjuda liiga pedantsetena või eksplitsiitsetena. Nimetatud küsitluses väljendasid tõlkijad ka hirmu, et liigsed selgitused võivad häirida kompetentse lugeja lugemisnaudingut. Muidugi sõltub laiendamine eelkõige eeldatavast lugejast, aga ka tekstitüübist.

Tõlkija peamised võimalused reaalide lahti selgitamiseks on järgmised (vt Mayoral 1994):

- selgitused teksti sees,
- joonealused märkused,
- glossaar teose lõpus.

Mayoral peab taidetõlkes sobivaimaks neist esimest, kuna see ei katkesta lugemist. Newmark (1988) on aga vastupidisel arvamusel ja leiab, et ilukirjanduslike teoste puhul on märkused enamasti – väikeste mööndustega – väljaspool teksti. Tekstiväline märkus võimaldab lisada rohkem informatsiooni kui tekstisisene, kuid katkestab lugemisrütmi ja toob nähtavale tõlkija kohalolu, mistõttu mõnede kriitikute hinnangul on see meetod taidetõlkes taunitav (Mayoral 1994) ja sama meelt on eelmainitud uurimuse põhjal ka näiteks soome tõlkijad (Leppihalme 1997: 113). Nii Leppihalme kui Venuti (1998: 22) leiavad, et sellist meetodit kasutatakse tänapäeval taidetõlkes harva (seostub eelkõige akadeemilise stiiliga) ja et see on vastuolus lugeja ootustega.

Joonealuste märkuste kasutamine on üks valdkondi, kus väidetavalt on täheldatud suhtumise muutumist aastate jooksul, nimelt tendentsi sellest meetodist loobumise suunas (Leppihalme

1997): kui varem peeti kommentaaride lisamist võimaluseks lugejat abistada ja harida, siis seoses lugejaskonna üldise haridustaseme tõusuga ja rahvusvaheliste kultuurisidemete kasvuga on see meetod taidetõlkes muutunud ebapopulaarseks. Veel ühe põhjusena nimetab Leppihalme seda, et enamus tänapäeva lugejaid otsib ilukirjandusest pigem meelelahutust kui teadmisi. Newmark kinnitab aga, et „The artistic illusion of your non-existence is unnecessary,“ (1988: 93) ja tema suhtumine märkustesse ja eessõnadesse on selgelt pooldav.

Eesti kohta võib öelda, et kui 1960ndatel on tekstiväliste seletuste lisamine peaaegu reeglilik (13 nimetatud aastakümnel avaldatud Ladina-Ameerika romaanist 9 kasutavad joonealused märkusi või sõnaseletusi raamatu lõpus¹²), siis edaspidi on kommentaaride kasutamine pigem erandiks. Samal ajal Peeter Toropi seisukoht selles osas on väga ühene: „Pole põhjust karta, et kommentaarid koormavad teksti, väsitavad ja häirivad lugejat. Lugeja võib rahulikult kommentaaridest üle libiseda, nad muutuvad vajalikeks teise lugemise, omandamise ja mõtestamise käigus. Tõlke (mitte lihtsalt originaali) kommentaar peab olema tõlketekstist lahutamatu, esmane metatekst“ (Torop 1999: 70).

Tekstisisesed laiendused võib neljas analüüsitud tõlkes lugeda peaaegu olematuteks – võib arvata, et seda peetakse liigseks sekkumiseks autori teksti. Leidsime ainult kolm näidet, neist kahe puhul on tegemist pärisnimele liiginime lisamisega:

- **Junín** > Juníni departemang /RL/,
- **Arauca** > Arauca osariik /OO/,
- **guate** > mägilane, guaate /OO/.

Viimase näite puhul on tegemist koguni kolme kombineeritud strateegia kasutamisega: transkriptsioon + tekstisise laiendus + kommentaar glossaaris (vt ka allpool).

Oluliselt suuremat rolli näeme aga **tekstivälistel selgitustel**, mida on kasutanud kõik tõlkijad (vt joonis 3) – kas siis raamatu lõpus glossaaris (OO, RL), joonealuste märkustena (TH) või – vähem traditsiooniliselt – tõlkija eessõnas (WM). See on strateegia, mis torkab juba pealiskaudsel vaatlusel kohe silma ja on väga üheselt analüüsitav. Nagu öeldud, kasutatakse selgitusi alati kombineerituna mõne teise meetodi, eelkõige aga transkriptsiooniga, samuti seletatakse sageli lahti eesti keeles leksikaliseerunud ja (teoreetiliselt) laiemalt tuntud reaale.

¹² Eestis avaldatud Ladina-Ameerika kirjanduse nimekirja vaata lisas 1.

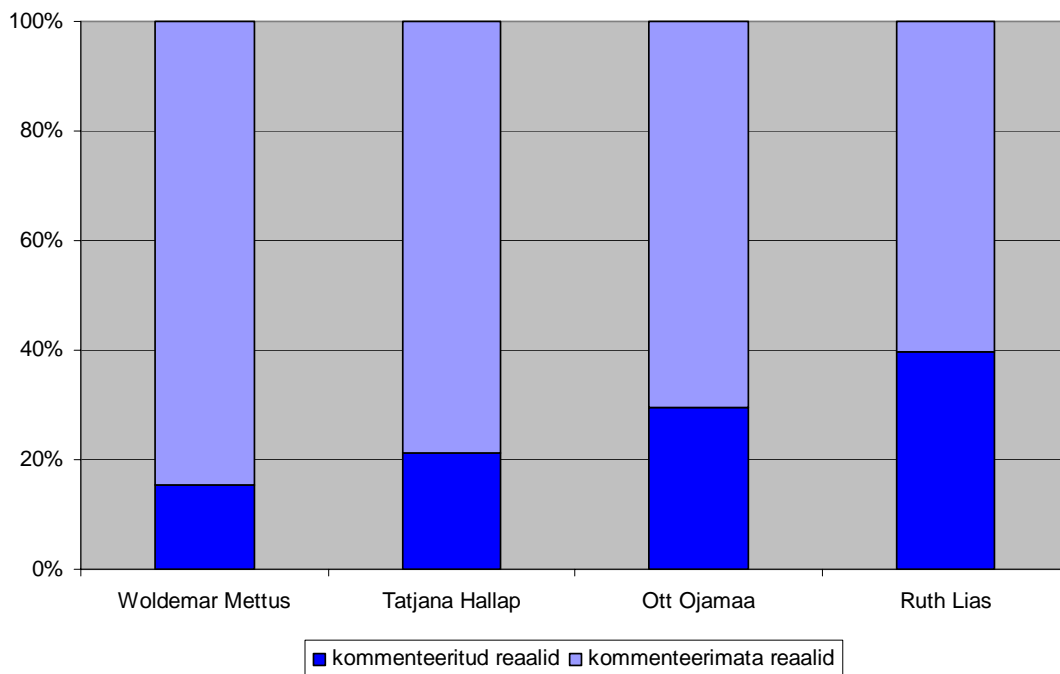
Selgitused ei puuduta mitte ainult reaale – sageli kommenteeritakse ka tõlkepubliku jaoks tundmatuid isiku- ja kohanimed, ajaloolisi fakte jm.

Lisaks tavapärasele laiendustele (allmärkused, glossaarid) võib selgitustena käsitleda ka muid kommentaare nagu **ees- või järelsõnu** (Hatim, Mason 1990: 2; Sabio 2004), milles tõlkija tutvustab või põhjendab oma valitud tõlkestrateegiat, teoses esinevaid tõlkeprobleeme jms. Ladina-Ameerika teoste tõlgetest selliseid kommentaare praktiliselt ei leia – näib, et eesti tõlkijatel pole kombeks oma strateegiaid kirjeldada või nende üle arutleda. Samas võib sageli kohata ülevaateid kirjaniku või teose tegevuse kontekstis (koht, aeg) – ka see on käsitlev teksti laiendamisena, mis aitab lähtekultuuri reaalsust tõlke lugejale lähemale tuua. Kohati puudutatakse ees- ja järelsõnades ka konkreetseid reaale või olmet, poliitilist konteksti vm.

OO ja RL tõlgetes on arvesse võetud ka **häälduse** mõistetavuse rolli transkribeeritud reaalide ja pärisnimede lugejasõbralikumaks muutmisel (olguigi et eestlase jaoks pole hispaania keele välja lugemine enamasti kuigi keeruline, on siiski mitmeid problemaatilisi häälikuid) – esimene annab romaani lõpus eraldi juhiseid hispaaniakeelsete nimede hääldamiseks (nagu nägime on OO laensõnade puhul kasutanud mugandatud transkriptsiooni, mistõttu reaalide hääldusega probleeme ei teki) ja RL (koostöös Ricardo Mateoga) toob glossaaris ära üksüheselt transkribeeritud reaalide häälduse ning eraldi peatüki kohanimede kohta koos häälduse ja üksikute kommentaaridega. WM ja TH pole hääldusele eraldi tähelepanu pööranud – reaalide osas pole see ka oluline, kuna toorlaene kasutavad need tõlkijad minimaalselt, abi võiks eesti lugeja vajada aga pärisnimede häälduse osas.

Woldemar Mettus kasutab reaalide kirjeldamiseks mõnevõrra tavatult sissejuhatust, mis võimaldab tal kasutada vabamas vormis pikemaid seletusi, mitte entsüklopeedilist stiili nagu seletustes tavaliselt napisõnaliselt ja kokkusurutult teha tavatsetakse. Esineb nii selliseid definitsioone, mis sobiks formaadilt ka glossaari või joonealusesse, kui ka pikemaid kirjeldusi (nt gautšo kohta). Lisaks konkreetsetele reaalidele annab WM ülevaate gautšode eluviisist laiemalt (hobune, lõbustused jms). Seos teiste kasutatavate meetoditega on selline: väljakujunenud vaste (4), muud laenud (2), vaba adaptatsioon (3), kirjeldav tõlge (2).

Tatjana Hallap kasutab joonealused märkusi, kombineerides neid järgmiste meetoditega: laensõna (11 näidet), adaptatsioon (1), asendamine teise reaaliga (2), kirjeldav tõlge (1).

Joonis 3. Kommenteeritud reaaside osakaal

Ott Ojamaa kasutab glossaari romaani lõpus ja kombineerib märkusi järgmiste meetoditega: väljakujunenud vaste (3), muud laenud (20). Järeldõnas selgitab OO paari reaali tõmmates paralleele eesti lugejale tuttavamate Metsiku Lääne lugudega (ljaano – preeria, ljaneero – kauboi).

Ruth Liase tõlkes on kommenteeritud reaaside osakaal neljast raamatust suurim (umbes 40%). Enamus sõnaseletusi antud raamatu lõpus (konsultant Ricardo Mateo), neile lisanduvad joonealused märkused tõlkijalt: väljakujunenud vaste (10), transkriptsioon (16), adaptatsioon (1). Olulisi laiendusi teoses esinevatele reaasidele pakub ka Ricardo Mateo järeldõna, mis annab avarama konteksti nii poliitilisele kui uskumuste ja ebausuga seotud mõistetele (Sendero Luminoso, apu'd).

Tabel 1. Tekstivälised kommentaarid

<i>Woldemar Mettus</i>			
1	bombilla	imitoru	Mate sisse käib väike imitoru, sageli hõbedast, mille alumine ots on varustatud peene sõelakesega, et teepuru ei pääseks suhu
2	chambergo	sombärk	Peas kantakse kitsaääreline sombärk („chambergo“ – moonutatud saksa nimi "Schomberg")
3	chiripá	mähispüksid	On pigem mähkmed kui püksid, ja neid kannavad nüüd veel ainult mõned üksikud raugad
4	churrasco	surask	Gautshokeeles tükk liha, mis on praetud kas süte või hõõguva tuha kohal
5	cuadra	kvaader	lõuna-ameerika pikkusmõõt, vastavalt maale kas 100 või 150 meetrit, Argentiinas vanasti 129 meetrit, praegu 100
6	gaucho	gautsho	<i>pikem kirjeldus</i>
7	legua	legua	Argentiina miil = 5,596 km
8	mate	mate	"paraguai tee" (oli meilgi Eestis apteekides müügil), mis oli ja on argentiinlaste rahvusjook ning selleks jääbki.
9	mate	mate	Teine: nõu, millest seda teed juuakse – kas väike kõrvits või midagi selle sarnast. Mate võib olla ka loomasarvest ja kas osaliselt või läbinisti hõbedast, kujult kas ümmargune, pirnitaoline või munajas
10	pampa	pampa	<i>pikem kirjeldus</i>
11	poncho	pontsho	Keskel pea-auguga varustatud suurrätt on palituks, vihmamantliks ja voodivaibaks.
<i>Tatjana Hallap</i>			
1	almacén	pulperia	Kõrts ja ühtaegu pood, kus müüakse nii toiduaineid kui ka tarbekaupu
2	alpargatas	alpargaadid	Sandaalitaoline kanepist jalanõu
3	amigo	<i>amigo</i>	Meestevaheline pöördumisvorm, mis ei eelda lähemat tutvust (sõna-sõnalises tõlkes „sõber“)
4	bombilla	bombilja	Roost või metallist toruke, millega imetakse matet
5	chambergo	tšambergo	Gautšode peakate
6	chino	tšiino	Segavereline, neegri ja mulati või indiaanlase järeltulija
7	chiripá	tširipaa	Gautšode riietusese, mis keeratakse ümber puusade
8	churrasco	tšurrasko	Koos nahaga sütel küpsetatud liha
9	corridas de sortijas	rõngaga hüppamine	Gautšode ratsa-võistlusmäng
10	gringo	gringo	Kergelt halvustav väljend välismaalase kohta
11	legua	leegua	Ca 5,5 km
12	mazacote	<i>mazacote</i>	Meega valmistatud pastilaataoline maiustus
13	sangría	sangriia	Veest, veinist ja suhkrust valmistatud jook
14	tape	guaranii	Arg elav indiaanlaste hõim
15	tute, truco	<i>tute, truco</i>	kaardimängud
<i>Ott Ojamaa</i>			
1	amigo	amiigo	Lõuna-Am rahvakeeles meestevaheline pöördumisvorm, mida kasutatakse peamiselt võõraste isikute kõnetamisel
2	baba	baba	Liik kaimaneid Ven-s ja Kol-s
3	bongo	bongo	Eri tüüpi piroog, suur varjualusega paat, mida Kesk-Am ja Ven jõgedel kasutatakse reisijate ning kaupade veoks
4	cacique	kassiike	Algselt indiaanlaste pealiku nimetus, tänapäeval tähendab aga igasuguseid poolfeodaalseid võimumehi või mõjukate perekondade esindajaid, kes kaugemates või vähem arene-nud piirkondades vägivaldselt ja relvajõul tegelikku võimu endi

			käes hoiavad
5	caribe	kariibe	Lõuna-Am veekogudes sageli esinev ja suurtes parvedes liikuv äärmiselt ablas rõõvkala. Kariibed ja samuriitod võivad mõne silmapilguga hävitada vette kukkunud elusolendi
6	chimó	tšimoo	Tubakat ja sarsaparilli sisaldav paks siirup, mida Ven indiaanlased ergutusvahendina närivad
7	copla	kopla	Hisp ja Lad-Am-s väga levinud rahvalaulu vorm; sageli improviseeritud päevakohased nelikväärsid, vemmälväärsid, kupleed
8	don	don	Härä, isand, aupaklik pöördumisvorm, kasutatakse ainult koos eesnimelga
9	doña	donja	Proua, emand, aupaklik pöördumine abielus või eakamate daamide poole, kasutatakse ainult koos eesnimelga
10	garrasí	garrassii	Ven ratsakarjuste kitsad külgedelt kinninööbitavad ratsapüksid (töörietus)
11	guaricha	guaritša	Indiaani neiu või vallaline naine
12	guate	guaate	Mais loomasöödana; Venetsueela rohtlaelanike poolt kõrgmäestiku indiaanlastele antud pilkenimi
13	legua	leegua	Pikkusemõõt, umb. 5,5 km; penikoorem, miil
14	llanero	ljaneero	Ljaanode elanik, tähendab peamiselt ratsakarjust, sama mis gautšo Arg-s või kauboi Põhja-Am-s
15	llano	ljaano	Troopiline rohtla Orinoco jõgikonnas Venetsueelas ja Kolombias
16	paraguatán	paraguataan	Mürdiliste sugukonda kuuluv suur troopiline puu Ven-s
17	patio	patio	Siseõu hisp koloniaalstiilis ehitatud majadel Lad-Am-s, sageli tähendab ka lihtsalt õue mõisahoonete vahel
18	pueblo	pueblo	Küla, maa-asula, sageli ka väikelinn
19	pulperia	pulperia	Kauplus ja ühtaegu kõrts Lad-Am-s
20	sarrapia	sarraapia	Troopiline puu, mis annab väärspuitu ja mandlitaolisi lõhnavaid vilju, mida lisatakse nuuskutubakale
21	señor	senjoor	Härä, isand (maades, kus kõneldakse hispaania keelt)
22	zamurito	samuriito	Vt kariibe
23	yacabó	jakaboo	Putuktoiduline lind L-Am ürgmetsades, kes on nime saanud oma häälsuse järgi, mis sarnaneb hisp-keelsete sõnadega <i>ya acabó</i> – „juba lõpetas, juba tappis“. Rahvalikus ebausust ennustab jakaboo laul kellegi surma
<i>Ruth Lias</i>			
1	centavo	sentaavo	Rahaühik, üks sajandik soli; vähemaid kui viiesentaavoseid münte tänapäeval ei kasutata
2	criollo	kreool	Peruus: peamiselt Limale iseloomuliku kultuuri ja rahvuslike omadustega isik
3	llama	laama	Kodustatud mäletseja Lõuna-Am-s; kasutatakse piima-, liha-, villa- ja veoloomana
4	machete	matšeete	Mõõka meenutav suur nuga, mida kasutatakse põllutööl, nt roo lõikamisel
5	peón	peoon	Madala kvalifikatsiooniga päevatööline
6	poncho	pontšo	Villasest nelinurksest peaauguga riidetükist meeste ülerõivas, kantakse eeskätt Andides
7	puna	puuna	Kõrgmaa Andides
8	selva	selva	Troopiline vihmamets
9	vicuña	vikunja	Andides metsikult kasvav mäletseja, <i>Lama vicunna</i> , keda kütitakse peamiselt väärtusliku villa pärast
10	vizcacha	viskatša	Jänesesarnane, urustikes elav näriline Lõun-Ameerikas
11	charango	<i>charango</i>	Väike 5 keelega kitarr, mille kõlakast tehakse sageli vööläse kilbist; indiaani tantsude saatepill
12	chicha	<i>chicha</i>	Harilikult maisist ja suhkrueest kääritatud alkoholne jook
13	chirimoya	tširimoia	Annoonapuu (<i>Annona cherimolia</i>) söödav vili valge lõhnava ja magusa viljalihaga

14	chullo	<i>chullo</i>	Villasest lõngast kootud teravatipuline kõrvikmüts
15	huayco	<i>huayco</i>	Kivi- ja mudalaviin Andides, kirjeldus tekstis
16	huayno	<i>huayno</i>	Mägismaa indiaanlaste nukra meloodiaga rahvatants
17	ichu	itšu	Kõrgmäestik kasvatatud puitunud varrega rohi
18	lúcuma	lukuma	Väikese õuna suurune helepruuni viljalihaga puuvili, mida süüakse pärast järeelvalmimist
19	maracuyá	marakujaa	Selva puuvili, mis kujult ja suuruselt meenutab sidrunit
20	ojota	<i>ojota</i>	Lahtine sandaal, mille tald seotakse nõõridega jala külge; vanast ajast tuntud indiaani jalanõu
21	olluco	ullukus	Keedetult söödavate piklike tärklikerikaste mugulatega taim, <i>Ullucus tuberosus</i> , mis sarnaneb okaga ja kasvab samuti sierras
22	Plaza de Armas	Plaza de Armas	"Relvade väljak", linnade peaväljaku tavapärase nimi (allmärkus)
23	quena	<i>quena</i>	Pilliroost valmistatud flööt
24	sierra	sierra	Mäeahelik; Peruu mägi
25	sol	<i>sol</i>	Peruu rahaühik
26	varayok	<i>varayok</i>	Indiaani kogukonna vanem, kes peale administratiivsete ülesannete täidab ka kohtuniku funktsioone
27	senderista	senderist	Organisatsiooni Sendero Luminoso liige

Nagu tabelist 1 näha võib, võivad kommentaarid pikkuselt ja põhjalikkuselt olla võrdlemisi erinevad. Mõnikord sisaldab seletus ka reaali ja teksti mõistmise seisukohalt ebaolulist informatsiooni, nt mais loomasöödana järgmises näites:

[13] Mägilane, guate, nagu meie pool öeldakse /OO 12/

Seletus glossaaris: Mais loomasöödana; Venetsueela rohtlaelanike poolt kõrgmäestiku indiaanlastele antud pilkenimi.

Ei sõnastikud ega hispaaniakeelsele originaalile lisatud kommentaar ei viita ka sellele, et tegemist oleks pilkenimega, samuti dubleerib glossaaris antud seletus tekstisest laiendust mägilane, mis koos lause teise poolega annab piisava informatsiooni reaali mõistmiseks. Ka järgmise näite selgitus ei lisa teavet, mida kontekst juba ei sisaldaks:

[14] Et oleks mõnusam juttu rääkida, oli ta oma kitsa äärega tšambergo kuklasse lükanud /TH 16/

Joonealune märkus: Chambergo (hisp. k.) – gautšode peakate.

Kokkuvõttes võib öelda, et ehkki põgus pilk Ladina-Ameerika kirjanduse eestikeelsetele tõlgetele üldiselt näitab, et kommentaare kasutatakse üha harvemini, on kõik neli käsitletavat tõlkijat reaali selgitusi (ja muid tekstiväliseid laiendusi) väga oluliseks pidanud, seades endale eesmärgiks mitte ainult tekstis esinev reaali arusaadavaks teha, vaid avardada lugeja kultuurilisi teadmisi üldiselt. Sealjuures kõige põhjalikumaks võib pidada RL laiendusi

(selgitab ligi 40% kõigist reaalidest), WM aga paistab silma tavatu lahendusega tutvustada lugejale tundmatuid reaale eessõnas ja vabamas formaadis juba enne lugema hakkamist.

3.3.2 Tunnustatud vasted

Tunnustatud, st tõlkekeele autoriteetsetes sõnaraamatutes aktsepteeritud vaste võib välja kujuneda erinevate meetodite (transkriptsioon, kalka vm) tulemusena, enamasti on siiski tegemist laensõnadega. Suurem osa tunnustatud vastetest on eesti keelde üle võetud hispaaniakeelset hääldust järgiva mugandunud transkriptsioonina, on aga ka üksikuid selliseid, mille hääldus hispaaniakeelsega ei kattu (laama, nandu, kreool).

Nagu eespool nimetatud (vt 2.2.3), eristab Martin (1997: 65) ühelt poolt ametlikult aktsepteeritavaid ja teisalt väljakujunenud vasteid. Viimaste, st (üld)kasutatavateks, kuid ametlikult tunnustamata vasteks võiks pidada hispaaniakeelsete kirjandusteoste eestindustes korduvaid mugandusi nagu leegua, pulperia jm. Selles töös on ära märgitud ainult esimest tüüpi, keelekorralduslikult aktsepteeritud vasted, kuna raske on määratleda, milliseid ametlikult heaks kiitmata tõlkeid võiks üldkasutatavatena käsitleda – selleks vajaksime oluliselt suuremat korpust, mille alusel seaduspärasusi kindlaks teha. Tunnustatud vastetena on seega käsitletud keele sõnaraamatus (õigekeelsussõnaraamatus) esinevaid sõnu.

Selle magistritöö korpuses esinevatest näidetest on reaali tõlgitud tunnustatud vastega 16% juhtudest. Nii nagu kõigi meetodite puhul, ei pruugi tõlkija ka tunnustatud tõlke olemasolul alati kasutada sama vastet kogu tekstis, vaid võib selle sõltuvalt kontekstist erineval kujul edasi anda (vt 3.3.12). Enamasti aga langeb ametliku vaste olemasolu tõlkija valik just sellele, välistades teised võimalused. Seega oleneb väljakujunenud vastete hulk tõlgetes eelkõige lihtsalt reaalide esinemisest konkreetses tekstis ja vähem tõlkija meetodieelistustest.

Siiski võib tõlkija ka loobuda eksotiseerivast laenust ja kasutada neutraalsemat vastet (**echar siesta** > leiba luusse laskma /OO/). Seoses kõnetlussõnadega (3.2.5) nimetasime juba WM ja RL eelistust eesti keeles omaks võetud senjoor/senjoora/senjoriita välja jätta või asendada eestipärase vastega (härra/proua). Ka **sombrero** RL tõlkes on olenevalt kontekstist kord (õlg)kübar, müts või kaabu, kord sombreero (**sombrero** tähendab hispaania keeles üldiselt

igasugust kübarat või kaabut /DRAE/, eesti keeles aktsepteeritakse seda aga tähenduses „peamiselt Hispaanias, Mehhikos ja Lõuna-Ameerikas kantav laiaääreline kübar“ /SS/):

[15] Oma vormitute saapakolakatega, laiade õõtsuvate puusadega, mis hõljutasid rohelist seelikut, ja tohutu kiikuva õlgkübaraga näis ta selja tagant ehtsa hernehirmutisena. /RL 32/

[16] Albert tundis ära tema sombreero ja tema millimeetrised vuntsid. /RL 18/

(Albert on prantslane, kes reisib tema jaoks eksootilises piirkonnas.)

Mõnikord võib oletada, et otsuse taga kasutada tunnustatud vaste asemel teist meetodit on ka lihtsalt tõlkija teadmatus: selliseks näiteks on **caribe** > kariibe /OO 16/, mille tuntum vaste oleks piraaja.

Ametlikest vastetest oli juttu juba erinevatesse valdkondadesse kuuluvate reaaside puhul (vt 3.2). Näeme, et rohkem on eesti keeles omaks võetud järgmiste teemadega seotud reaale:

- kaiman, vikunja, viskatša, mate, mango (elusloodus),
- selva, puuna, pampa, ljaano (füüsiline geograafia),
- pontšo, siesta, matšeete, sombreero (tüüpiliselt hispaaniakeelse kultuuriruumiga seostatavad reaamid),
- senjoor, senjoora, senjoriita, don, donja (kõnetlussõnad),
- ketšua, inka (etnilised nimetused),
- peeso, sentaavo (rahaühikud).

Nagu juba eespool täheldatud, ei pruugi ametlikult aktsepteeritud (eriti terminilaadsed) vasted sugugi lugeja jaoks tuntud olla (vt 2.2.3) – seda arvamust näivad jagavat ka tõlkijad, kes sageli on ka tunnustatud vastetele lisanud tekstivälise selgituse.

Tabel 2. Tunnustatud vasted

WM	1	don	don
	2	gaucho	gautsho
	3	mate	mate
	4	pampa	pampa
	5	peón	peoon
	6	peso	peesoo
	7	poncho	pontsho
	8	siesta	siesta
TH	1	centavo	sentaavo
	2	don	don
	3	gaucho	gautšo
	4	mate	mate
	5	ñandú	nandu
	6	pampa	pampa
	7	peón	peoon
	8	peso	peesoo
	9	poncho	pontšo
	10	señor	senjoor
	11	siesta	siesta
OO	1	caimán	kaiman
	2	don	don
	3	doña	donja
	4	llano (Llano)	ljaano
	5	peón	peoon
	6	piragua	piroog
	7	raya	raikala
	8	sabana	savann
	9	selva	selva
	10	señor	senjoor
RL	1	centavo	sentaavo
	2	criollo	kreool
	3	doña	donja
	4	inca	inka
	5	llama	laama
	6	machete	matšeete
	7	mango	mango
	8	peón	peoon
	9	poncho	pontšo
	10	puna	puuna
	11	quechua	ketšua
	12	selva	selva
	13	señor	senjoor
	14	señorita	senjoriita
	15	sombrero	sombreero
	16	vicuña	vikunja
	17	vizcacha	viskatša

3.3.3 Laensõnad ehk transkribeerimine

Kui juba leksikaliseerunud laensõnadele lisada ka muud transkribeeritud reaaliid, siis moodustavad laenuid ligi 40% kõigist näidetest ja on seega kasutatavatest strateegiatest esikohal (vt joonis 2). Nagu sageli rõhutatakse, on laensõnad väga olulised kohaliku koloriidi edasi andmisel.

Mitmed tõlketeoreetikud ei käsitle laensõnade kasutamist ehk transkribeerimist tõlkimisena (vt Newmark 1988: 81) – teiste seas ka Vlahhov ja Florin (1980) eristavad ühelt poolt *transkribeerimist* ja teisalt *tõlkimist*, pidades just esimest reaaliide edasi andmisel kõige soovitatavaks meetodiks. Võime kohata ka üsna põlglikke kommentaare nagu „desde el punto de vista del traductor, el extranjerismo es una confesión de impotencia“ (García Yebra 1987: 78). Ka Eestis leiavad Lehtsalu ja Liiv, et kuna „uute tõlkelaenude tähenduse mõistmiseks on enamasti vaja kasutada kommentaare, siis ei rakendata vaadeldavat tõlkimisviisi ilma erilise vajaduseta ja selle kasutamine piirdub üksikjuhtudega“ ja peavad uute tõlkelaenude loomist õigustatuks ainult teiste võimaluste puudumisel (1972: 26).

Siin näeme teravat vastuolu normatiivse teooria ja tegelikkuse vahel, sest kolmes vaadeldavast tõlkest on transkribeerimine kasutatud tõlkemeetoditest esikohal – seega ei saa kindlasti mitte rääkida üksikjuhtudest. Uuemad, deskriptiivse lähtekohaga uurijad nagu näiteks Anne Martin (1997) leiavad, et selline tõrjuv suhtumine ei ole õigustatud – kuna transkribeerimist praktikas tõlkemeetodina kasutatakse, siis peaks seda niimoodi ka käsitlema.

Laensõnade puhul on kasutusel erinevad transkribeerimise (või translitereerimise) võimalused. Romanov (2002: 72-73) jaotab need järgmiselt:

- üksühene transkriptsioon ehk toorlaen (*transcripción literal*),
- mugandatud transkriptsioon (*transcripción asimilada*): kohandunud sihtkeele normidega,
- vananenud transkriptsioon (*transcripción antigua*): vananenud hääldust järgiv transkriptsioon,
- translitereerimine: lähtub mitte kõlast vaid kirja-pildist.

Eesti keelde tõlkimisel translitereerimist ei esine – mugandatud laenud järgivad alati ligilähedast hääldust, mitte kirjaipilti.¹³ Samuti ei tooda selles töös eraldi välja nõ vananenud hääldust järgivat transkribeerimist, kuna hispaania keele puhul puudutab see tegelikult ainult ühte häälikut (**llanero** > ljaneero), mille hääldus pealegi piirkonniti väga erineb. Seega märgime ära ühelt poolt üksühese transkriptsiooni – mis on sageli ka markeeritud kirjaipildiga, st kaldkirjas või jutumärkides – ja teisalt mugandatud, st võimalikult hispaania keele häälduse lähedaselt edasi antud transkriptsiooni.

Kuna hispaania ja eesti keele hääldusreeglite kohaselt loetakse sõnu sageli sama moodi (**bongo** > bongo, **don** > don), siis mitmete sõnade puhul pole kirjaipildi muutmine mugandumisel vajalikki. Erinevaid lähenemisi võib näha esimeses lahtises rõhulises silbis esineva vokaali puhul, mida on eesti keelde transkribeeritud nii pika kui lühikese vokaalina. Sellisteks näideteks on nendes tõlgetes **legua** ja **patio**, mille puhul kohtame kaht kuju: leegua (TH, OO) ja legua (WM), paatio (WM, VS) ja patio (TH, OO, HES) – nagu näeme, ei ole ükski kolmest tõlkijast neid kaht sõna oma tõlkes sama meetodiga lahendanud.

Omaette nähtuseks laenude seas on sellised sõnad, mis ei pruugigi tähistada reaale – see tähendab, et tegemist ei ole ühele kultuurile ainuomaste nähtuste või objektidega, kuid tõlkija tajub neid lähtekultuurispetsiifilistena ja käsitleb neid tõlkes sellistena: „Parece que la percepción personal de un significado como algo culturalmente específico y la necesidad de comunicar esta percepción ha influido sobre la forma que toma la versión en [la lengua meta].“ (Martin 1997: 128). Teisest küljest võib reaali lisamise või neutraalse sõna reaalina tõlkimise taga olla tõlkija teadlik soov rõhutada lokaalset koloriiti, olgugi et tõlkekeeles on vastavale mõistele ekvivalent olemas ja tegelikku vajadust laensõna kasutamiseks pole (Newmark 1981: 8-12).

Üheks niisuguseks näiteks on kõnetlussõna **amigo** (sõnasõnalt „sõber“; ka „sõbralik pöördumine, mis ei eelda tegelikku sõprust“ /DRAE/), mille TH ja OO on transkribeeritud (vastavalt amigo ja amiigo), lisades tekstivälise selgituse (Lõuna-Am rahvakeeles meestevaheline pöördumisvorm, mida kasutatakse peamiselt võõraste isikute kõnetamisel /OO/; meestevaheline pöördumisvorm, mis ei eelda lähemat tutvust (sõna-sõnalises tõlkes „sõber“) /TH/); WM aga on tõlkinud selle tavapärase vastega sõber.

¹³ Küll aga nihkub üksikutel juhtudel sõnarõhk: nt **lúcuma** > lukuma (ka adaptatsioonides: **terruco** > terrukas, rääkimata väljakujunenud vastetest **caimán** > kaiman).

[17] „Nonoh, amigo ... Ma pean vist arvama, et te tikute tüli norima.“ /TH 18/

„Kuule sõber... ma vist pean uskuma, et sa minuga tüli norid.“ /WM 35/

[18] „Amiigo, ole hea mees, ehk juhtub sul paadis ka minu jaoks natuke ruumi olema?“ /OO 10/

Eksotiseerivate tõlgete seas esineb ka paar sellist näidet, kus algupärandid neutraalne sõna on tõlkes edasi antud vastega, mida eesti keele sõnaraamatud aktsepteerivad teises tähenduses, sellised on 1) pueblo ja 2) kampo.

1) **Pueblo** tähendab hispaania keeles „väiksemat asulat“ /DRAE/ ja olgugi, et tegemist ei ole kindla kultuuriruumiga seotud nähtusega, võib tõlkimisel probleemi tekitada see, et suuruselt ei vasta ta ei eesti mõistes külale ega linnale. Nii näemegi erinevaid tõlkeid: TH tõlgib **pueblo** enamasti linnaks, WM linnaks või linnakeseks, RL asulaks, OO aga kasutab eksotiseerivat vastet pueblo, kirjeldades seda glossaaris kui küla, maa-asulat, sageli ka väikelinna. Samas järgmises näites jätab tõlkija põhjendamatu mulje, et pueblo ja küla on kaks erinevat tüüpi asulat, sealjuures pueblo on justkui väiksem:

[19] Caracas no era sino un **pueblo** grande – un poco más grande que aquel destruido por los Luzardos al destruirse entre sí. /DB 137/

Caracas oli ju ainult suur küla, pisut suurem sellest pueblost, mille Luzardod olid omavahelistes tüldes hävitanud. /OO 22/

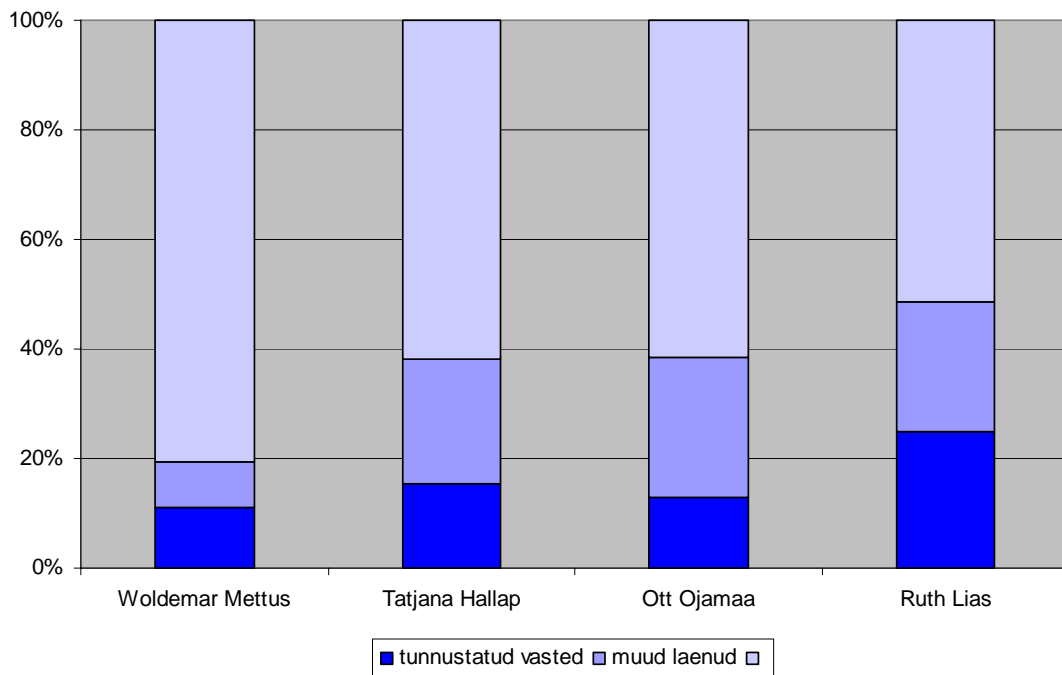
Laensõna pueblo kasutamise vastu „küla“ või „väikelinna“ tähenduses räägib ka see, et eesti keeles on sellel sõnal juba teine, väga konkreetne tähendus (USA edelaosas elav indiaani hõimurühm /SS/, /ÕS76/).

2) **Campo** on hispaania keeles neutraalne sõna, mis tähendab maad (vastandatuna linnale) või põldu, kuid tõlkija (TH) on ilmselt mõistnud seda geograafilise terminina (vrd selva, puuna, ljaano jm). Eesti keele sõnaraamatud annavad kampo vasteks „paiguti võsastunud Brasiilia rohtla“ /SS/, mis aga vasta siin algupärandi tähendusele (vrd WM neutraalne tõlge):

[20] [...] salí del pueblo hacia los **campos**, cruzando el puente viejo. /DS 52/

[...] sõitsin üle vana silla linnast välja kamposse. /TH 22/

[...] lahkusin linnast üle vana silla maa sisemuse poole /WM 42/

Joonis 4. Laensõnade osakaal

Järgnevalt toome välja iga tõlkija üldised põhimõtted laensõnade kasutamisel. **Woldemar Mettuse** tõlkes on transkribeerimisel võrreldes teiste tõlkijatega oluliselt väiksem roll (samas tekstis 6 näidet TH 16 vastu), sealjuures kaldub ta eelistama mugandatud vasteid. **Tatjana Hallapit** iseloomustavad transkribeerimisel niisugused jooned:

- kasutab nii mugandatud kui üksühest transkriptsiooni (vastavalt 10 ja 5 näidet), sealjuures ei saa öelda, millistel kaalutlustel üks või teine variant on valitud (vrd tšurrasko ja mazacote jm);
- üksühesel transkriptsiooniga kaasneb alati markeeritud kirjapilt (kaldkiri), erandiks on juba eespool kommenteeritud patio (mugandatult võiks olla paatio);
- valdavalt lisab transkribeeritud sõnadele ka joonealused seletused, kuid mitte regulaarselt (erandid: kampo, estanssia, pulperia).

Ott Ojamaa kasutab valdavalt mugandatud transkriptsiooni ja lisab enamasti transkribeeritud sõnadele raamatu lõpus seletuse, üksikute eranditega (peoon, banko).

Tabel 3. Transkribeerimine

Mugandatud transkriptsioon			
<i>WM</i>	1	bochas	bootsha
	2	patio	paatio
<i>TH</i>	1	bombilla	bombilja
	2	campo	kampo
	3	chambergo	tšambergo
	4	chino	tšiino
	5	chiripá	tširipaa
	6	churrasco	tšurrasko
	7	estancia	estanssia
	8	legua	leegua
	9	pulpería	pulperiiia
	10	sangría	sangriia
<i>OO</i>	1	amigo	amiigo
	2	banco	banko
	3	cacique	kassiike
	4	caribe	kariibe
	5	chimó	tšimoo
	6	copla	kopla
	7	garrasí	garrassii
	8	guaricha	guaritša
	9	guate	guaate
	10	legua	leegua
	11	llanero	ljaneero
	12	paraguatán	paraguataan
	13	pulpería	pulperiiia
	14	sarrapia	sarraapia
	15	yacabó	jakaboo
	16	zamurito	samuriito
<i>RL</i>	1	ichu	itšu
	2	lúcuma	lukuma
	3	chirimoya	tširimoia
	4	maracuyá	marakujaa
Toorlaenud			
<i>WM</i>	1	legua	legua
<i>TH</i>	1	amigo	<i>amigo</i>
	2	mazacote	<i>mazacote</i>
	3	patio	patio
	4	truco	<i>truco</i>
	5	tute	<i>tute</i>
<i>OO</i>	1	baba	baba
	2	patio	patio
<i>RL</i>	1	charango	<i>charango</i>
	2	chicha	<i>chicha</i>
	3	chullo	<i>chullo</i>
	4	huayco	<i>huayco</i>

	5	huayno	<i>huayno</i>
	6	ojota	<i>ojota</i>
	7	pishtaco	<i>pishtaco</i>
	8	Plaza de Armas	Plaza de Armas
	9	quena	<i>quena</i>
	10	sol	<i>sol</i>
	11	varayok	<i>Varayok</i>
Muu			
<i>WM</i>	1	alfafa	alfafa
	2	gringo	gringo
	3	mate	mate
<i>TH</i>	1	gringo	gringo
<i>OO</i>	1	bongo	bongo
	2	pueblo	pueblo
<i>RL</i>	1	sierra	sierra

Ruth Lias eelistab valdavalt üksühest transkriptsiooni, markeerides reaale sealjuures alati kaldkirjaga (erandiks on Plaza de Armas, mida on ilmselt käsitletud pärisnimena ja on markeerimata nii nagu Inca Cola, Sendero Luminoso jt pärisnimed). Mugandatud varianti on tõlkija kasutanud enamasti ainult puuviljade puhul (tširimoia jt), reaali sierra puhul võib oletada, et tõlkija on seda käsitletud väljakujunenud vastena (esineb HESis ja VSis). Kõiki transkribeeritud reaale on ka glossaaris või joone all kommenteeritud. Erandlikul põhimõttel on RL üle kandnud sõna **olluco** > ullucus, transkribeerides mitte hispaania-, vaid ladinakeelse termini (*Ullucus tuberosus*).

Kokkuvõttes võib öelda, et transkriptsiooni on kasutatud märkimisväärselt sageli (vt joonis 4), välja arvatud WM tõlkes, mis torkab teiste seas silma kordades väiksema transkriptsioonide hulgaga. Ehkki kõik tõlkijad kasutavad segamini nii mugandatud kui mugandamata kirjpilti, kuulub varasemate tõlkijate, TH ja OO eelistus selgelt mugandusele, RL aga toorlaenudele. Samuti nägime, et laensõnade kasutamine on väga tihedalt seotud tekstiväliste selgitustega.

3.3.4 Adaptatsioon

Mugandatud transkriptsioonist samm edasi on meetod, mida Florini (1993: 126) eeskujul nimetame adapteerimiseks (sarnases tähenduses kasutavad mõned autorid „naturaliseerimist“: Newmark 1988, García Yebra 1987). Adaptatsioon tähendab muutelõppude ja / või liidete

abil lähtekeelsest sõnast tehtud tuletist (Florini näide: vene k *stahhanovets* > ingl k *stakhanovite*). Oleme siia kategooriasse koondanud kõik tõlked, mis on tuletatud hispaaniakeelsest lekseemist, kuid pole täpsed transkriptsioonid.

Üks osa adaptatsioonidest on **reeglipärased**, eesti keele sõnamoodustuse alustele tuginevad tuletised, mille kasutuse tingib mitte tõlkija loovus, vaid keelesisesed põhimõtted (need on tõlkija jaoks „kohustuslikud“ vt 2.3.4). Sellist tüüpi reeglipäraste moodustuste aluseks on kas transkribeeritud kujul juba tõlkes esinevad samatüvelised reaaliid või kohanimed ja hispaaniakeelne morfeem (infinitiivi lõpp **-ar**, naissoo lõpp **-a**, hulka tähistav **-ada**, kauplust või söögi-joogikohta tähistav **-ía**, tegijat tähistav **-ero** vm) asendatakse vastava eesti keele morfeemiga (**-lane**, **-tar**, **-ist**) või kui see pole võimalik, eksplitseeritakse morfeemi tähendus:

a) eesti keele järelliidete abil moodustatud sõnad:

- **abanquino** (< Abancaya) > abancayalane /RL/,
- **piurana** (< Piura) > piuratar /RL/,
- **senderista** (< Sendero Luminoso) > senderist /RL/;

b) omadussõnalised tuletised:

- **portorriqueño** (< Puerto Rico) > puertoriiko /OO/,
- **llanero** (< llano/ljaano) > ljaano(de) /OO/;

c) hulganimisõnade asendamine mitmuse vormiga:

- **peonada** (< peón/peoon) > peoonid /TH, WM/,
- **caciczgo** (< cacique/kasiike) > kassiiked /OO/;

d) „tõlgitud“ morfeemiga tuletised (vrd poolkalka 3.3.5):

- **matear** (< mate/mate) > matet jooma /TH, WM/,
- **cacica** (< cacique/kasiike) > naiskassiike /OO/,
- **bonguero** (< bongo/bongo) > bongomees /OO/,
- **chichería** (< chicha/chicha) > chicha-baar /RL/.

Vabadeks adaptatsioonideks nimetame selles töös tõlkija poolt lähtekeelse reaali baasil loominguliselt tuletatud sõnu:

- **alpargatas** > alpargaadid /TH/,
- **terruco** > terrukas /RL/,
- **cuadra** > kvaader /WM/,
- **chambergo** > sombärk /WM/,
- **churrasco** > surask /WM/.

Selliseid, võrdlemisi põnevaid tõlkeid pole kuigi palju, omapärasena paistab eestipäraselt kõlavate tuletistega teiste seas silma taas WM.

3.3.5 Kalka ehk tõkelaen

Kalkad on „liitsõnad või sõnaühendid, harvemini tuletised, mis on teisest keelest sõna-sõnalt või morfeem-morfeemilt tõlgitud ja millel on samast laenatud tähendus“ (Erelt jt 1997: 439). Vinay ja Darbelnet (1977: 46) eristavad sõnasõnalist tõlget ja kalkat, Martin (1997) leiab, et niisugusel vahettegemisel pole mõtet, kuna tegemist on sisuliselt sama meetodiga.

Newmark (1988: 70) peab kalkat (tema terminoloogias *through translation*) kõige olulisemaks tõlkemeetodiks – reaaside puhul see nii aga ei ole, kuna kalka sobib eelkõige liitsõnade ja sõnaühendite tõlkimisel, harvem võime kohata morfeemi kaupa tõlkimist. Seega on ka meie korpuses kalkade osa kaduvväike. Rohkem näeme kalkasid RL tõlkes sõnaühenditest pärisnimede puhul (**Corazón de Jesús** > Jeesuse Süda, **Virgen del Rosario** > Roosikrantsi Neitsi, **Fiestas Patrias** > Isamaapäev), mida me aga reaaside hulka ei arva (vt 2.2.4).

Vlahhov ja Florin (1980: 99) eristavad

- 1) poolkalkat (tõlgitakse ainult üks komponent ja teine transkribeeritakse) – selles töös on vasteid, kus üks komponent (sõna tüvi) on transkribeeritud ja teine (morfeem) tõlgitud, puudutatud adaptatsioonide all – ja
- 2) kalkat (sõna või sõnaühendi sõnasõnaline tõlkimine komponentide kaupa):
 - a) sõnaühendite sõnasõnaline tõlge:
 - **indio comunero** > kogukonnaindiaanlane /RL/,
 - **campesino de la comunidad** > kogukonnatalupoeg /RL/,
 - **riña de gallos** > kukevõitlus /OO/;
 - b) sõnade tõlge morfeemi kaupa :
 - **mensual** > kuuline /WM/,
 - **paraíso** > paradiisipuu /WM/.

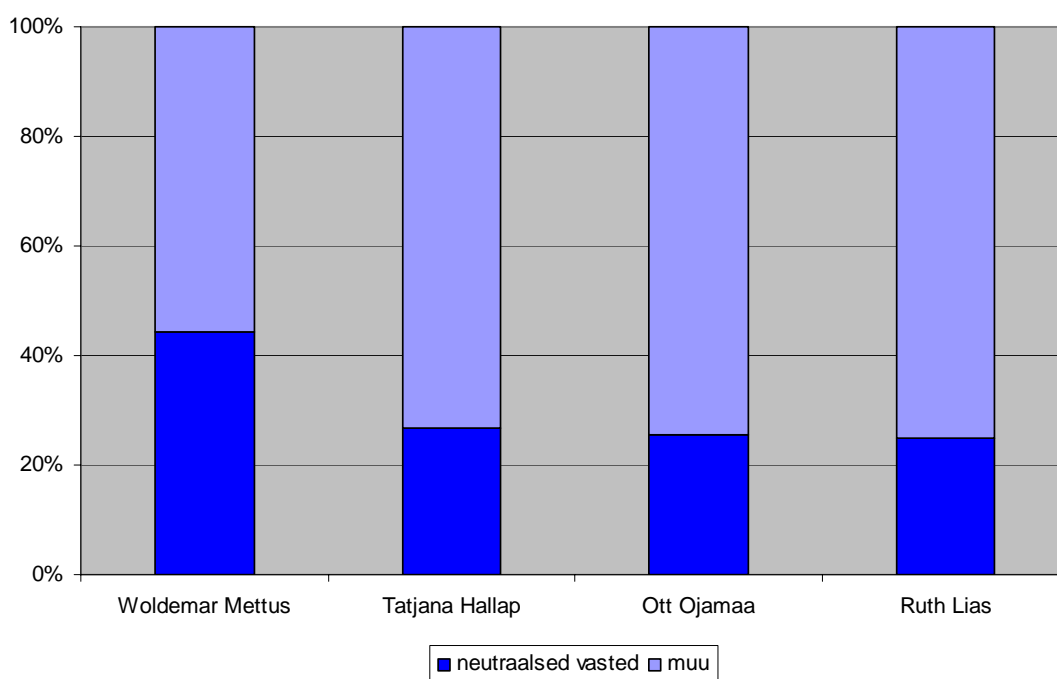
3.3.6 Neutraalsed vasted

Neutraalne või ligikaudne vaste on „culture-free word“ (Newmark 1988: 83) – see ei ole ei lähte- ega sihtkultuuriliselt markeeritud, vaid püüab eelkõige edastada tõlgitava reaali funktsiooni ja tähendust. Nii Newmark kui Vlahhov ja Florin peavad seda reaalide tõlkimisel üheks tähtsamaks meetodiks. Neutraalse tõlkega kaasneb küll (enamasti) koloriidi ja konnotatsioonide kadu, samas ei tekita see lugejale mõistmisel raskusi. Peab tunnustama, et neutraalsete tõlgete kategooria on meetoditest kõige laialivalgavam ja raskemini piiritletav. Ligikaudsed tõlked võivad mõjuda täiesti neutraalselt, nii et lugeja ei tajugi neid võõra kultuuri esindajatena (savist sein /OO/, pood /TH/, mantel /OO/), või pisut võõrastavamalt, andes küll kirjeldatud objektist ettekujutuse, kuid andes siiski mõista, et tegemist on teise kultuuriruumi kuuluva reaali, millega tõlke lugejal isiklik kokkupuude puudub (suhkruroonaps /WM/, mähispüksid /WM/). Tüüpilisemateks neutraalseteks meetoditeks on kirjelduste ja hüperonüümide kasutamine.

Kirjeldavate tõlgetega püütakse edasi anda võimalikult palju informatsiooni reaali olemuse kohta. Samas ei ole kirjelduste eesmärk edasi anda kõiki sõna aspekte (erinevalt näiteks sõnaraamatutes toodud kirjeldavatest vastetest), kuna kontekst juba enam või vähem määratleb tõlgitavat mõistet (Lehtsalu, Liiv 1972: 25). Kirjelduste kasuks räägibki nende suurem täpsus võrreldes teiste neutraalsete tõlgete võimalusega, miinuseks võib teinekord osutada nende liigne pikkus (ühe lähtekeelse sõna asemel mitu). Kui enamasti moodustavad kirjelduse kahest (hautatud mais /RL/) või koguni kolmest (lai seanahast rihm /TH/) sõnast koosnevad ühendid, siis WM on loonud ka kirjeldava sisuga liitsõnu (kanepkingad, mähispüksid jm). Mitmesõnalisi kirjeldavaid tõlkeid ei ole kasutatud (sageli) korduvate sõnade puhul, selleks on need liiga kohmakad – pigem on kirjeldav strateegia kasutusel episoodiliselt esinevate reaali tõlkimisel. Mitmel puhul on esialgu kirjeldava vaste abil lugejale tutvustatud reaali hiljem tõlgitud lühemalt kujul:

- **caña** > suhkruroonaps, hiljem naps /WM/,
- **poronguito** > matenõu, hiljem nõu /TH/,
- **poronguito** > munajas jooginõu, hiljem jooginõu /WM/,
- **cobija** > villane reisimantel, hiljem mantel /OO/,
- **toldilla** > palmilehtedest kabiin, hiljem kabiin /OO/.

Teiseks olulisemaks neutraalseks tõlkemeetodiks on **üldisema mõiste kasutamine** konkreetse ja kultuuriliselt markeeritud sõna asemel. Hüperonüümi kasutamisega kaasneb täielik konnotatsioonide ja spetsiifika kadu (nt **parapara** > puu /OO/). Mõnikord kompenseerib hüperonüümi kasutamisel tekkivaid kadusid sama reaali tõlkimine transkribeerimist või mõnda muud meetodit kasutades mujal tekstis. Nii toimitakse mõnede tekstis sageli esinevate reaalidega, ilmselt eeskätt korduste vältimiseks: nii on **bongo** OO tõlkes enamasti bongo, harvem laey või paat ja **terruco** RL-l kord terrukas, kord terrorist.

Joonis 5. Neutraalsete tõlgete osakaal

Muud neutraalsed tõlked on enamasti umbkaudsed, kuid funktsioonilt lähedased vasted. Olgugi et tõlge võib olla pisut ebatäpne, on tõlkijad eelistanud ökonoomsust entsüklopeedilisele korrektsusele, näiteks:

- **Guardia Civil** (korraldusüksus, mis tegutseb peamiselt maapiirkondades, peab korda riigipiiril või maanteedel-raudteedel /DRAE/) > politsei /RL/ vrd **policía** (avalikku korda ja kodanike turvalisust tagav üksus, mis allub poliitilise võimu esindajatele /DRAE/);

- **ñandú** (*Rhea americana*: L-Am avamaastike suur lennuvõimetu lind jaanalinnuliste seltsist /EE/) > jaanalind /WM/ (*Struthio camelus*: elutseb Kesk-Aafrika kuivadel aladel /EE/).

Neutraalsete vastete alla on arvatud ka sellised tõlked, kus reaal on tegelikult välja jäetud ja asendatud objektile kõige üldisemalt viitava sõnaga:

[21] Llegaron al **hato** los periódicos de Caracas /DBH 133/

Kord kui terve kuu post jällegi Caracasesst kohale jõudis /DBE 19/

[22] [...] vi el **puesto** en que me había criado y la figura de “mama”, siempre ocupada en algún trabajo, mientras yo rondaba la cocina o pataleaba en un charco. /DS 36/

[...] vaimus nägin paika, kus olin kasvanud, mu kujutlusse ilmus toimekas memm ja mina ise köögis ringi tiirlemas või kuskil lombis paterdamas. /TH 8/

vrd [...] arvasin nägevat toda abimõisakest, kus olin üles kasvanud, ja oma ema kuju, kes alati millegagi tegeles, kuna mina saalisin mööda kööki või paterdasin mõnes lombis. /WM 23/

Kokkuvõttes on neutraalsete vastete kasutamine reaalide tõlkimisel kõige levinum strateegia transkribeerimise järel (30% kõigist vastetest, vt ka joonis 5). Kui TH, OO ja RL tõlgetes on neutraalsete tõlgete osakaal üpris sarnane, siis WM-l on see peamiseks tõlkemeetodiks (koguni 44% kõigist vastetest).

Tabel 4. Neutraalsed vasted

Kirjeldavad vasted			
<i>WM</i>	1	alpargatas	kanepkingad
	2	aparte	karjalahutus
	3	arreo	suur aju
	4	caña	suhkruroonaps
	5	chanchero	seanahast vöö
	6	chiripá	mähispüksid
	7	corridas de sortijas	sõrmusejooks
	8	mazacote	maisitort
	9	mensual	kuutööline
	10	peón	maatööline, noortööline
	11	poronguito	munajas jooginõu
	12	sangría	suhkurdatud punane
TH			
<i>TH</i>	1	aparte	karja eraldamine
	2	arreo	kaugematele karjamaadele ajamine
	3	chanchero	lai seanahast rihtm
	4	corridas de sortijas	rõngaga hüppamine
OO			
<i>OO</i>	1	bahareque	savist sein
	2	cobija	villane reisimantel
	3	toldilla	palmilehtedest kabiin
RL			
<i>RL</i>	1	charqui	vinnutatud liha
	2	mote	hautatud mais
	3	sombrero, sombreroón, sombrero	(vägev) õlgkübar
	4	anisado	aniisiviin
Hüperonüümid			
<i>WM</i>	1	almacén	kauplus
	2	peón	tööline
	3	poronguito	jooginõu
	4	tute	partii kaarte
	5	truco	partii kaarte
<i>TH</i>	1	almacén	pood
	2	mensual	tööline
	3	poronguito	nõu
	4	tuna	kaktus
<i>OO</i>	1	bongo	laev, paat
	2	copla	laul
	3	parapara	puu
	4	piragua	laev
Muu			
<i>WM</i>	1	almacén	segakauplus
	2	alpargatas	„kanepid“
	3	amigo	sõber
	4	bombilla	toruke, imitoru
	5	campo	avarus, maa
	6	caña	naps
	7	centavo	sent
	8	fonda	võõrastemaja
	9	ñandú	jaanalind

	10	pueblo, pueblito	linn, linnake
	11	pueblo, pueblito	küla
	12	pulpero	peremees
	13	sangría	punavein
	14	señor	peremees
	15	tropa	kari
<i>TH</i>			
	1	bochas	keegel
	2	caña	viinapeeker
	3	caña	klaas, klaasike
	4	caña	vein
	5	(unas diez) cuabras	kaks ja pool kilomeetrit, (ligi) kilomeeter
	6	fonda	võõrastemaja
	7	pueblo, pueblito	linnake
	8	puesto	paik
	9	pulpero	peremees
	10	señor	peremees
	11	(después de la) siesta	pärast sööki
	12	tropa	kari
<i>OO</i>			
	1	bonguero	laevnik, paadimees
	2	chenchena	metskana
	3	cobija	mantel
	4	hacienda	loomakari
	5	hato	kodukolle, isakodu
	6	hato	maa
	7	hato	kohale, seda
	8	llanura	rohtla, lagendik
	9	pueblo	küla
	10	sabana	rohtla, rohumaa
	11	siesta	suikuma
	12	temblador	elektriangerjas
	13	toldilla	kabiin
<i>RL</i>			
	1	algarrobos	jaanileivapuu
	2	guardia (civil)	kordnik
	3	Guardia Civil	politsei, politseijaoskond
	4	guardia civil, guardias	politseinik, politseinikud
	5	Jefe de Puesto	politseijaoskonna ülem
	6	milicia	võitlussalk
	7	pueblo	asula
	8	señor /de la embajada/	/saatkonna/ ametnik
	9	señora	naine
	10	sierra	mäed
	11	sombrero	müts
	12	sombrero	kaabu(lott)
	13	terruco	terrorist

3.3.7 Asendamine sihtkultuuri reaalliga

Kui asetada tõlkemeetodeid skaalale, mille ühes otsas on võõrandavad ja teises kodustavad strateegiad, siis viimase kõige kaugemas punktis paikneb lähtekultuuri reaali asendamine sihtkultuuri reaalliga. See on tõlkeviis, mida Mayoral, Vinay ja Darbelnet nimetavad adapteerimiseks, Newmark kultuuriliseks ekvivalendiks, Vlahhov ja Florin funktsionaalseks analoogiks, Franco naturaliseerimiseks. Tõlkekultuuri reaallid mõjuvad lugejale vahetumalt kui kultuuriliselt neutraalsed vasted, kuid nende kasutamise vastu räägib ühelt poolt ebatäpsus, teisalt oht kahjustada tõlke usaldusväärsust – kui tõlgitud reaali on liialt seotud sihtkultuuri keskkonnaga, võib tekkida vastuolu kultuurilise või ajaloolise reaalsusega (vt Newmark 1988: 83; Mayoral 1994: 78-81). Tegemist ongi tänapäeval taidetõlkes harva kasutatava meetodiga, ehkki kahtlemata on žanre, kus see on rohkem õigustatud, nagu näiteks laste- või ka näitekirjandus (Franco 1996: 63).

Tuleb tunnistada, et selle meetodi määratlemine on võrdlemisi keeruline – sageli on raske vahet teha neutraalsel ja kultuurilisel vastel, kohati on tegemist vaid nüansi küsimusega (sama möönab oma doktoritöös ka Anne Martin). Samas näeme, et kasutatud sihtkultuuri reaallid on suhteliselt neutraalsed ja teemati hõlpsalt rühmitatavad:

- 1) kõrts (< **posada**, **casa del paso** /OO/; **boliche**, **pulpería** /WM/, **cantina** /RL/) ja kõrtsmik või kõrtsimees < **pulpero** /WM/, /TH/) ning
- 2) mõis (< **hato** /OO/; **estancia** /WM/) ja häärber (< **casa del hato** /OO/),
- 3) samuti lisame siia kõnetlussõnad härä, emand, proua (< **señor**, **señora** /WM/, /RL/).

Kokkuvõtlikult võime teha kaks järeldust:

- kasutatavad sihtkultuuri reaallid on suhteliselt neutraalsed,
- tendents sihtkultuuri vastet kasutada piirdub üldiselt teatud kitsa ringi reaallidega (kõrts, mõis, kõnetlussõnad).

Selle meetodi kasutamisel erineb teistest tõlkijatest Tatjana Hallapi käekiri – sihtkultuuri reaali kasutamine on meetod, mida ta ilmselt pigem väldib. Teistes tõlgetes moodustavad tõlkekultuuri vasted 7-10% reaallide tõlgetest.

Tabel 5. Asendamine sihtkultuuri reaali

<i>WM</i>	1	boliche	kõrts
	2	casas	mõis
	3	casas	häärber
	4	estancia	mõis
	5	pulperia	kõrts
	6	pulpero	kõrtsmik
	7	señor	härä
<hr/>			
<i>TH</i>	1	pulpero	kõrtsimees
<hr/>			
<i>OO</i>	1	braza	küünar
	2	casa del hato	häärber
	3	casa del paso	kõrts
	4	echar siestecita	leiba luusse laskma
	5	hato	mõis
	6	posada	kõrts
<hr/>			
<i>RL</i>	1	cantina	kõrts
	2	señor	härä
	3	señora	emand
	4	señora	proua
	5	“señores”	„härased“

3.3.8 Asendamine teise lähtekultuuri reaali

Tekstis esineva reaali asendamine teise lähtekultuuri reaali on strateegia, millest teoorias kuigi sageli juttu ei tehta – eelmises osas toodud tõlketeadlastest mainivad seda vaid Vlahhov ja Florin. Ometi näeme, et kaks neljast tõlkijast on selle meetodi poole korduvalt pöördunud, asendades lugeja jaoks tundmatu reaali eesti keeles omaks võetud reaali (guaranii, peon /TH/, ljaano /OO/) või samas tõlkes juba esineva ja seega lugejale tuttavama vastega (pulperia, estanssia /TH/, bongo /OO/). Teise reaali asendamise kasuks räägivad järgmised asjaolud:

- 1) soov lugejat mitte liialt koormata ja segadusse ajada arvukate tundmatute reaalidega ja samal ajal
- 2) säilitada kohalik koloriit.

Tähenduse kaudu on sealjuures minimaalne, kuna tegemist on kas ligikaudsete sünonüümide (llanura – llano – sabana /OO/), funktsioonilt kattuvaid reaalide (almacén – boliche – pulperia /TH/) või siis konkreetsema reaali tõlkimisega üldisema abil (**tape** > guaranii /TH/ jm).

Tabel 6. Asendamine teise lähtekultuuri reaali

<i>WM</i>	1	tape	indio
<i>TH</i>	1	almacén	pulperii
	2	boliche	pulperii
	3	puesteros	peoon
	4	tape	guaranii
<i>OO</i>	1	hato	hacienda
	2	llanura	ljaano
	3	paneta	bongo
	4	(de) sabanas	ljaneero-

3.3.9 Väljajätmine

Teiseks strateegiaks, mida eespool toodud (vt 2.3.4) strateegiate klassifikatsioonides nimetavad vaid üksikud teoreetikud, on väljajätmine. Leppihalme (1997) poolt soome tõlkijate seas läbi viidud küsitlusest selgub, et sealses tõlkepraktikas on väljajätmine vastuolus ka tõlkijate endi eetikanormidega ja seda peetakse üldiselt kõige viimaseks abinõuks. Samas järeldeb Franco (1996: 64) oma vastavast uurimusest, et selle strateegia eiramisest või taunitavusest hoolimata on tegemist palju levinuma meetodiga, kui normatiivse suunitlusega teadlased tahaksid tunnustada – ka selles magistritöös analüüsitavates tõlgetes on välja jäetud 6% reaaliidest, seega on tegemist võimalusega, millest ei saa kuidagi mööda vaadata. Väljajätmise kasuks räägivad olukorrad, kus olulisem on stiil ja ladusus, tõlgitav reaali ei ole teksti (sõnumi ja koloriidi) seisukohalt oluline ja selle edasi andmine pigem koormab lugejat.

Tõlkija võib otsustada mõne reaali väljajätmise kasuks kas läbiva strateegiana või siis lihtsalt mugavusest või suutmatusest tõlkeprobleemi teisel viisil lahendada. Mõne sageli korduva reaali puhul on ilmne, et väljajätmine on olnud tõlkija teadlik otsus. Selliseid näiteid on meie korpuses kaks ja mõlema reaali puhul võib põhjuseks pidada soovi mitte liialdada eesti keeles markeerituna mõjuvate struktuuridega.

1) Mõlemad *Don Segundo Sombra* tõlkijad on eelistanud välja jätta reaali **tape** (guaranii hõimu indiaanlane teatud Brasiilia osast /DRAE/) pärisnime ees: reaali esineb tekstis 14 korda, pärisnime ees on TH selle välja jätnud 6 ja WM 10 korral:

[23] -¿Vah' a pagar la copa? –sonrió **el tape** Burgos /DS 44/

„Kas teed mulle välja?“ irvitas Burgos /WM 31/

“Tahad raha klaasikese maksmiseks?” muigas Burgos /TH 15/

2) WM jätab välja kõnetlussõna **señor** (10 juhul 11st):

[24] -Güenas tardes, **señores**. /DS 43/

“Tere õhtust! /WM 31/

Vrd: „Tere õhtust, senjoorid.“ /TH 14/

Nõ tõlkija mugavust võib kahtlustada üksikute terminilaadsete reaalide tõlkimisel. Järgmises näites on WM välja jätnud kõik kolm loetelus esinevat reaali, TH taandanud need aga kahele (sealjuures on tõlge umbkaudne, nii et pole aru saada, milline reaalidest just välja on jäetud):

[25] Sin pensamientos seguí la pequeña huella que, vecina a los cercos de **cinacina**, **espinillo** o **tuna**, iba buscando las lomitas como las liebres para correr por lo parejo. /DS 41/

Millelegi mõtlemata sammusin mimoosi- ja kaktusepuhmaste ääres looklevat rajakest mööda, mis pageva jänese kombel kõrgemaid kohti otsis. /TH 13/

Midagi erilist mõtlemata kõndisin edasi mööda kitsast rada, mis nagu jänesejalg kookas hekipeenral kord siia, kord sinna, et siis jälle sirgena jätkuda. /WM 29/

Enamasti on väljajätted aga juhuslikud ja neile on raske põhjendust anda – tegemist ei saa olla suutmatuse või tahtmatusega vastet leida (tegemist on mujal tekstis esinevate sõnadega) ega ka tõlkekeele seisukohast ebamugava kasutusega, pigem lihtsalt tõlkija vabama stiiliga:

[26] -Ya estamos llegando al palodeagua –dice, por fin, el patrón, dirigiéndose al pasajero de la **toldilla** /DB 119/

„Hakkame jõudma peatuspaika,“ ütleb viimaks paadimees reisijale. /OO 9/

[27] Sus descendientes, **llaneros** genuinos de „pata en el suelo y garrasí“[...] /DB 131/

Tema järglased, tõelised „maamehed ja garrasiikandjad“ [...] /OO 17/

[28] me encaminé arrastrando las **alpargatas** hacia la cocina /DS 57/

komberdasin jalgu järele vedades kööki /TH 26/

Vrd: vedasin kanepkingades jalgu köögi poole /WM 48/

Kui ülaltoodud näidete puhul ei mõjuta reaali välja jätmine originaalteksti sõnumit, siis järgmises tõlkes võib täheldada märgatavat kadu (poisile on väga tähtis, et teised teda just nimelt töömehena aktsepteeriks):

[29] Mi primer pensamiento fue para el día anterior: [...] la presentación que hizo de mí a la peonada como **mensual** nuevo, el incidente de la mesa. /DS 56/

Mu esimeseks mõtteks oli eilne päev – [...] minu tutvumine teiste peonidega ja vahejuhtum söögilauas. /TH 26/

Vrd: Minu esimesed mõtted pühendusid eelmisele päevale: [...] kuidas see mind peonidele oli esitanud kui uut kuutöölist, ja sellele, mis oli juhtunud söögilauas. /WM 48/

Väljajätmine on strateegia, millesse suhtumisel tõlkijad jagunevad kaheks: kui RL ja OO kalduvad väljajätetest hoiduma, siis TH ja WM tõlgetes on välja jäetud reaale koguni ligikaudu kümnendik.

3.3.10 Lisamine

Vastupidine strateegia, reaali lisamine tõlkesse ei ole väga sage (teistest rohkem torkab see silma OO tõlkes) ja nii nagu eelmise meetodi puhul võib selle põhjus olla objektiivsem, st tõlkekeele iseärasustest tulenev, või subjektiivsem, st sõltuv tõlkija isiklikest eelistustest.

Järgmistes näidetes on reaali lisamise lausesse tinginud ilmselt eesti keele loomulik lauseehitus:

[30] - ¿Has visto alguna vez un huayco, Tomasito?
- No, mi cabo, ni me gustaría. Pero, de chico, en las afueras de Sicuani vi uno que había caído pocos días antes, abriendo un surco grandote. /LA 55/

„Kas oled sa kunagi näinud *huayco*’t, Tomasito?
„Ei, mu kapral, ega tahakski näha. Aga väikesena nägin Sicuani lähikonnas üht huayco’t, mis oli mõne päeva eest alla veerenud, jättes enda järele tohutu vao.“ /RL 32-33/

[31] ¿Don Segundo iba a lo de Galván? /DS 50/

Don Segundo läheb ju ometi Galváni estanssiasse! /TH 21/

Don Segundo pidi ju minema Galváni mõisa! /WM 40/

[32] Lo que urge es modificar las circunstancias que producen estos males: poblar. /DB 139/

Tarvis on kaotada need põhjused, mis kassiikesid sünnitavad – rahvastada ljaanod. /OO 24/

Teine osa näiteid on aga sellised, kus lisamise võib kirjutada tõlkija üldiselt vabama, st vähem originaalteksti lähedase tõlkestiili või siis „eksotiseerimise“ taotluse arvele (eelkõige OO tõlkes), ilma et seda saaks põhjendada keelelise või kultuurilise ülekande vajadustega:

- [33] -Pues enseguida.
Y a *El Brujeador*, con tono imperioso: -¡Arriba, amigo! /DB 126/
„Las käia,“ ütles bongomees ja pöördus siis käskival toonil Nõiduja poole: „Maast lahti, amiigo!“ /OO 15/
- [34] uno, propiedad de José, que conservó la denominación original, y el otro, que tomó la de *La Barqueña*, por el apellido de Sebastián /DB 132/
Don José maatükile jäi endine nimi, teist poolt hakati aga hüüdma don Sebastiáni järgi La Barquereña. /OO 18/
- [35] Como un día apareciera ahogada allí una res barquereña, José Luzardo protestó ante Sebastián Barquero por la violación del recinto vedado. /DB 132-133/
Kord leiti soost üks Barquerode lehm ja José Luzardo hakkas don Sebastiáni süüdistama piiririkumises. /OO 18/
- [36] Sobrevinieron las represalias, y matándose entre sí Luzardos y Barqueros acabaron con una población compuesta en su mayor parte por las ramas de ambas familias. /DB 133/
Järgnesid vastastikused veretasud ning Luzardod ja Barquered tapsid üksteist, kuni peaaegu kogu pueblo elanikkond, kes oli nendega nii või teisiti suguluses, hukka sai. /OO 18/
- [37] En la parte más desierta y bravía del Arauca estaba situado el hato de Altamira. /DB 131/
Arauca kaldal kõige metsikumas asustamata savannis laius Altamira hacienda. /OO 17/

3.3.11 Analoogia alusel kasutatavad reaaliid

Üksikutel juhtudel tuleb ette, et reaaliil on hispaania keeles mitu tähendust ja neist üks on eesti keeles juba leksikaliseerunud. Sellisel juhul võib tõlkija analoogia alusel kasutada juba vormiliselt omaksvõetud vastet, laiendades selle tähendust:

- **mate** > mate /WM/: mate tähendab eesti keeles „matepõõsa lehtedest valmistatavat jooki“ /ÕS 99/, WM on joogi nimetust laiendanud ka anuma nimetusele, selgitades reaali mõlemat tähendust eessõnas (vrd TH mate ja matenõu);
- **onza** > unts /OO/: eesti keeles on unts kasutuses massiühikuna /ÕS 99/, hispaania keeles tähendab see lisaks teatud Venetsueela rahaühikut.

3.3.12 Ühe reaali tõlkimine erinevate vastetega

Mitte alati ei tõlgita üht reaali samas tekstis järjepidevalt ühtmoodi. Erinevate vastete kasutamise taga võivad olla mitmed asjaolud: muutuv kontekst, varieerimisvajadus või ka lihtsalt tõlkija tähelepanematus või ebajärjekindlus. Sealjuures tõlkemeetod võib muutuda (nt **pulperia** > transkribeeritud pulperia või neutraalne ja üldistav pood /TH/), aga ei pruugi (**bombilla** > toruke, imitoru, mõlemad neutraalsed /WM/).

Erinevas kontekstis võib sama reaali viidata erinevatele objektidele (nt **sombrero** viitab kord ühele, kord teisele peakattele) või paikneda lauses erinevas positsioonis, kus sama vastet polegi keeleliselt võimalik kasutada (nt **señor/señora** pärisnime ees, kõnetlussõnana või iseseisvalt, vt ka 3.2.5):

[38] Nõiamoor oli emand Adriana, Dionisio abikaasa. /RL 27/

„Ja mida te, proua, tema peopesalt nägite?“ /RL 29/

Üks naine vedas isegi kaagutama kippuvaid kanu. /RL 13/

Kui samale objektile viitavat reaali esineb tekstis sageli, võib tõlkija tunda vajadust varieerida, st mitte kasutada pidevalt sama sõna. Näiteks oli eespool (vt 3.3.6) juttu neutraalse hüperonüümi kasutamisest vaheldumisi konkreetse, transkribeeritud reaaliga (nt **bongo** > bongo - laev - paat /OO/), samuti nimetasime juba kirjeldava vaste kasutamisest reaali esmakordsel esinemisel ja selle asendamisest hiljem napima üldistusega (nt **caña** > suhkruroonaps - naps /WM/).

Erinevate (sünonüümsete) vastete kasutamist näeme ka episoodiliste reaalide puhul, sealjuures koherentsus ei kao, st lugejale on selge, et viidatakse samale objektile või nähtusele, kuna tõlked tuginevad samale sõnatüvele:

- **sangría** > suhkurdatud punane, punavein /WM/,
- **bombilla** > toruke, imitoru /WM/,
- **alpargatas** > „kanepid“, kanepkingad /WM/,
- **mensual** > kuuline, kuutööline /WM/,

või on muidu hõlpsasti seostatavad:

- **pulpero** > peremees, kõrtsmik /WM/ või peremees, kõrtsimees /TH/,

- **echar siesta** > leiba luusse laskma, suikuma /OO/.

Leidub aga ka näiteid, kus samale objektile viitav reaali on tõlgitud põhjendamatult erineva vastega, nii et tekib koherentsuse kadu – st jääb mulje, et tegemist on justkui erinevate objektide või reaalidega. Halvemal juhul võib see lugejas päris segadust tekitada, nii esineb TH tõlkes ühes ja samas kõrtsiepisoodis **caña** tõlkena koguni neli erinevat vastet (viinapeeker, klaasike, klaas, vein), st mõnel leheküljel muutub justkui nii anum kui selle sisu, ehkki tegelikult juuakse kogu aeg sama jooki.

Enamasti ebajärjekindlus tõlget lugedes küll segadust ei teki, olgugi et näiteks reaali **hato** (tegelikult esineb originaalis kahes erinevas tähenduses: 1. *Ven jm* Karjakasvatusega tegelev suurtalu /DRAE/, 2. Suur rohumaa, kus kasvatakse kariloomi /DB 131/) tõlgib OO nii kodustava vastega mõis kui eksotiseerivalt hasienda (siin on originaalis reaali kasutatud tegelikult 2. tähenduses), muudel juhtudel kasutab aga kontekstilisi vasteid kodukolle, isakodu, koht, maa, see.

Tabel 7. Ühe reaali tõlkimine erinevate vastetega

	Reaal	Tõlked	Meetodid	Arv
Woldemar Mettus				
1	alpargatas	„kanepid“ kanepkingad	samatüvelised, hõlpsasti seostatavad	1 3
2	bombilla	toruke imitoru	neutraalsed, samatüvelised	1 1
3	caña	suhkruroonaps naps	neutraalsed, kirjeldav vaste asendatakse hiljem üldistavaga	1 3
4	mensual	kuutööline kuuline	kirjeldus + kalka, samatüvelised	1 1
5	paraíso	paradiisipuu -	kalka + väljajätmine – ebajärjekindel kasutus	1 1
6	peón	peon maatööline, tööline, noortööline	mugandatud transkriptsioon + neutraalne – ebajärjekindel kasutus	2 3
7	poronguito	munajas jooginõu jooginõu	neutraalsed, kirjeldav vaste asendatakse hiljem üldistavaga	1 2
8	pueblo	linn, linnake küla	neutraalsed, ebajärjekindel kasutus	16 2
9	pulpero	peremees kõrtsmik	neutraalne + sihtkultuuri vaste	1 2
10	sangría	suhkurdatud punane punavein	neutraalsed, samatüvelised	1 2
11	señor	- härra peremees	kõnetlussõnana väljajätmine + sihtkultuuri vaste, tiitlina neutraalne	1 10 1
12	tape	indio -	asendamine teise lähtekultuuri reaali (üldistav) + väljajätmine pärisnime ees	4 10
Tatjana Hallap				
1	alpargatas	alpargaadid -	vaba adaptatsioon + juhuslik väljajätmine	3 1
2	almacén	pulperia pood	asendamine teise lähtekultuuri reaali + üldistamine; erinevad referendid, ebakoherentne	1 1
3	amigo	amigo -	toorlaen + juhuslik väljajätmine	3 1
4	caña	viinapeeker klaas, klaasike vein	neutraalsed, sama referent, ebakoherentne	1 2 1
5	casas	estanssia majad häärastemaja	kirjeldus teise lähtekultuuri reaali abil + neutraalne	1 1
6	mensual	tööline -	neutraalne (üldistav) + väljajätmine	1 1
7	poronguito	matenõu nõu	neutraalsed, kirjeldav vaste asendatakse hiljem üldistavaga	1 1
8	pulperia	pulperia -	mugandatud transkriptsioon + väljajätmine	2 1
9	pulpero	peremees kõrtsimees	neutraalne + sihtkultuuri vaste, sama referent, koherentne	1 2
10	señor	senjoor -	tunnustatud vaste + väljajätmine	9 2
11	tape	guaranii -	asendamine teise lähtekultuuri reaali (üldistav) + väljajätmine pärisnime ees	8 6
12	siesta	pärast sööki	neutraalne + tunnustatud vaste	1

		siesta		1
Ott Ojamaa				
1	bonguero	laevnik, paadimees bongomees	neutraalne + adaptatsioon, sama referent, koherentne	6 3
2	bongo	bongo laev, paat	laen + neutraalne vaste, sama referent, koherentne	18 4
3	cobija	villane reisimantel mantel	neutraalsed, kirjeldav vaste asendatakse hiljem üldistavaga	2 1
4	copla	kopla laul	laen + neutraalne, ebajärjekindel	2 1
5	hato	mõis kodukolle, isakodu kohale, see maa- hasienda	sihtkultuuri vaste + neutraalsed + teine lähtekultuuri reaali, sama referent, ebakoherentne	2 2 2 1 1
6	llanura	rohtla, lagendik ljaano	neutraalne + asendamine teise lähtekultuuri reaali	3 4
7	piragua	piroog laev	tunnustatud vaste + hüperonüüm, sama referent, koherentne	3 1
8	pueblo	pueblo küla	laen + neutraalne, sama tüüpi referent, ebakoherentne	1 1
9	sabana	rohumaal, rohtla savann	neutraalne + tunnustatud vaste, koherentne	5 2
10	siesta, echar siestecita	suikuma leiba luusse laskma	neutraalne + sihtkultuuri vaste, koherentne	1 1
11	toldilla	palmilehtedest kabiin kabiin -	neutraalsed, kirjeldav vaste asendatakse hiljem üldistavaga + väljajätmine	2 1 1
Ruth Lias				
1	guardia (civil)	kordnik politseinik	neutraalsed	1 3
2	piurana	piuratar pärit Piurast	adaptatsioon + kirjeldus, sama tüvi, sama referent, koherentne	1 1
3	señor	senjoor härra	laen + sihtkultuuri vaste + neutraalne vaste	5 1
	“señores”	„härased“		2
	señor (de la embajada)	(saatkonna) ametnik		1
4	señora	naine emand proua -	neutraalne + sihtkultuuri vaste + sihtkultuuri vaste + väljajätmine	2 5 6 1
5	sierra	sierra mäed	laen + neutraalne	1 1
6	sombrero	sombreero müts, kübar, kaabu(lott) õlgkübar	laen + neutraalsed	2 3 3
7	terruco	terrorist terrukas	hüperonüüm + vaba adaptatsioon	4 9

3.4 Intervjuu tõlkija Ruth Liasega

2006. aasta juunis vestlesin Ruth Liasega (tema vahendusel ilmunud Ladina-Ameerika autorite tõlkeid vt lisa 1), eesmärgiga välja selgitada, kuidas sõnastab tõlkija ise oma lähenemist reaalide edasiandmisele ja tõlkimisele laiemalt ning kõrvutada eespool esitatud implitsiitse analüüsi tulemusi tõlkija eksplitsiitse hoiakuga. Kokkuvõtlikult võib öelda, et Ruth Liase täpne ja lähtekultuuri olustikku respektiiv stiil, mis kajastub reaalide tõlkimiseks valitud meetodites, on tõlkija teadlikult sõnastatud strateegia.

Ruth Lias juhindub enda sõnul kuldreeglist, et „tõlge peab olema adekvaatne ja idiomaatiline“ – adekvaatus tähendab tõetruudust ning idiomaatilisus tõlkekeelele loomulikku sõnakasutust. Tõlkijana tunneb ta eelkõige kohustust järgida originaali stiili ning anda võimalikult täpselt edasi autori mõtted.

Tulles konkreetsemalt reaalide tõlkimise juurde, rõhutab Lias õhkkonna säilitamise olulisust. Selleks peab ennekõike tõlkijal endal olema väga selge ettekujutus kirjeldatava olemusest – nagu töö esimeses osas nimetatud, on Liasele sealjuures konsultandina toeks Ricardo Mateo, kes teinekord ka joonistades aitab tõlkijal Ladina-Ameerika reaalsust visualiseerida. Kõige keerulisema valdkonnana tõi Lias reaalidest esile katoliku kiriku traditsioonide peensused. Nagu näitab ka andmete analüüs, ei ole väljajätmine, üldistamine või asendamine teise reaali Ruth Liase jaoks arvestatavad tõlkemeetodid, samuti on ta kõhklev neutraalsete vastete kasutamise osas – talle ei tundu mõeldav tõlkida **chicha** näiteks maisiviinaks või lihtsalt viinaks – vaid seab meetoditest esikohale transkribeerimise. Transkribeerimisel väljendab Lias poolehoidu eestipärastele mugandustele, tunnistades samas, et ei ole toorlaenude või muganduste vahel valides väga järjekindel. Eelkõige sõltub valik siin muidugi sellest, kas ja millisel kujul esineb mõiste sõnaraamatutes, aga ka reaali tuntusest raskemini määratletavas tähenduses (vt 2.2.3) – siinkohal toob tõlkija näiteks nimetatud reaali chicha, mis esineb meie tõlkekirjanduses juba küllalt sageli ja seega võiks edaspidi hakata kasutama mugandatud varianti (tšitša).

Lisaks Ladina-Ameerika olustiku tõetruule edastamisele näib Lias tähtsaks pidavat ka lugeja harimist laiemalt – tekstivälistes kommentaarides ei soovi ta piirduda ainult tekstist arusaamiseks hädavajaliku teabega, vaid peab huvitavaks ka näiteks sõnade etümoloogilist tausta (paljud selleski töös käsitletavat reaaliid pärinevad ju tegelikult ketšua vm keelest), aga ka kohanimede väljatoomist (tõlkija näeks hea meelega romaani lisana ka Peruu kaarti). Seega eeldab Lias, et potentsiaalne lugeja peaks olema võõrale kultuurile avatud ja sellest huvitatud inimene – ka väljendab ta põhimõttelist vastuseisu sellele, et seletada glossaaris lahti mõisted, mille kohta lugejal endal on võimalik leida informatsiooni kas võõrsõnastikust või entsüklopeediast.

Teiste tõlkijate töödes huvitavad tõlkijat eeskätt puhtpraktilised lahendused – kuidas üks või teine tõlkija on konkreetsele (nt fraseoloogilisele) probleemile lähenenud. Rääkides Eesti tõlkepildist üldisemalt, peab Ruth Lias end kui täppisteadusliku haridusega tõlkijat valdavalt filoloogidest ametikaaslaste seas „väljastpoolt tulnuks“ ning leiab, et tema taustast tuleneva täpsusetaotlusega võrreldes kalduvad filoloogilise haridusega tõlkijad vabamalt tõlkima, pöörates enam tähelepanu ladususele. Samas ei pea Lias „oma lähtekohta – rõhuasetust faktitruudusele – ilukirjandusliku tõlke puhul üldsegi ainumõeldavaks“.

4 KOKKUVÕTE

Kui jagada kirjeldatud tõlkemeetodid laias laastus kodustavateks ja võõrandavateks, siis esimeste hulka võib arvata reaalide asendamise sihtkultuurile omaste või neutraalsete vastetega ja väljajätmise, võõrapärastavad on aga transkribeerimine, adapteerimine, kalka, asendamine teise sihtkultuuri reaali ja lisamine.

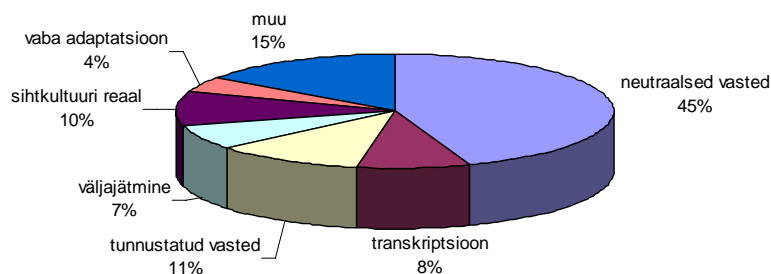
Kodustava strateegia põhimeetodiks on käsitletud tõlgete põhjal neutraalsete (kirjeldavate, üldistavate või ligikaudsete) tõlgete kasutamine (30% kõigist tõlgetest), millega eksootiline keskkond muudetakse tõlke lugejale lähedasemaks. Sageli on selle hinnaks olustikulisuse kadu (eriti üldistavate tõlgete – nt paat, nõu – korral), kuid mitte tingimata – mõnikord võib kirjeldus muuta reaali lugejale lähedasemaks kui näiteks läbipaistmatu laensõna, samal ajal võõrapärastust nivelleerimata ja lugemisrütmi (tekstivälise kommentaaridega) katkestamata. Teine, vähemtähtis kuid olemuselt tugevalt kodustav meetod on reaali asendamine tõlkekultuuri vastega. See ei ole aga kuigi levinud (7%) ja piirdub enamasti kindlat tüüpi reaali, mis ei ole ka väga markeeritult sihtkultuurikesksed (kõrts, mõis, häärber, härä/proua/preili). Kolmas, samuti mitte kuigi sage ja taunitavaks peetav võimalus on reaali teksti hõlpsamaks vastuvõtmiseks ladususe huvides üldse välja jätta (6%).

Võõrandavatest meetoditest on esikohal transkribeerimine (36%), vähem kasutatakse võimalust asendada üks Ladina-Ameerika reaal teise, ligilähedaselt samatähenduslikuga (3%). Mõlema meetodi puhul on lisaks tähendusele oluline ka sõna kõla – hispaania keele pärase kirja- ja hääldusega sõna tekstis kannab juba iseenesest võõrapärast koloriiti. Õige vähe esineb sõnasõnalist tõlget ehk kalkat (2%) ja reaalide lisamist tõlkele seal, kus originaaltekstis neid ei ole (5%).

Keele seisukohalt on osa meetodeid tõlkijale nõ kohustuslikud, st tulenevad tõlkekeele sisestest reeglitest mitte tõlkija eelistustest. Sellised meetodid on näiteks eesti keele sõnamoodustuse reegleid järgiv reeglipärane adaptatsioon, samuti mõned tõlkekeele lauseehitusest tingitud väljajätmised või lisamised, aga ka juba leksikaliseerunud mugandused (eriti terminilaadsete reaalide puhul). Teisalt võime analüüsitud materjali alusel väita, et eesti

keel on tõlkekeelena paindlik ja vastuvõtlik neologismidele – märkimisväärselt suur on juhuslike, tundmatute laenude kasutamine (vähem on kalkasid, vabasid adaptatsioone, kirjeldavaid neologisme).

Iseloomustades kokkuvõtlikult iga tõlkija – Woldemar Mettuse, Tatjana Hallapi, Ott Ojamaa ja Ruth Liase – meetodeid reaaside edasiandmisel, tuleb arvesse võtta, et tegemist on siiski piiratud materjalikorpusega, nagu sedagi, et piiritõmbamine reaaside ja mittereaaside vahele, reaaside klassifitseerimine valdkonniti ja kasutatud meetodite määratlemine teoorias ei välista subjektiivsust. Seega ei ole järeldestes olulised mitte niivõrd täpsed protsendid, kui ligikaudsed rõhuasetused ja suundumused. Üldisemaid järeldesti Eestis domineeriva tõlkestrateegia kohta on nii väheste tõlgete põhjal raske teha, küll aga võime teha järeldesti iga üksiku tõlkija eelistuste osas.

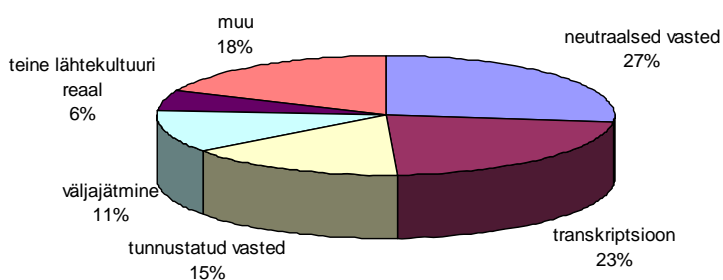

Joonis 6. Woldemar Mettuse peamised tõlkemeetodid

Woldemar Mettus on neljast tõlkijast kõige omanäolisem. Kõigepealt eristub ta juba mitmete elulooliste andmete poolest, mis kindlasti peegelduvad ka tema positsioonis tõlkijana. Esiteks on Mettus ainus, kellel on pikaajaline ja vahetu kontakt romaanis kirjeldatava keskkonnaga, mis seega tema jaoks ei ole seega mitte kauge ja eksootiline, vaid igapäevane ja tuttav maailm. Samal ajal puudub tal pagulasena aga kontakt Eestis valitsevate keele- ja tõlkekonventsioonidega. Täiesti teistsugune on ka tõlke avaldamise koht ja lugejaskond – see on trükivalgust näinud Torontos ja suunatud välisest lugejaskonnale. *Don Segundo Sombra*

kaht tõlget võrreldes tunnetame, et Mettus tajub romaani keskkonda igapäevasena, mitte „võõrana“ ning ta ei näe tekstis mitte eksootikat, vaid püüab oma kodukoha olustikku mujal elavale rahvuskaaslasele tuttavaks teha. Samuti tuleb meeles pidada, et erinevalt ülejäänud kolmest, elukutselisest tõlkijast on Mettus juhutõlkija.

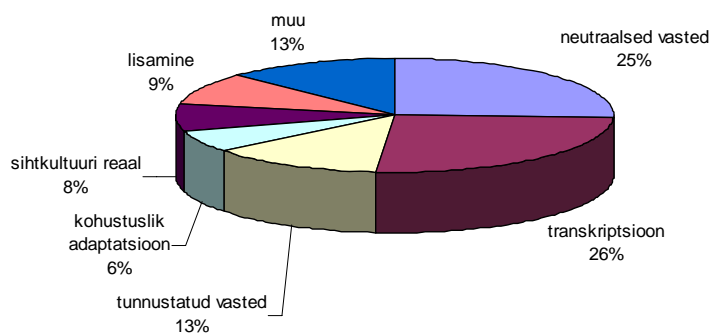
Need erisused annavad Mettusele vabad käed tavatute lahenduste kasutamisel: mitmed adaptatsioonid nagu kvaader, surask ja sombärk või muud loominguilised neologismid nagu kanepid“ või kanepkingad, mähispüksid, ka reaalide pikem ja vabas vormis kommenteerimine eessõnas. Esimesena torkab tema tõlkes silma neutraalsete meetodite oluliselt suurem osakaal võrreldes teiste tõlkijatega (45%, vt joonis 6) ning väljakujunenud vasteta hispaaniakeelsete sõnade transkribeerimise suhteliselt väike hulk (laensõnu alla 20%, millest üle poole moodustavad tunnustatud vasted). Samuti on Mettus nimetamisväärsel hulgal kasutanud kodustavaid sihtkultuuri vasteid (10%) ning olnud üsna julge reaalide väljajätmisel (7%). Kokkuvõttes kaldub tema tõlge pigem seega kodustava kui võõrandava strateegia poole. Ka Mettuse tõlke (ja eessõna) üldine stiil on familiaarne ja kodustav, distants lugeja ja teksti vahel märgatavalt on väiksem kui Tatjana Hallapi sama romaani tõlkes.

Joonis 7. Tatjana Hallapi peamised tõlkemeetodid

Vastupidiselt Mettusele näeb **Tatjana Hallap** Nõukogude Eestis Argentiinat märkimisväärselt distantsilt ning vahendab seda ka lugejale kauge ja eksootilise paigana. See peegeldub kõige selgemalt laensõnade ülekaalus (38%) võrreldes neutraalsete tõlgetega (27%). Samuti pole Hallap kasutanud sihtkultuuriga seonduvaid reaale (**almacén** tõlgib ta

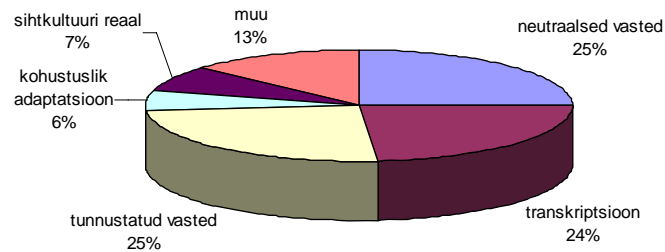
pigem pool kui kõrts) ning kasutab üsna palju vähem tüüpilist võimalust asendada tundmatu reaali teisega (6%; lisaks Hallapile kasutab seda meetodit veel ainult Ojamaa). Sarnaselt Mettusega ei tauni ta ka reaali väljajätmist tõlkest (11%). Üldjoontes sarnaneb Hallapi võõrandav strateegia temaga samal ajal ja sarnastes tingimustes tegutsenud Ott Ojamaa eelistustega (vt ka joonis 7).

Joonis 8: Ott Ojamaa peamised tõlkemeetodid

Ott Ojamaad iseloomustab lisaks kalduvusele pigem võõrapärastava strateegia poole ka üldiselt vaba tõlkestiil (vt joonis 8). Ka temal on meetoditest esikohal transkribeerimine (koos tunnistatud vastetega 39%)¹⁴, mis võidutseb neutraalsete ja sihtkultuuri vastete üle (vastavalt 25 ja 8%). Ojamaa on kõige enam tõlkijatest kasutanud reaali lisamist (9%) ja seda mitte tulenevalt keelelistest vajadustest, vaid autori lauset vähem järgivast stiilist. Ojamaa vaba tõlkestiili täheldas ka Kaldjärv (2000), kes analüüsis oma magistritöös Ojamaa Borgese tõlkeid ja jõudis järeldusele, et „Üldjoontes viitab kõik tõlkija püüdele muuta tekst lugejale vastuvõetavaks ja loetavaks, suundumusele pöörata vähem tähelepanu originaali täpsele järgimisele. Kultuuriterminite tõlkimisel pole märgata ühtset kindlat tendentsi, leidub nii eksotiseerimist kui ka oluliste detailide väljajätmist“ (2000: 147). Ka Ruth Lias (6. juuni 2006) tõi ühelt poolt täpsusele ja teisalt ladususele pürgivate tõlkijate erinevustest rääkides viimastest esile just Ott Ojamaa ja lisas: „Olen alati imetlenud Ott Ojamaa tõlkekunsti, tema (taas)loodud piltide sugestiivsust, kuigi need on originaali suhtes puhuti liiga vabad“.

¹⁴ Siinkohal võib kõrvutusena tuua Kaldjärve analüüsi tulemused, kus Ojamaa tõlgitud nelja Borgese jutustuse keskmisena transkribeeriti 45,5% kultuurielementidest (Kaldjärv 2000: 113) – suurusjärk on niisiis ikka sama.

Joonis 9. Ruth Liase peamised tõlkemeetodid

Hallapist ja Ojamaast enamgi kasutab laensõnu **Ruth Lias** (koguni 49%), kes erinevalt teistest tõlkijatest eelistab sealjuures tunnustatud vasteteta reaali tõlkimisel toorlaene mugandatud variantidele. Vestluses väljendab ta küll valmisolekut sagedamini taidetõlkes korduvate laenude puhul minna üle mugandatud transkriptsioonile. Neutraalsete tõlgete osa on Liasel sama, mis Hallapil ja Ojamaal (25%), küll aga hoidub üldistavatest vastetest (nagu see või puu) ning väljajätetest ja lisamistest (vt joonis 9). Kokkuvõttes iseloomustab Liase tõlkestiili täpsus ja autori stiili respektseerimine, samuti näitab tema põhjalikkust suurem kommentaaride kasutamise hulk.

Üldiselt on meie tõlkijate põhimeetoditeks üsna võrdväärsetes proportsioonides ühelt poolt transkribeerimine (36%), teisalt neutraalsete vastete kasutamine (30%), muude meetodite osakaal nende kõrval on märkimisväärselt väiksema tähtsusega. Nagu näeme, on nelja tõlke analüüsi põhjal võõrandavate ja kodustavate meetodite kasutamine arvuliselt üsna tasakaalus ja kumbki strateegia ülekaalukalt ei domineeri, küll aga on nende mõju tekstis erinev – kui kodustavad tõlked jäävad tekstis märkamata, siis võõrapärased sõnakujud mõjuvad markeeritult. Samuti jäävad tekstis kohe silma ohtrate episoodiliste laenudega kaasas käivad kommentaarid. Ühegi tõlkija puhul ei saa rääkida puhtal kujul kodustavast või võõrandavast strateegiast, alati on kasutatud nii ühte kui teise suundumusega meetodeid. Siiski eristub teiste seas Woldemar Mettus, kelle globaalne tõlkestrateegia on märgatavalt kodustavam kui teistel tõlkijatel, ülejäänud kolmes tõlkes on meetoditest esikohal transkribeerimine, seega kalduvad nii Tatjana Hallap, Ott Ojamaa kui Ruth Lias võõrapärastava strateegia poole.

Kokkuvõttes usun, et – vähemalt nende nelja tõlke põhjal – ei saa Eesti kontekstis sugugi ühineda Venuti murega tema väitel tänapäeva taidetõlkes domineeriva liialt ladususele pürgiva ja kodustava tõlkelaadi pärast. Näeme, et meie tõlkijad ei ole lugejat alahinnanud võõrapärastust nivelleeriva strateegiaga, pigem oodatakse temalt lugemisprotsessis aktiivset kaastööd (valmidus lugemirütm katkestada seletuste või hääldusega tutvumiseks, RL intervjuus esile tulnud eeldus, et lugeja kasutab abimaterjale). Samuti ei vasta tõele nagu oleks tõlkija tekstis „nähtamatu“ – kõigis neljas tõlkes on tõlkija olemasolu joonealuste märkuste, ees- ja järelsõnade ja glossaaride näol juba visuaalselt tuntav. Schleiermacheri võrdlust kasutades ei ole eesti tõlkijad endale eesmärgiks seadnud tuua Ladina-Ameerika eestlasele koju kätte, vaid pigem soovivad viia lugeja reisile, püüdes ühelt poolt edasi anda võimalikult palju sealset koloriiti ja teisalt toetada lugejat tekstivälise informatsiooniga võõraste mõistete, kohtade jm osas.

KIRJANDUS

- Baker**, Mona (ed.) (1998). *Routledge Encyclopedia of Translation Studies*. London: Routledge.
- Bassnett McGuire**, Susan (1980). *Translation Studies*. London: Methuen and Co.
- Berman**, Antoine (1992). *The Experience of the Foreign. Culture and Translation in Romantic Germany*. Tr. S. Heyvaert. Albany: State University of New York Press.
- Cartagena**, Nelson (1992). Acerca de la traducción de los nombres propios en español (con especial referencia al alemán). – *Homenaje al vigésimo aniversario del Instituto de Estudios Hispánicos de la Universidad de Amberes. Miscellanea Antverpiensia*. Eds. N. Cartagena, Chr. Schmitt. Tübingen: Max Niemeyer, pp. 93-121.
- Chesterman**, Andrew (1993). From „Is“ to „Ought“: Laws, Norms and Strategies in Translation Studies. – *Target 5:1*, pp. 1-20.
- Morínigo**, Marcos A. (1966). *Diccionario de americanismos*. Buenos Aires: Muchnik Editores.
- Diccionario de la Real Academia Española**; <http://www.rae.es>
- Eesti (Nõukogude) Entsüklopeedia** (1985-1998). Tallinn: Valgus / Eesti Entsüklopeedia-kirjastus.
- Eesti kirjakeele seletussõnaraamat**; <http://www.keelevara.ee/login/?d=seletav&q=>
- Eesti keele sõnaraamat** (1999). Toim. T. Erelt. Koost. T. Leemets, S. Mäearu, M. Raadik ja T. Erelt. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.
- Eestikeelsete taimenimede andmebaas**; <http://www.ut.ee/taimenimed/>
- Eesti kirjanike leksikon** (2000). Koost. O. Kruus ja H. Puhvel. Toim. H. Puhvel. Tallinn: Eesti Raamat.
- Erelt**, Mati, Erelt, Tiiu, Ross, Tiina (1997). *Eesti keele käsiraamat*. Tallinn: Eesti Keele sihtasutus.
- Florin**, Sider (1993). Realia in translation. – *Translation as Social Action: Russian and Bulgarian Perspectives*. Ed. and tr. P. Zlateva. London: Routledge, pp. 122-128.
- Franco Aixelà**, Javier (1996). Culture-specific item in translation. – *Translation, power, subversion*. Eds. R. Alvarez, M. C. Vidal. Clevedon: Multilingual Matters, pp. 52-78.
- Gallegos**, Rómulo (1964). *Donja Bárbara*. Tlk O. Ojamaa. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus.

- Gallegos**, Rómulo (2004). *Doña Bárbara*. Madrid: Cátedra.
- García Yebra**, Valentín (1987). Préstamo y calco en español y alemán. Su interés lingüístico y su tratamiento en la traducción. – *Problemas de la traducción: Mesa redonda 1983*. Madrid: Fundación Alfonso X el Sabio, pp. 75-95.
- Güiraldes**, Ricardo (1961). *Don Segundo Sombra*. Tlk W. Mettus. Toronto: Orto.
- Güiraldes**, Ricardo (1979). *Don Segundo Sombra*. Buenos Aires: Centro Editor de América Latina.
- Hatim**, B, **Mason**, I. (1990). *Discourse and the Translator*. London and New York: Longman.
- Hagfors**, Irma (2003). The Translation of Culture-Bound Elements into Finnish in the Post-War Period. – *Meta*, Vol. 48, No 1-2;
<http://www.erudit.org/revue/meta/2003/v48/n1/006961ar.html>
- Hermans**, Theo (1996). Norms and the Determination of Translation: A Theoretical Framework. – *Translation, power, subversion*. Eds. R. Alvarez, M. C. Vidal. Clevedon: Multilingual Matters, pp. 25-50.
- Herrero**, Leticia (2000). Sobre la traducibilidad de los marcadores culturales. – *Translation in Context*. Eds. A. Chesterman, N. Gallardo San Salvador, Y. Gambier. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, pp. 307-316.
- Hurtado Albir**, Amparo (2001). *Traducción y traductología. Introducción a la traductología*. Madrid: Cátedra.
- Johnsen**, Åse (2000). El mundo de [la filo]sofía: la traducción de conceptos culturales y la función del texto – el caso de la traducción de *El mundo de Sofía* de Jostein Gaarder. – *Translation in Context*. Eds. A. Chesterman, N. Gallardo San Salvador, Y. Gambier. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, pp. 317-326.
- Kaasik**, Imbi-Reet, Ombudo, Rina, Sulsenberg, Ilmar, Talvet, Jüri (1999). *Hispaania-eesti sõnaraamat*. Tallinn: Valgus.
- Kaldjärv**, Klaarika (2000). *Tõlkekulg hispaaniakeelsest eestikeelsesesse kultuuriruumi: Jorge Luis Borgese narratiivid*. Magistritöö. Käsikiri Tartu Ülikooli raamatukogus.
- Katan**, David (1999). *Translating Cultures. An Introduction for Translators, Interpretes and Mediators*. Manchester: St Jerome Publishing.
- Lehtsalu**, Urve, **Liiv**, Gustav (1972). *Ilukirjanduse tõlkimisest inglise keelest eesti keelde*. Tartu: Tartu Riiklik Ülikool.
- Leppihalme**, Ritva (1997). *Culture Bumps: An Empirical Approach to the Translation on Allusions*. Clevedon: Multilingual Matters.

- Leppihalme**, Ritva (2000). Foreignizing Strategies in Drama Translation. The Case of the Finnish *Oleanna*. – *Translation in Context*. Eds. A. Chesterman, N. Gallardo San Salvador, Y. Gambier. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, pp. 154-162.
- Lias**, Ruth (6. juuni 2006). Isiklik vestlus ja elektronkiri.
- Lörsher**, Wolfgang (1991). *Translation Performance, Translation Process, and Translation Strategies*. Tübingen: Gunter Narr Verlag.
- Martin**, Anne (1997). *Tratamiento de los referencias de carácter institucional del mundo de habla inglesa en la prensa española*. Tesis doctoral. Granada: Universidad de Granada.
- Martin**, Anne (2000). Institutional References from the English-Speaking World in the Spanish Press. – *Translation in Context*. Eds. A. Chesterman, N. Gallardo San Salvador, Y. Gambier. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, pp. 327-338.
- Masnerová**, Eva (1989). Cross-Cultural Aspects in Translated Fiction. *Papers in Translation Studies*. Koost. Irma Sorvali. University of Helsinki, pp. 66-73.
- Mason**, Ian (1994). Modulation and Other „Techniques“ Revisited. – *Turjuman, Journal of Translation Studies*. Vol.3(2), Oct. 1994, pp. 51-60.
- Mayoral**, Roberto (1994). La explicitación de información en la traducción intercultural. – *Estudis sobre la traducció*. Ed. A. Hurtado. Castellón: Universitat Jaume I, pp. 73-96.
- Mayoral Asensio**, Roberto (1999-2000). La traducción de referencias culturales. – *Sendebarnos 10-11 (Separata)*. Granada: Universidad de Granada.
- Munday**, Jeremy (2001). *Introducing Translation Studies: Theories and Applications*. London: Routledge.
- Newmark**, Peter (1981). *Approaches to Translation*. Oxford: Pergamon Press.
- Newmark**, Peter (1988). *A Textbook of Translation*, New York: Prentice Hall.
- Nida**, Eugene (1964). *Toward a Science of Translating*. Leiden: E. J. Brill.
- Nord**, Christiane (1997). *Translation as a Purposeful Activity: Functionalist Approaches Explained*. Manchester: St Jerome Publishing.
- Nord**, Christiane (2003). Proper Names in Translations for Children: *Alice in Wonderland* as a Case in Point. – *Meta*, Vol. 48, No 1-2;
<http://www.erudit.org/revue/meta/2003/v48/n1/006966ar.html>
- Paloposki**, Outi, **Oittinen**, Riitta (2000). The Domesticated Foreign. – *Translation in Context*. Eds. A. Chesterman, N. Gallardo San Salvador, Y. Gambier. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, pp. 373-390.
- Raud**, Rein (2000). Keel ja kultuuriline Teine. – *Vikerkaar* 2-3, lk 148-151.

- Reiss, Katharina, Vermeer, Hans J.** (1996). *Fundamentos para una teoría funcional de la traducción*. Trad. S. García Reina, C. Martín de León. Madrid: Torrejón de Ardoz.
- Romanov, Juri** (2003). Las referencias históricas y culturales como objeto de la traducción. – *VII seminario hispano-ruso de traducción e interpretación*. Moscú: Universidad Estatal Lingüística de Moscú, pp. 71-75.
- Sabio Pinilla, José Antonio** (2004). La traducción de los elementos culturales en las novelas de Jorge Amado a partir de la nota del traductor. – *Traducción y cultura. El papel de la cultura en la comprensión del texto original*. Eds. J. A. Gallegos Rosillo, H. Benz Busch. Málaga: Libros Encasa.
- Schleiermacher, Friedrich** (1813/1992). On Different Methods of Translating. – *Theories of Translation: An Anthology of Essays from Dryden to Derrida*. Eds. R. Schulte, J. Biguenet. Chicago: University of Chicago, pp. 36-52.
- Snell-Hornby, Mary** (1988). *Translation Studies: An integrated approach*. Amsterdam: John Benjamin.
- Talvet, Jüri** (1993). *El hispanismo en Estonia*. Tartu: Tartu Ülikooli kirjastus.
- Talvet, Jüri** (2006). Mõtteid tänapäeva tõlkefilosoofiast. Kas antropofaagia või sümbioos? *Keel ja Kirjandus* 5, lk 353-364.
- Torop, Peeter** (1989). Tõlkeloo koostamise printsiibid. – *Akadeemia nr 2*, lk 349-384.
- Torop, Peeter** (1999) *Kultuurimärgid*. Tartu: Ilmamaa.
- Vargas Llosa, Mario** (1998). *Lituma Andides*. Tlk R. Lias. Tallinn: Varrak.
- Vargas Llosa, Mario** (1993). *Lituma en los Andes*. Barcelona: Planeta.
- Vázquez-Ayora, Gerardo** (1977). *Introducción a la traductología: Curso básico de traducción*. Washington, D.C.: Georgetown University.
- Venuti, Lawrence** (1995). *The Translator's Invisibility (A History of Translation)*. London: Routledge.
- Venuti, Lawrence** (1998). *The Scandals of Translation: Towards an Ethics of Difference*. London: Routledge.
- Vinay, J.-P., Darbelnet, J.** (1977). *Stylistique comparée du français et de l'anglais: Méthode de traduction*. Paris: Didier.
- Võõrsõnastik** (2005). Tallinn: Tea.
- Õigekeelsussõnaraamat** (1976); <http://www.eki.ee/dict/qs76/>
- Влахов, Сергей, Флорин, Сидер.** (1980). *Непереведимое в переводе*. Москва: Международные отношения.

Elementos culturales en las traducciones al estonio de autores hispanoamericanos. Resumen.

En esta tesis de magister hemos investigado de la traducción de los elementos culturales (los *realia*), basándonos en traducciones al estonio de autores hispanoamericanos y teniendo en cuenta que la traducción no es sólo un proceso de transferencia lingüística, sino también una comunicación intercultural. Los elementos culturales son los que están estrechamente vinculados con la ecología, etnografía, geografía, la cultura material y social, etc., de una región concreta y, por lo tanto, a la hora de traducir pueden presentar cierta resistencia a la transferencia, puesto que se trata de conceptos que son desconocidos para el lector de la traducción y carecen de equivalencias en la lengua meta. Al mismo tiempo los elementos culturales desempeñan un papel muy importante en la transmisión del color local en una obra literaria.

Para realizar este análisis hemos consultado cuatro traducciones al estonio de tres novelas hispanoamericanas: son las traducciones de *Don Segundo Sombra* (Ricardo Güiraldes) realizadas por Woldemar Mettus y Tatjana Hallap, la de *Doña Bárbara* (Rómulo Gallegos), de Ott Ojamaa y la de *Lituma en los Andes* (Mario Vargas Llosa), de Ruth Lias.

La tesis está dividida en cuatro partes. En la primera vemos que en Estonia los autores hispanoamericanos en general se traducen muy poco y el ambiente latinoamericano se percibe como algo ajeno y exótico. En la segunda parte se presentan los traductólogos más destacados que se han ocupado de los elementos culturales (Vinay y Darbelnet, Newmark, Vlachov y Florin, y otros) y las técnicas que han propuesto para su traducción. La tercera parte consta del análisis del corpus, asimismo incluye la entrevista con una de los traductores, Ruth Lias.

En la última parte presentamos las conclusiones del análisis: vemos que la técnica que más se ha utilizado en estas cuatro traducciones, es el préstamo o la transcripción (naturalizada o no) de los términos españoles. Si incluimos también los préstamos lexicalizados, este grupo comprende el 36% de la totalidad de las traducciones de las referencias culturales. Por otro lado, la proporción de traducciones neutrales (descripción, generalización, traducción aproximada) es casi igual a la de préstamos (30%). Las demás técnicas (calco, omisión,

adaptación, sustitución, naturalización) tienen menos peso. Las técnicas principales (sobre todo la transcripción) se combinan muchas veces con la amplificación, es decir el uso de glosarios o notas a pie de página, lo que supone una participación activa del lector en el proceso de la interpretación de una cultura lejana.

Si interpretamos la transcripción como un método extranjerizante, es decir orientado a la conservación de los rasgos exóticos, y la neutralización como una técnica domesticante, o sea orientada a la lengua meta, podemos decir que, a nivel global, ninguna de las dos estrategias – extranjerización y domesticación o familiarización, conceptos utilizados por Venuti y otros representantes del enfoque de estudios culturales – tiene una clara predominación. Sin embargo, teniendo en cuenta que los elementos "exóticos" son más marcados, es decir, llaman más atención en el texto, podemos considerar que las traducciones (salvo una) tienen más bien una tendencia extranjerizante.

Aunque en las últimas décadas a nivel mundial se habla mucho de la domesticación excesiva en la traducción y de la necesidad de hacer el papel del traductor más "visible" en el texto, vemos que no es el caso de nuestro corpus. Podemos observar la visibilidad del traductor que se manifiesta, entre otras cosas, en el uso de la amplificación, y una tendencia más bien extranjerizante.

LISAD

1. Ladina-Ameerika proosatõlked hispaania keelest eesti keelde

1960ndad

- Asturias, Miguel Angel (1959). *Nädalalõpp Guatemaalas*. Tlk A. Sepp. Tallinn: Loomingu Raamatukogu.
- Fallas, Carlos Luis (1961). *Roheline põrgu*. Tlk I. Apananski. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus.
- Güiraldes, Ricardo (1961). *Don Segundo Sombra*. Tlk W. Mettus. Toronto: Orto.
- *Vihm mere kohal: venetsueela novelle* (1961). Tlk T. Hallap. Tallinn: Loomingu Raamatukogu.
- Güiraldes, Ricardo (1963). *Don Segundo Sombra*. Tlk T. Hallap. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus.
- *Korallhobu* (1963). Tlk T. Hallap, A. Kurfeldt. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus.
- Puig, José Soler (1963). *Bertillón 166*. Tlk A. Kaalep, J. Kaplinski. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus.
- Alvarado, Edesio (1964). *Põgenik*. Tlk O. Ojamaa. Tallinn: Loomingu Raamatukogu.
- Gallegos, Rómulo (1964). *Donja Bárbara*. Tlk O. Ojamaa. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus.
- Alonso, Dora (1965). *Kaitsetu maa*. Tlk A. Kurfeldt. Tallinn: Eesti Raamat.
- Otero Silva, Miguel (1966). *Surnud majad*. Tlk J. Kaplinski. Tallinn: Eesti Raamat.
- Prieto, Jenaro (1968). *Ärikaaslane*. Tlk O. Ojamaa. Tallinn: Eesti Raamat.
- Fuentes, Carlos (1969). *Artemio Cruzis surm*. Tlk J. Kaplinski. Tallinn: Eesti Raamat.

1970ndad

- Borges, Jorge Luis (1972). *Hargnevate teede aed*. . Tlk O. Ojamaa. Tallinn: Perioodika.
- Lynch, Benito (1972). *Kondi-inglane*. Tlk I. Liiv. Tallinn: Eesti Raamat.
- García Márquez, Gabriel (1975). *Sada aastat üksildust*. Tlk A. Kurfeldt. Tallinn: Eesti Raamat.
- Vargas Llosa, Mario (1975). *Kutsikad*. Tlk J. Talvet. Tallinn: Perioodika.
- Borges, Jorge Luis (1976). *Kunsttükid*. . Tlk O. Ojamaa. Tallinn: Perioodika.
- Carpentier, Alejo (1978). *Kaotatud rajad*. Tlk A. Kurfeldt. Tallinn: Eesti Raamat.

- Gutiérrez, Joaquín (1978). *Sureme, Federico*. Tlk T. Hallap. Tallinn: Eesti Raamat.
- Rulfo, Juan (1979). *Pedro Páramo*. Tlk T. Hallap. Tallinn: Perioodika.

1980ndad

- García Márquez, Gabriel (1980). *Kadunud aja meri*. Tlk J. Talvet. Tallinn: Perioodika.
- *Mehhiko novell* (1981). Tlk I. Feldbach, T. Hallap, A. Kurfeldt, S. Krikk de Mateo, J. Talvet. Tallinn: Eesti Raamat.
- Sábato, Ernesto (1982). *Tunnel*. Tlk T. Pöder, A. Põldmäe. Tallinn: Perioodika.
- Neruda, Pablo (1983). *Tunnistan, et olen elanud: mälestused*. Tlk T. Hallap. Tallinn, Eesti Raamat.
- Posse, Abel (1983). *Daimon*. Tlk T. Hallap. Tallinn: Perioodika.
- Jorge Cardoso, Onelio (1985). *Mulle meeldib meri*. Tlk J. Talvet. Tallinn: Perioodika.
- Cortázar, Julio (1985). *Tseremooniad*. Tlk M. Tarmak. Tallinn: Perioodika.
- Borges, Jorge Luis (1987). *Aleph*. Tlk O. Ojamaa. Tallinn: Perioodika.
- Alegría, Ciro (1989). *Kuldmadu*. Tlk R. Lias. Tallinn: Eesti Raamat.

1990ndad

- Onetti, Juan Carlos (1990). *Ühele nimetule kalmule*. Tlk R. Lias. Tallinn, Perioodika.
- García Márquez, Gabriel (1991). *Merehädalise jutustus*. Tlk R. Lias. Tallinn: Perioodika.
- Hernández, Luisa Josefina (1991). *Igatsus Trooja järele*. Tlk Marin Mõttus. Tallinn: Perioodika.
- *Maputše, kes ronis vulkaanile: Tšiili indiaanlaste muinasjutte* (1991). Tlk J. Talvet. Tallinn: Kunst.
- Allende, Isabel (1992). *Vaimude maja*. Tlk R. Lias. Tallinn: Eesti Raamat.
- Arboleda Roca Pérez, Manuel (1992). *Mälestuste otsija*. Tlk R. Lias. Tallinn: Perioodika.
- Palma, Ricardo (1992). *Peruu pärimused*. Tlk S, Krikk de Mateo, R. Lias. Tallinn: Eesti Raamat.
- Donoso, José (1993). *“Chattanooga choochoo”*. Tlk R. Lias. Tallinn: Perioodika.
- Puig, Manuel (1993). *Mingitud musikesed*. Tlk Marin Mõttus. Tallinn: Perioodika.
- Vargas Llosa, Mario (1994). *Kapten ja külastajannad*. Tlk R. Lias. Tallinn: Eesti Raamat.

- García Márquez, Gabriel (1995). *Armastus koolera ajal*. Tlk Marin Mõttus. Tallinn: Varrak.
- García Márquez, Gabriel (1995). *Väljakuulutatud mõrva kroonika*. Tlk R. Lias. Tallinn: Perioodika.
- Vargas Llosa, Mario (1998). *Lituma Andides*. Tlk R. Lias. Tallinn: Varrak.
- Martínez, Tomás Eloy (1999). *Püha Evita*. Tlk Marin Mõttus. Tallinn: Varrak.
- *Popol Vuh: kitšee maiade raamat* (1999). Tlk R. Lias. Tartu: Ilmamaa.

2000ndad

- Borges, Jorge Luis (2000). *Valik esseid*. Tlk R. Lias. Tallinn: Vagabund.
- Borges, Jorge Luis (2000). *Fiktsioonid. Aleph*. Tlk O. Ojamaa. (kordustrükk) Tallinn: Varrak.
- García Márquez, Gabriel (2002). *Sada aastat üksildust*. Tlk A. Kurfeldt. (kordustrükk) Tallinn: Eesti Raamat.
- Allende, Isabel (2004). *Fortuna tütar*. Tlk K. Kaldjärv. Tallinn: Suur Eesti Raamatuklubi.
- García Márquez, Gabriel (2005). *Patriarhi sügis*. Tlk R. Lias. Tallinn: Eesti Raamat.
- Fuentes, Carlos (2006). *Inezi vaist*. Tlk M. Ott. Tallinn: Pegasus.

2. Korpus

2.1 Tatjana Hallap ja Woldemar Mettus, *Don Segundo Sombra* tõlked

1. Hispaaniakeelse reaali järjekorranumber; 2. eestikeelse reaali järjekorranumber; 3. eestikeelse reaali esinemiskordade arv

1	REAAL	TATJANA HALLAP		WOLDEMAR METTUS			
	seletus	2 3	TÕLGE <i>kommentaariid</i>	STRATEEGIA	2 3	TÕLGE <i>kommentaariid</i>	STRATEEGIA
1, 2	(cercos de) cinacina, espinillo <i>Arg jm</i> Erinevad asteldega puud /DRAE/ /DA/	1, 2 1+1	mimoos	väljajätmine + ligikaudne vaste	1, 2 1+1	(hekipeenar)	väljajätmine
3	tuna Viigikaktus /DRAE/; <i>Am</i> Erinevate kaktu- seliste üldnimetus /DA/	3 1	kaktus	neutraalne (üldistav)	3 1	vt eelmine	<i>elusloodus (floora)</i>
4	paraíso	4 2	kaneelipuu	ligikaudne vaste	4 1 5 1	paradiisipuu -	kalka väljajätmine <i>elusloodus (floora)</i>
5	alfalfa Lutsern /DRAE/	5 1	-	väljajätmine (terve lause välja- jäetud)	6 1	alfalfa	transkriptsioon <i>elusloodus (floora)</i>
6	ñandú	6 1	nandu	tunnustatud vaste	7 1	jaanalind	neutraalne <i>elusloodus (fauna)</i>
7	pampa <i>Lõuna-Am</i> ilma puudeta rohtla <i>Lõuna-Am-s</i> /DRAE/ /DA/	7 2	pampa <i>Lõuna-Am</i> rohtla /SS/, /ÕS 76/	tunnustatud vaste (transkriptsioon)	8 2	pampa	tunnustatud vaste (transkriptsioon) + tekstiväline laiendus eessõnas <i>füüsiline geograafia</i>
8	campo Ei ole spetsiifiline /DRAE/ /DA/	8 2	kampo Paiguti võsastu- nud Brasiilia rohtla /SS/, /ÕS 76/	mugandatud transkriptsioon	9 2	avarus, maa	neutraalne, tavapärane tõlge <i>füüsiline geograafia</i>
9	poncho, ponchito	9 8	pontšo	tunnustatud vaste (mugandatud transkriptsioon)	10 8	pontsho, pontshoke Keskel pea- auguga varusta- tud suurrätt on palitüks, vihma- mantliks ja voodivaibaks. /eessõna/	tunnustatud vaste (mugandatud transkriptsioon) + tekstiväline laiendus <i>olme (riietus)</i>
10	chambergo	10 1	tšambergo	mugandatud transkriptsioon +	11 1	sombärk	vaba adaptatsioon + tekstiväline

	Teatud sorti kübar; ei ole ainult Lad-Am või hisp k reaal /DRAE/		Gautšode peakate /allmärkus/	tekstiväline laiendus		Peas kantakse kitsaäärelise sombärk („chambergo“ – moonutatud saksa nimi „Schomberg“) /eessõna/	laiendus
11	chanchero	11 1	lai seanahast rihm	neutraalne (kirjeldav)	12 1	seanahast vöö	neutraalne (kirjeldav) <i>olme (riietus)</i>
12	chiripá	12 1	tširipaa	mugandatud transkriptsioon + tekstiväline laiendus	13 1	mähispüksid	neutraalne (kirjeldav) + tekstiväline laiendus
			Gautšode riieusese, mis keeratakse ümber puusade /allmärkus/			... on pigem mähkmed kui püksid, ja neid kannavad nüüd veel ainult mõned üksikud raugad /eessõna/	<i>olme (riietus)</i>
13	alpargatas	13 3	alpargaadid	vaba adaptatsioon + tekstiväline laiendus	14 1	„kanepid“	neutraalne (markeeritud kirjapilt)
			Sandaalitaoline kanepist jalanõu /allmärkus/				kanepkingad
		14 1	-	väljajätmine	15 3		
14	mazacote	15 1	mazacote	toorlaen (markeeritud kirjapilt) + tekstiväline laiendus	16 1	maisitort	neutraalne (kirjeldav)
	Arg. Veest ja jahust (või suhkrust või muust) mass /GLOS/ /DA/		Meega valmistatud pastilaatiline maiustus /allmärkus/				<i>olme (söök-jook)</i>
15	churrasco	16 1	tšurrasko	mugandatud transkriptsioon + tekstiväline laiendus	17 1	surask	vaba adaptatsioon + tekstiväline laiendus
	Küpsetatud liha /DRAE/		Koos nahaga sütel küpsetatud liha /allmärkus/			Gautshokeeles tükk liha, mis on praetud kas süte või hõõguva tuha kohal /eessõna/	<i>olme (söök-jook)</i>
16	sangría	17 3	sangriia	mugandatud transkriptsioon + tekstiväline laiendus	18 2	punavein	neutraalne
	Karastusjook veest, veinist, suhkrust, sidrunist jt komponentidest /DRAE/		Veest, veinist ja suhkrust valmistatud jook /allmärkus/		19 1	suhkurdatud punane	neutraalne (kirjeldav) <i>olme (söök-jook)</i>
17	caña	18 1	viinapeeker	neutraalne	20 1	suhkruroonaps	neutraalne (kirjeldav)
	Arg jm		klaas, klaasike	neutraalne	21 3	naps	neutraalne
	Suhkruroost alkoholne jook /DA/		vein	neutraalne			<i>olme (söök-jook)</i>
18	mate	21	mate	tunnustatud vaste	22	mate	tunnustatud vaste

		2		(transkriptsioon)			(transkriptsioon) + tekstiväline laiendus
	-	22 2	mate	lisamine		Sõnal mate on kaks tähendust. Esimene: „paraguai tee“ (oli meilgi Eestis apteekides müügil), mis oli ja on argentiinlaste rahvusjook ning selleks jääbki. /eessõna/	<i>olme (söök-jook)</i>
19	mate	23 1	matenõu	kirjeldus kasutades lähtekultuuri reaali	23	mate	analoogia: transkriptsioon + tekstiväline laiendus
	<i>Am Mate valmistamise nõu (ketšua) /DA/</i>					Teine: nõu, millest seda teed juuakse – kas väike kõrvits või midagi selle sarnast. Mate võib olla ka loomasarvest ja kas osaliselt või läbinisti hõbedast, kujult kas ümmargune, pirnitaoline või munajas /eessõna/	<i>olme (tarbeese)</i>
20	poronguito	24 1	nõu	neutraalne (üldistav)	24 1	munajas jooginõu	neutraalne (kirjeldav)
	Pudelkõrvitsast nõu mate valmistamiseks /GLOS/	25 1	matenõu	kirjeldus kasutades lähtekultuuri reaali	25 1	jooginõu	neutraalne (üldistav)
							<i>olme (tarbeese)</i>
21	bombilla	26 2	bombilja	mugandatud transkriptsioon + tekstiväline laiendus	26 1	toruke, imitoru	neutraalne + tekstiväline laiendus
			Roost või metallist toruke, millega imetakse matet /allmärkus/			Mate sisse käib väike imitoru, sageli hõbedast, mille alumine ots on varustatud peene sõelake-sega, et teepuru ei pääseks suhu /eessõna/	<i>olme (tarbeese)</i>
22	aparte	27 1	karja eraldamine	neutraalne (kirjeldav)	27 1	karjalahutus	neutraalne (kirjeldav)
							<i>olme (töö)</i>
23	arreo	28 1	kaugetele karjamaadele ajamine	neutraalne (kirjeldav)	28 1	suur aju	neutraalne (kirjeldav)
							<i>olme (töö)</i>
24	tropa	29 3	kari	neutraalne	29 3	kari	neutraalne
	<i>Arg Ühest kohast</i>						<i>olme (töö)</i>

	teise viidav kari /DRAE/						
25	patio	30 1	patio	toorlaen	30 1	paatio	mugandatud transkriptsioon <i>olme (arhitektuur)</i>
26	fonda	31 1	võõrastemaja	neutraalne	31 1	võõrastemaja	neutraalne <i>asutus</i>
27	pulpería	32	pulperia	mugandatud transkriptsioon	32 3	kõrts	sihtkultuuri vaste
	<i>Lõuna-Am Söögi ja esmatarbekaupade pood /DA/</i>	2	Kõrts ja ühtaegu pood, kus müüakse nii toiduaineid kui ka tarbekaupu /allmärkus/				<i>asutus</i>
		33 1	-	väljajätmine			
28	boliche	34 3	pulperia	asendamine teise lähtekultuuri reaali	33 3	kõrts	sihtkultuuri vaste
	<i>Arg jm Väike toidupood (pulperiiast väiksem) /DA/</i>						<i>asutus</i>
29	almacén	35 1	pulperia	asendamine teise lähtekultuuri reaali	34 1	segakauplus	neutraalne
	<i>Am Esmatarbeasjade kauplus /DRAE/ /DA/</i>	36 1					pood
30	estancia	37 7	estanssia	mugandatud transkriptsioon	36 7	mõis	sihtkultuuri vaste
	<i>Am Peam karjakasvatusega tegelev suur talu Lõuna-Ameerikas /VL/</i>		<i>Estancia: hsp suur talu Lõuna-Ameerikas /VL/</i>				
	(lo de Galván) -	38 3	(Galvani) estanssia	lisamine			37 2
31	casas	39 1	estanssia majad	kirjeldus kasutades lähtekultuuri reaali	38 1	mõis	sihtkultuuri vaste
	<i>Estanssia peahoone /DA/</i>		häärastemaja	kirjeldav			39 1
32	puesto	41 1	paik	neutraalne	40 1	abimõisake	kirjeldus kasutades sihtkultuuri reaali
	<i>Arg jm Hacienda osa, mida juhib eraldi valitseja (puestero). /DRAE/</i>						<i>asutus</i>
33	peón, peoncito	42 5	peon	tunnustatud vaste (mugandatud transkriptsioon)	41 2	peon	tunnustatud vaste (mugandatud transkriptsioon)
					42 2	maatööline, noortööline	neutraalne (kirjeldav)
					43 1	tööline	neutraalne (üldistav) <i>inimene</i>
34	peonada	43 3	peonid	adaptatsioon	44 3	peonid	adaptatsioon <i>inimene</i>
35	puestero (vrd puesto)	44 1	peon	asendamine teise lähtekultuuri	45 1	abimõisade valitseja	kirjeldus sihtkultuuri reaali

	<i>Arg jm</i> Teatud farmitööline /DA/			reaaliga			abil
							<i>inimene</i>
36	mensual	45 2	tööline	neutraalne (üldistav)	46 1	kuutööline	neutraalne (kirjeldav)
	<i>Arg jm</i> Juhu- või kuutööline /DRAE/, /DA/				47 1	kuuline	kalka
		46 1	-	väljajätmine	48 1	-	väljajätmine <i>inimene</i>
37	gaucho	47 2	gautšo	tunnustatud vaste (mugandatud transkriptsioon)	49 2	gautsho	tunnustatud vaste (mugandatud transkriptsioon) + tekstiväline laiendus
	(domador)	48 1	gautšo	lisamine			<i>inimene</i>
38	pulpero	49 1	peremees	neutraalne	50 1	peremees	neutraalne
		50 2	körtsimees	sihtkultuuri vaste	51 2	körtsmik	sihtkultuuri vaste <i>inimene</i>
39	tape	51 8	guaranii	asendamine teise lähtekultuuri reaaliga (üldistav) + tekstiväline laiendus	52 4	indio	asendamine teise lähtekultuuri reaaliga (üldistav)
	<i>Arg jm</i> Guaranii hõimu indiaanlane teatud Brasiilia osast /DRAE/ /DA/ (guaranii k)	52 6	Arg elav indiaanlaste hõim /allmärkus/	väljajätmine	53 10	-	väljajätmine <i>etniline</i>
40	gringo, gringuito	53 2	gringo	transkriptsioon + tekstiväline laiendus	54 2	gringo	transkriptsioon
	<i>Am</i> Heledate juuste ja nahaga inimene /DRAE/		Kergelt halvustav väljend välismaalase kohta /allmärkus/				<i>etniline (hüüdnimi)</i>
41	chino	54 1	tšiino	mugandatud transkriptsioon + tekstiväline laiendus	55 1	poolindio	kirjeldus kasutades lähtekultuuri reaali
	Mestiitside või mulattide järeltulija /glossaar/		Segavereline, neegri ja mulati või indiaanlase järeltulija /allmärkus/				<i>etniline</i>
42	don	55 56	don	tunnustatud vaste (transkriptsioon)	56 55	don	tunnustatud vaste (transkriptsioon)
					57 1	körtsimees	tiitel + pärisnimi asendatud funktsionaalse vastega
	-	56 1	don	lisamine			<i>tiitel</i>
43	señor	57 9	senjoor	tunnustatud vaste (mugandatud transkriptsioon)	58 1	härra	sihtkultuuri vaste
		58 2	-	väljajätmine	59 10	-	väljajätmine <i>tiitel (kõnetlussõnana)</i>
		59 1	peremees	neutraalne	60 1	peremees	neutraalne <i>tiitel</i>
44	amigo	60 3	amigo	toorlaen (markeeritud kirja pilt) +	61 4	sõber	neutraalne (tavapärase tõlge)
			Meestevaheline pöördumisvorm,				

			mis ei eelda lähemat tutvust (sõnasõnalises tõlkes „sõber“) /allmärkus/	tekstiväline laiendus			
		61 1	-	väljajätmine			<i>kõnetlussõna</i>
45	tute	62 1	tute	toorlaen (markeeritud kirjapilt) + tekstiväline laiendus	62 1	partii kaarte	neutraalne (üldistav)
46	truco	63 1	truco kaardimängud /allmärkus/	toorlaen (markeeritud kirjapilt) + tekstiväline laiendus	63 1	= eelmine	neutraalne (üldistav) <i>kultuur ja tavad (mängud)</i>
47	bochas Kuuliheitmäng /DRAE/	64 1	keegel	neutraalne	64 1	bootsha	mugandatud transkriptsioon <i>kultuur ja tavad (mängud)</i>
48	corridas de sortijas	65 1	rõngaga hüppamine Gautsode ratsavõistlusmäng /allmärkus/	neutraalne (kirjeldav) + tekstiväline laiendus	65 1	sõrmusejooks	neutraalne (kirjeldav) <i>kultuur ja tavad (mängud)</i>
49	siesta (después de la siesta)	66 1 67 1	siesta pärast sööki	tunnustatud vaste (transkriptsioon) neutraalne	66 2	siesta	tunnustatud vaste (transkriptsioon) <i>kultuur ja tavad</i>
50	matear („hacer sebo“) Puhkama, olesklema /allmärkus/	68 1	mate joomine (põõnutama)	adaptatsioon	67 1 68 1	matet jooma matet jooma	adaptatsioon lisamine <i>kultuur ja tavad</i>
51	pueblo, pueblito	69 18	linn, linnake	neutraalne	69 16 70 2	linn, linnake küla	neutraalne <i>administratiiv-territoriaalne</i>
52	legua	70 4	leagua Ca 5,5 km /allmärkus/	mugandatud transkriptsioon + tekstiväline laiendus	71 4	legua Argentiina miil = 5,596 km /eessõna/	toorlaen + tekstiväline laiendus <i>mõõtühik</i>
53	(unas diez) cuadras <i>Am 100-150 m</i> /DRAE/	71 2	(kaks ja pool) kilomeetrit , (ligi) kilomeeter	neutraalne	72 2	(kümme) kvaadrit lõuna-ameerika pikkusmõõt, vastavalt maale kas 100 või 150 meetrit, Argentiinas vanasti 129 meetrit, praegu 100 /eessõna/	vaba adaptatsioon + tekstiväline laiendus <i>mõõtühik</i>

54	centavo	72 1	sentaavo	tunnustatud vaste (mugandatud transkriptsioon)	73 1	sent	neutraalne
							<i>rahaühik</i>
55	peso	73 4	peeso	tunnustatud vaste (mugandatud transkriptsioon)	74 4	peeso	tunnustatud vaste (mugandatud transkriptsioon)
							<i>rahaühik</i>

2.2. Ott Ojamaa, *Donja Bárbara* tõlge

1. Hispaaniakeelse reaali järjekorranumber; 2. eestikeelse reaali järjekorranumber; 3. eestikeelse reaali esinemiskordade arv

	REAAL		TÕLGE		STRATEEGIA	TÜÜP
1	seletus	2	<i>tõlkija kommentaarid</i>	3	<i>kommentaarid</i>	
1	paraguatán <i>Ven jm condaminea tinctoria</i> /allmärkus 124/	1	paraguataan Mürdiliste sugukonda kuuluv suur troopiline puu Ven-s /glossaar/	1	mugandatud transkriptsioon + tekstiväline laiendus	<i>elusloodus (flooda)</i>
2	parapara <i>Sapindus saponaria</i> /allmärkus 138/	2	puu	1	neutraalne (üldistav) <i>Harilik seebipuu /TA/</i>	<i>elusloodus (flooda)</i>
3	sarrapia <i>Dypterix odorata</i> /allmärkus 142/	3	sarraapia Troopiline puu, mis annab väärspuitu ja mandlitaolisi lõhnavaid vilju, mida lisatakse nuuskutubakale /glossaar/	3	mugandatud transkriptsioon + tekstiväline laiendus <i>Lõhnav tonkapuu /TA/</i>	<i>elusloodus (flooda)</i>
4	balatá Samanimelisest puust (<i>mimuspos balata</i>) saadav lateks /allmärkus 142/	4	kautšuk	3	funktsionaalne vaste <i>Mimuspos balata: Balaata ahvipuu; Hevea Aubl.: kautšukipuu (hevea) /TA/</i>	<i>elusloodus (flooda)</i>
5	caimán	5	kaiman	11	tunnustatud vaste (mugandatud transkriptsioon)	<i>elusloodus (fauna)</i>
6	chenchena <i>Ophistocomus cristatus</i> : Apure jõgikonna tasandikel sage kanaline /allmärkus 119/	6	metskana	1	neutraalne	<i>elusloodus (fauna)</i>
7	baba <i>Jacare punctulata</i> : kaimanist väiksem krokodilliline /allmärkus 124/	7	baba Liik kaimaneid Ven-s ja Kol-s /glossaar/	1	toorlaen + tekstiväline laiendus	<i>elusloodus (fauna)</i>
8	temblador <i>Gymnotus electricus</i> : Orinoco jões ja selle lisajõgedes sage elektrikala /allmärkus 128/	8	elektriangerjas	1	neutraalne	<i>elusloodus (fauna)</i>
9	raya <i>Trygón Hysterix</i> : jõges elav kala /allmärkus 128/	9	raikala	1	tunnustatud vaste	<i>elusloodus (fauna)</i>
10	zamuraito <i>Pygocentrus</i> : Orinoco jões ja selle lisajõgedes sage	10	samuraito vt järgmine	1	mugandatud transkriptsioon + tekstiväline laiendus	<i>elusloodus (fauna)</i>

	piraaja sarnane kala /allmärkus 128/					
11	caribe	11	kariibe	1	mugandatud transkriptsioon + tekstiväline laiendus	<i>elusloodus (fauna)</i>
	<i>Ven = piraaja; Orinoco jões ja selle lisajõgedes sage kala (Serrasalmus piraya) /DA/</i>		Lõuna-Am veekogudes sageli esinev ja suurtes parvedes liikuv äärmiselt ablas rööv-kala. Kariibed ja samuriitod võivad mõne silmapilguga hävitada vette kukkunud elusolendi /glossaar/		<i>Eestikeelne aktsepteeritud vaste on piraaja /ÕS 76/.</i>	
12	yacabó	12	jakaboo	1	mugandatud transkriptsioon + tekstiväline laiendus	<i>elusloodus (fauna)</i>
			Putuktoiduline lind L-Am ürgmetsades, kes on nime saanud oma hääliitsuse järgi, mis sarnaneb hisp-keelsete sõnadega <i>ya acabó</i> – „juba lõpetas, juba tappis“. Rahvalikus ebausust ennustab jakaboo laul kellegi surma /glossaar/			
13	llanura	13	rohtla, legendik	3	neutraalne	<i>füüsiline geograafia</i>
	Suur tasandik /DRAE/	14	ljaano	4	asendamine teise lähtekultuuri reaalliga	
14	llano (Llano)	15	ljaano	3	tunnustatud vaste (mugandatud transkriptsioon) + tekstiväline laiendus	<i>füüsiline geograafia</i>
	= Llanura /DRAE/		Troopiline rohtla Orinoco jõgikonnas Venetsueelas ja Kolombias /glossaar/			
	-	16	ljaano	1	lisamine	
	llanero adj	17	ljaanode, ljaano-	5	adaptatsioon	
15	sabana	18	rohumaa, rohtla	5	neutraalne	<i>füüsiline geograafia</i>
	<i>Ven jm Suur tasandik, kus kasvab rohi ja mõnikord ka üksikud puud /DA/</i>	19	savann	2	tunnustatud vaste	
	-	20	savann	1	lisamine	
	(de) sabanas	21	ljaneero-	1	asendamine teise lähtekultuuri reaalliga	
16	banco	22	banko	1	mugandatud transkriptsioon	<i>füüsiline geograafia</i>
	<i>Ven Kõrgem koht tasandikul, kus kasvavad ka puud /DRAE/</i>					
17	selva	23	selva	4	tunnustatud vaste (transkriptsioon)	<i>füüsiline geograafia</i>
18	cobija	24	villane reisimantel	2	neutraalne (kirjeldav)	<i>olme (riietus)</i>
	Pontšo või tekk /DRAE/	25	mantel	1	neutraalne	
19	garrasí	26	garrassii	1	mugandatud transkriptsioon + tekstiväline laiendus	<i>olme (riietus)</i>
			Ven ratsakarjuste kitsad külgedelt kinninõõbitavad ratsapüksid (töö-rietus) /glossaar/			

20	chimó	27	tšimoo	1	mugandatud transkriptsioon + tekstiväline laiendus	<i>olme (söökjook)</i>
			Tubakat ja sarsaparilli sisaldav paks siirup, mida Ven indiaanlased ergutusvahendina närivad /glossaar/			
21	piragua	28	piroog	3	tunnustatud vaste	<i>olme (transpordivahend)</i>
		29	laev	1	neutraalne (üldistav)	
		30	piroog	1	lisamine	
22	bongo <i>Ven. Suur madalapõhjaline jõgedel kasutatav paat /DRAE/</i>	31	bongo	18	transkriptsioon + tekstiväline laiendus	<i>olme (transpordivahend)</i>
			Eri tüüpi piroog, suur varjualusega paat, mida Kesk-Am ja Ven jõgedel kasutatakse reisijate ning kaupade veoks /glossaar/			
		32	laev, paat	4	neutraalne (üldistav)	
23	paneta <i>Varjualune jõgedel kasutataval paadil /GLOS 118/</i>	33	bongo	1	asendamine teise lähtekultuuri reaalliga (tervik osa asemel)	<i>olme (transpordivahend)</i>
24	toldilla <i>Teatud sorti varjualune mõnedel laevadel /DRAE/</i>	34	palmilehtedest kabiin	2	neutraalne (kirjeldav)	<i>olme (transpordivahend)</i>
		35	kabiin	1	neutraalne	
		36	-	1	väljajätmine	
25	bahareque <i>Ven jm Roo ja saviga täidetud sein /DRAE/</i>	37	savist sein	1	neutraalne (kirjeldav)	<i>olme (arhitektuur)</i>
26	patio	38	patio	1	toorlaen + tekstiväline laiendus	<i>olme (arhitektuur)</i>
			Siseõu hisp koloniaalstiilis ehitatud majadel Lad-Am-s, sageli tähendab ka lihtsalt õue mõisahoonete vahel /glossaar/			
27	hacienda <i>Suur, ühele omanikule kuuluv kari /allmärkus 131/</i>	39	loomakari	1	neutraalne	<i>olme (töö)</i>
28	pulpería	40	pulperíia	1	mugandatud transkriptsioon + tekstiväline laiendus	<i>asutus</i>
			Kauplus ja ühtaegu kõrts Lad-Am-s /glossaar/			
29	posada <i>Võõrastemaja, võib pakkuda ka sööki /DRAE/</i>	41	kõrts	1	sihtkultuuri vaste	<i>asutus</i>
30	casa del paso	42	kõrts	1	sihtkultuuri vaste	<i>asutus</i>
		43	häärber	1	sihtkultuuri vaste	
31	casa <i>Estanssia peahoone /DA/</i>	43	häärber	1	sihtkultuuri vaste	<i>asutus</i>
32	gallera <i>Kukevõitlusteks ehitatud hoone /DRAE/</i>	44	-	1	väljajätmine	<i>asutus</i>
33	hato <i>Ven jm Karjakasvatusega tegelev suurtalu /DRAE/</i>	45	mõis	2	sihtkultuuri vaste	<i>asutus</i>
		46	kodukolle, isakodu	2	neutraalne	
		47	maa-	1	neutraalne	
		48	kohale, seda	2	neutraalne	

	Suur rohumaa, kus kasvatakse kari-loomi /allmärkus 131/	49	hacienda	1	asendamine teise lähtekultuuri reaalliga	<i>originaalis füüsiline geograafia, tõlkes asutus</i>
34	bonguero	50	laevnik, paadimees	6	neutraalne	<i>inimene</i>
	-	51	bongomees	3	adaptatsioon	
	-	52	bongomees	1	lisamine	
35	peón	53	peoon	1	tunnustatud vaste (mugandatud transkriptsioon)	<i>inimene</i>
36	llanero	54	ljaneero Ljaanode elanik, tähendab peamiselt ratsakarjust, sama mis gautšo Arg-s või kauboi Põhja-Am-s /glossaar/	9	mugandatud transkriptsioon + tekstiväline laiendus	<i>inimene</i>
		55	-	1	väljajätmine	
37	guaricha	56	guaritša Indiaani neiu või vallaline naine /glossaar/	2	mugandatud transkriptsioon + tekstiväline laiendus	<i>inimene</i>
		57	mägilane, guate Mais loomasöödana; Venetsueela rohtlaelanike poolt kõrgmäestiku indiaanlastele antud pilkenimi /glossaar/	1	tekstisisene laiendus + mugandatud transkriptsioon + tekstiväline laiendus	
38	guate Venezuela ljaanodesse elama asunud kolumblane /allmärkus 123/; Ven Mägede elanik, ka kolumblane /DA/	57	mägilane, guate Mais loomasöödana; Venetsueela rohtlaelanike poolt kõrgmäestiku indiaanlastele antud pilkenimi /glossaar/	1	tekstisisene laiendus + mugandatud transkriptsioon + tekstiväline laiendus	<i>etniline</i>
39	portorriqueño	58	puertoriiko	1	adaptatsioon	<i>etniline</i>
40	don	59	don Härra, isand, aupaklik pöördumisvorm, kasutatakse ainult koos eesnimega /glossaar/	5	tunnustatud vaste (transkriptsioon) + tekstiväline laiendus	<i>tiitel</i>
	-	60	don	2	lisamine	
41	doña	61	donja Proua, emand, aupaklik pöördumine abielus või eakamate daamide poole, kasutatakse ainult koos eesnimega /glossaar/	14	tunnustatud vaste (mugandatud transkriptsioon) + tekstiväline laiendus	<i>tiitel</i>
		62	senjoor Härra, isand, käskija /glossaar/	5	tunnustatud vaste (mugandatud transkriptsioon) + tekstiväline laiendus	
42	señor	62	senjoor Härra, isand, käskija /glossaar/	5	tunnustatud vaste (mugandatud transkriptsioon) + tekstiväline laiendus	<i>tiitel; kõnetlussõna</i>
		63	amiigo Lõuna-Am rahvakeeles meestevaheline pöördumisvorm, mida kasutatakse peamiselt võõraste isikute kõnetamisel /glossaar/	3	mugandatud transkriptsioon + tekstiväline laiendus	
43	amigo	63	amiigo Lõuna-Am rahvakeeles meestevaheline pöördumisvorm, mida kasutatakse peamiselt võõraste isikute kõnetamisel /glossaar/	3	mugandatud transkriptsioon + tekstiväline laiendus	<i>kõnetlussõna</i>
		64	kopla Hisp ja Lad-Am-s väga levinud rahvalaulu vorm; sageli improviseeritud päevakohased nelikvärsid, vemmalvärsid, kupleed /glossaar/	2	mugandatud transkriptsioon + tekstiväline laiendus	
44	copla	64	kopla Hisp ja Lad-Am-s väga levinud rahvalaulu vorm; sageli improviseeritud päevakohased nelikvärsid, vemmalvärsid, kupleed /glossaar/	2	mugandatud transkriptsioon + tekstiväline laiendus	<i>kultuur ja tavad (muusika)</i>
		65	laul	1	neutraalne	

					(üldistav)	
45	siesta, echar siestecita	66	leiba luusse laskma	1	sihtkultuuri vaste	kultuur ja tavad (tavad ja rituaalid)
		67	suikuma	1	neutraalne	
46	riña de gallos	68	kukevõitlus	1	kalka	kultuur ja tavad (tavad ja rituaalid)
47	cacique	69	kassiike	2	mugandatud transkriptsioon + tekstiväline laiendus	ühiskondlik-poliitiline
			Algselt indiaanlaste pealiku nimetus, tänapäeval tähendab aga igasuguseid poolfeodaalseid võimumehi või mõjukate perekondade esindajaid, kes kaugemates või vähem arenenud piirkondades vägivaldselt ja relvajõul tegelikku võimu endi käes hoiavad /glossaar/			
48	cacicazgo	70	kassiike, kassiiked	2	adaptatsioon	ühiskondlik-poliitiline
		-	71 kassiiked	1	lisamine	
49	cacica	72	naskassiike	1	adaptatsioon	ühiskondlik-poliitiline
50	pueblo	73	pueblo	1	transkriptsioon + tekstiväline laiendus	administratiiv-territoriaalne
			Küla, maa-asula, sageli ka väikelinn /glossaar/			
		74	küla	1	neutraalne	
-	75	pueblo	2	lisamine		
51	Arauca	76	Arauca osariik	1	tekstisisene laiendus	administratiiv-territoriaalne
52	legua	77	leegua	4	mugandatud transkriptsioon + tekstiväline laiendus	mõõtühik
			Pikkusemõõt, umb. 5,5 km; penikoorem, miil /glossaar/			
53	braza 1,6718 m /DRAE/	78	küünar	1	sihtkultuuri vaste	mõõtühik
			Küünarvarre pikkusest tuletatud endisaegne pikkusühik (u pool meetrit) /SS/			
54	onza	79	unts	2	analoogia	rahaühik
	XX saj alguseni kehtinud kuldmünt väärtusega 80 boliivarit /glossaar/; Ka: kaaluühik (28,7 g) /DRAE/					

2.3 Ruth Lias, *Lituma Andides* tõlge

1. Hispaaniakeelse reaali järjekorranumber; 2. eestikeelse reaali järjekorranumber; 3. eestikeelse reaali esinemiskordade arv

1	REAAL	2	TÕLGE	3	STRATEEGIA	TÜÜP
	seletus		<i>tõlkija</i> <i>kommentaariid</i>		<i>kommentaariid</i>	
1	mango	1	mango	3	tunnustatud vaste (transkriptsioon)	<i>elusloodus (floora)</i>
2	lúcuma	2	lukuma Väikese õuna suurune helepruuni viljalihaga puuvili, mida süüakse pärast järevalmimist /glossaar/	1	mugandatud transkriptsioon + tekstiväline laiendus	<i>elusloodus (floora)</i>
3	chirimoya	3	tširimoia Annoonapuu (<i>Annona cherimolia</i>) söödav vili valge lõhnava ja magusa viljalihaga /glossaar/	1	mugandatud transkriptsioon + tekstiväline laiendus	<i>elusloodus (floora)</i>
4	maracuyá	4	marakujaa Selva puuvili, mis kujult ja suuruselt meenutab sidrunit /glossaar/	1	mugandatud transkriptsioon + tekstiväline laiendus	<i>elusloodus (floora)</i>
5	algarrobo <i>Am</i> Eur-s kasvava jaanikaunapuu sarnane puu <i>Am-s</i> /DA/	5	jaanileivapuu Vahemeremail kasvav punaste liblikõitega puu (<i>Ceratonia siliqua</i>) /glossaar/	1	neutraalne	<i>elusloodus (floora)</i>
6	olluco <i>Peruu</i> (mujal <i>melloco</i>) /DRAE/	6	ullukus Keedetult söödavate piklike tärkliserikaste mugulatega taim, <i>Ullucus tuberosus</i> , mis sarnaneb okaga ja kasvab samuti sierras /glossaar/	2	mugandatud transkriptsioon ladina keelest + tekstiväline laiendus	<i>elusloodus (floora)</i>
7	ichu <i>Peruu jm</i> (mujal <i>icho</i>) /DRAE/, /DA/	7	itšu Kõrgmäestikus kasvav puitunud varrega rohi /glossaar/	2	mugandatud transkriptsioon + tekstiväline laiendus	<i>elusloodus (floora)</i>
8	vicuña	8	vikunja Andides metsikult kasvav mäletseja, <i>Lama vicunna</i> , keda kütitakse peamiselt väärtusliku villa pärast /glossaar/	18	tunnustatud vaste (mugandatud transkriptsioon) + tekstiväline laiendus	<i>elusloodus (fauna)</i>
9	vizcacha	9	viskatša Jänese-sarnane, urustikes elav näriline Lõuna-Ameerikas /glossaar/	3	tunnustatud vaste (mugandatud transkriptsioon) + tekstiväline laiendus	<i>elusloodus (fauna)</i>
10	llama	10	laama Kodustatud mäletseja Lõuna-Ameerikas; kasutatakse piima-, liha-, villa- ja veoloomana /glossaar/	2	tunnustatud vaste + tekstiväline laiendus	<i>elusloodus (fauna)</i>
11	selva	11	selva	4	tunnustatud vaste	<i>füüsiline</i>

			Troopiline vihmamets /glossaar/		(transkriptsioon) + tekstiväline laiendus	<i>geograafia</i>
12	puna	12	puuna Kõrgmaa Andides /glossaar/	4	tunnustatud vaste (mugandatud transkriptsioon) + tekstiväline laiendus	<i>füüsiline geograafia</i>
13	sierra	13	sierra Mäeahelik; Peruü mägi /glossaar/	1	transkriptsioon + tekstiväline laiendus /HES/ /VS/	<i>füüsiline geograafia</i>
		14	mäed	1	neutraalne	
14	meseta	15	kiltmaa, kõrglava	3	neutraalne	<i>füüsiline geograafia</i>
15	huayco	16	huayco Kivi- ja mudalaviin Andides, kirjeldus tekstis /glossaar/	5	toorlaen (markeeritud kirjapilt) + tekstiväline laiendus	<i>loodusnähtus</i>
	-	17	huayco	1	lisamine	
16	poncho	18	pontšo Villast nelinurksest peaauguga riidetükist meeste ülerõivas, kantakse eeskätt Andides /glossaar/	5	tunnustatud vaste (mugandatud transkriptsioon) + tekstiväline laiendus	<i>olme (riietus)</i>
17	chullo	19	chullo Villast lõngast kootud teravatipuline kõrvikmüts /glossaar/	2	toorlaen (markeeritud kirjapilt) + tekstiväline laiendus	<i>olme (riietus)</i>
18	sombrero	20	sombreero	2	tunnustatud vaste (mugandatud transkriptsioon)	<i>olme (riietus)</i>
		21	müts, kübar, kaabu (lott)	1	neutraalne	
	sombrerón, sombrero	22	(vägev) õlgkübar	3	neutraalne (kirjeldav)	
19	ojota	23	ojota Lahtine sandaal, mille tald seotakse nõõridega jala külge; vanast ajast tuntud indiaani jalanõu /glossaar/	2	toorlaen (markeeritud kirjapilt) + tekstiväline laiendus	<i>olme (riietus)</i>
20	mote	24	hautatud mais	1	neutraalne (kirjeldav)	<i>olme (söök-jook)</i>
21	charqui	25	vinnutatud liha	1	neutraalne (kirjeldav)	<i>olme (söök-jook)</i>
22	anisado	26	aniisiviin	1	neutraalne (kirjeldav)	<i>olme (söök-jook)</i>
23	chicha	27	chicha Harilikult maisist ja suhkruveest kääritatud alkohoolne jook /glossaar/	2	toorlaen (markeeritud kirjapilt) + tekstiväline laiendus	<i>olme (söök-jook)</i>
24	machete	28	matšeete Mõõka meenutav suur nuga, mida kasutatakse põllutöödel, nt roo	2	tunnustatud vaste (mugandatud transkriptsioon) + tekstiväline	<i>olme (tarbeese)</i>

			lõikamisel /glossaar/		laiendus	
25	chichería	29	chicha -baar	1	adaptatsioon	asutus
26	cantina	30	körts	6	sihtkultuuri vaste	asutus
27	peón	31	peon	8	tunnustatud vaste (mugandatud transkriptsioon) + tekstiväline laiendus	inimene
			Madala kvalifikatsiooniga päevatöeline /glossaar/			
28	quechua	32	ketšua	8	tunnustatud vaste (mugandatud transkriptsioon)	etniline
29	inca	33	inka	2	tunnustatud vaste (mugandatud transkriptsioon)	etniline
30	abancuino	34	abancayalane	2	adaptatsioon	etniline
31	piurana	35	piuratar	1	adaptatsioon	etniline
		36	pärit Piurast	1	kirjeldav	
32	criollo	37	kreool	1	tunnustatud vaste + tekstiväline laiendus	etniline (hüüdnimi)
			Peruus: peamiselt Limale iseloomuliku kultuuri ja rahvuslike omadustega isik /glossaar/			
33	doña	38	donja	9	tunnustatud vaste (mugandatud transkriptsioon)	tiitel
34	señora	39	naine	2	neutraalne	tiitel
		40	emand	5	sihtkultuuri vaste	
		41	proua	6	sihtkultuuri vaste	tiitel
		42	-	1	väljajätmine	(kõnetlussõnana)
35	señor /de la embajada/	43	/saatkonna/ ametnik	1	neutraalne	tiitel
		44	härri	1	sihtkultuuri vaste	tiitel
		45	senjoor	5	tunnustatud vaste (mugandatud transkriptsioon)	(kõnetlussõnana)
	“señores”	46	„härased“	2	sihtkultuuri vaste	tiitel
36	señorita	47	senjoriita	1	tunnustatud vaste (mugandatud transkriptsioon)	tiitel (kõnetlussõnana)
37	pishtaco	48	pishtaco	4	toorlaen (markeeritud kirjapilt)	kultuur ja tavad (mütoloogia)
			Selgitus tekstis /glossaar/			
38	charango	49	charango	1	toorlaen (markeeritud kirjapilt) + tekstiväline laiendus	kultuur ja tavad (muusika)
			Väike 5 keelega kitarr, mille kõlakast tehakse sageli vööläse kilbist; indiaani tantsude saatepill /glossaar/			
39	quena	50	quena	2	toorlaen (markeeritud kirjapilt) + tekstiväline laiendus	kultuur ja tavad (muusika)
			Pilliroost valmistatud flööt /glossaar/			
40	huayno	51	huayno	1	toorlaen (markeeritud kirjapilt) + tekstiväline laiendus	kultuur ja tavad (tants)
			Mägismaa indiaanlaste nukra meloodiaga rahvatants /glossaar/			
41	varayok	52	varayok	1	toorlaen (markeeritud	ühiskondlik-poliitiline
			Indiaani kogukonna			

			vanem, kes peale administratiivsete ülesannete täidab ka kohtuniku funktsioone /glossaar/		kirjapilt) + tekstiväline laiendus	
42	senderista	53	senderist Organisatsiooni Sendero Luminoso liige /glossaar/	2	adaptatsioon + tekstiväline laiendus	<i>ühiskondlik-poliitiline</i>
43	terrucó	54	terrukas	9	vaba adaptatsioon	<i>ühiskondlik-poliitiline</i>
		55	terrorist	4	neutraalne (üldistus)	
44	(indio) comunero	56	kogukonna-indiaanlane	2	kalka	<i>ühiskondlik-poliitiline</i>
45	campesino de la comunidad	57	kogukonnatalupoeg	1	kalka	<i>ühiskondlik-poliitiline</i>
46	comunidad	58	kogukond	1	kalka	<i>ühiskondlik-poliitiline</i>
47	guardia (civil)	59	kordnik	19	neutraalne	<i>ühiskondlik-poliitiline</i>
	guardia civil, guardias	60	politseinik, politseinikud	3	neutraalne	
48	Guardia Civil Korravalveüksus, mille peamiseks ülesandeks on korra tagamine maapiirkondades, mere- ja maismaapiiride, maanteed ja raudteede kaitse; sellesse üksusesse kuuluv isik /DRAE/	61	politsei, politseijaoskond	2	neutraalne	<i>ühiskondlik-poliitiline</i>
49	Jefe de Puesto Puesto: <i>Guardia Civil</i> 'i jaoskond /DRAE/	62	politseijaoskonna ülem	1	neutraalne	<i>ühiskondlik-poliitiline</i>
50	milicia milicias populares: relvastatud vabatahtlikud, kes ei kuulu regulaarväkke /DRAE/	63	võitlussalk	5	neutraalne	<i>ühiskondlik-poliitiline</i>
51	pueblo	64	asula	2	neutraalne	<i>administratiiv-territoriaalne</i>
52	Junín	65	Juníni departemang	1	tekstisene laiendus	<i>administratiiv-territoriaalne</i>
53	Plaza de Armas	66	Plaza de Armas "Relvade väljak", linnade peaväljaku tavapärase nimi /allmärkus/	1	toorlaen + tekstiväline laiendus	<i>administratiiv-territoriaalne pärisnimi</i>
54	centavo	67	sentaavo Rahaühik, üks sajandik soli; vähemaid kui viiesentaavoseid münte tänapäeval ei kasutata /glossaar/	4	tunnustatud vaste (mugandatud transkriptsioon) + tekstiväline laiendus	<i>rahaühik</i>
55	sol	68	sol Peruu rahaühik /glossaar/	1	toorlaen (markeeritud kirjapilt) + tekstiväline laiendus	<i>rahaühik</i>